

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ, ΤΗΝ ΒΑΠΤΙΣΙΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ΕΘΙΜΑ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

Ἐκ τῆς πραγματείας ἡμῶν περὶ τῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τοὺς τοῖς κυρίους σταθμούς τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν, κατὰ τὰς ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων σχετικὰς εἰδήσεις, ἐδημοσιεύθη πρὸ τετραετίας, τῷ 1951, τὸ μέρος τῶ ἀρχῶν εἰς τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν ¹⁾).

Ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης δημοσιεύομεν κατωτέρω τὸ ἕτερον αὐτῆς μέρος, περιλαμβάνον τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐθίμων καὶ σχετικῶν δοξασιῶν κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν καὶ τὸν γάμον.

Τὸ παρατιθέμενον ἐνταῦθα ὕλικὸν ἐντάσσομεν πολλάκις χρονολογικῶς, λόγῳ τῶν δυσκολιῶν περὶ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν πολλῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ συντηρητικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ εἰς τὰς συνηθείας τοῦ βίου του, εἰς τρεῖς μακροτέρας περιόδους, τὴν *πρώτην περίοδον* (πρωτοβυζαντινὴν) μέχρι τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, τὴν *δευτέραν περίοδον* (μεσοβυζαντινὴν) ἀπὸ τοῦ ὀγδόου μέχρι τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος καὶ τὴν *τρίτην* (ὑστεροβυζαντινὴν) ἀπὸ τῆς δωδεκάτης μέχρι τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος ²⁾).

¹⁾ Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν. (Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 20 (1950) 74-171).

²⁾ Βλ. περὶ τῆς χρονικῆς ταύτης ἐντάξεως, Ἐνθ' ἀν., σ. 76-78.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ

- ΑΙΣ** = Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τόμ. 1-5. Ἐν Περουπόλει 1891-1898.
- Anrich** = G. Anrich, Hagios Nikolaos. Der heilige Nikolaos in der griechischen Kirche. Texte und Untersuchungen. Bd. I - II. Berlin u. Leipzig 1913 - 1917.
- AS** = Acta Sanctorum, Januarii - Novembris. Parisii - Bruxellis.
- HDA** = Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Τόμ. I-IX. Berlin und Leipzig, 1927-1941.
- Κουκουλές** = Φαίδωνος Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Δ'. Ἐν Ἀθήναις 1951. (Collection de l'Institut Français d'Athènes, 73.) [Ἡ γέννησις, σ. 9-42.—Ἡ βάπτισις, σ. 43-69.—Ὁ γάμος, σ. 70-119.—Βασιλέων καὶ μελῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου γάμοι, σ. 119-147].
- Μαριδάκης** = Γεωργίου Σ. Μαριδάκη, Τὸ ἀστικὸν δίκαιον ἐν ταῖς Νεοαῖς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορῶν Ἀθῆναι 1922.
- Μάρκος διάκονος** = Μάρκου διακόνου, «Βίος τοῦ αὐτοῦ Πορφυρίου ἐπισκόπου Γάζης». (*Ἐκδ. H. Gregoire et M. A. Kugener, Paris 1930).
- Μένος** = Γεωργίου Ἀ. Μένος, Ζητήματα ἑλληνικῆς λαογραφίας. Τεύχος Α' (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς ἑπετ. τοῦ Λαογραφ. Ἀρχείου Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἔτ. 1939 καὶ 1940).
- Migne** = Patrologiae cursus completus, Series Graeca. Paris 1857-1886.
- Πετρόπουλος, ΙΡΔ.** = Γεωργίου Ἀ. Πετροπούλου, Ἱστορία καὶ Εἰσηγήσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ὡς εἰσαγωγή εἰς τὸ ἰσχύον ἐν Ἑλλάδι ἀστικὸν δίκαιον καὶ εἰς τὸν ἀστικὸν κώδικα. Ἀθῆναι 1944.
- Πολίτης, ΓΣ.** = Νικολ. Γ. Πολίτου, Γαμήλια σύμβολα. Ἐπετηρίς Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἔτ. Γ' (1906) 111-187. (= Λαογραφικά Σύμμεκτα, τόμ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 218-267).
- Πολίτης, ΛΣ.** = Νικολ. Γ. Πολίτου, Λαογραφικά Σύμμεκτα, τόμ. Γ'. Ἐν Ἀθήναις 1930. (—Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, σ. 206-221.—Ὁ γάμος παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσιν, σ. 232-322).
- Samter,** = Ernst Samter, Geburt, Hochzeit und Tod. Beiträge zur vergleichenden Volkskunde. Leipzig u. Berlin, 1911.
- Τρεμπέλας, Βάπτ.** = Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα, Ἀκολουθία τοῦ βαπτίσματος, Ἀθῆναι 1949. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας», τόμ. Κ', 1949).
- Τρεμπέλας, Κατηχ.** = Π. Ν. Τρεμπέλα, Κατηχητική, ἥτοι ἱστορία καὶ θεωρία τῆς κατηχήσεως. Ἀθῆναι 1931.

Α. Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ

α') Αἱ ἀντιλήψεις τῆς κοινωνίας περὶ τῶν ἀτέκνων
καὶ ὁ πόθος πρὸς παιδοποιίαν

Εἰς τὸν ἄνθρωπον σήμερον εἰς πάσας τὰς βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ του ὑπάρχει ἡ ἀντίληψις ὅτι κύριος σκοπὸς τοῦ γάμου, ὡς θεσμοῦ συγκροτοῦντος τὴν οἰκογένειαν, εἶναι ἡ ἀπόκτησις τέκνων¹⁾. Πρὸς τὴν πίστιν ταύτην, ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ τῆς ὁρμεφυύτου τάσεως αὐτοῦ πρὸς συνέχισιν τῆς ζωῆς διὰ τῆς διαδοχῆς καὶ εἶναι οὕτως αὕτη κοινὸν κτῆμα τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῶν πρωτῶν χρόνων τῆς κοινωνικῆς ὁργανώσεως αὐτῆς, ἔχουν συνδεθῇ ποικίλαι δοξασταὶ καὶ ἔθιμικαὶ πράξεις, ἔτι δὲ καὶ κοινωνικαὶ θεωρίαι²⁾.

Τὴν ἀντίληψιν ταύτην περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ γάμου ἀπαντῶμεν ζωηρὰν καὶ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἀπὸ τῶν πρώτων ἱστορικῶν του χρόνων, ὅτε ἐπεξητεῖτο συμφώνως πρὸς θρησκευτικὰς δοξαστάς καὶ κοινωνικὰς ἀντιλήψεις ἡ ἀπόκτησις τέκνου πρὸς συνέχισιν τῆς οἰκογενείας, ἀσφάλειαν καὶ συντήρησιν τῆς Πολιτείας³⁾.

Ἡ γέννησις ἐπομένως παιδὸν ἐθεωρεῖτο εὐτυχία εἰς τὴν οἰκογένειαν, δυστυχία δὲ μεγάλη ἡ ἀπαιδία⁴⁾.

Αἱ ἰδέαι αὗται περὶ τοῦ γάμου, ὡς κοινωνικοῦ θεσμοῦ, συνεχίζονται κατόπιν καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἐπιδιώκουσα κατ' ἀρχὴν ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ὕλικῶν φροντίδων καὶ ἀπολαύσεων, τονίζει καὶ ἐξαίρει τὸν θεσμόν τοῦτον μόνον ὡς μέσον πρὸς παιδοποιίαν⁵⁾.

¹⁾ Βλ. *Heinrich Ploss - B. Renz*, Das Kind im Brauch und Sitte der Völker³, τόμ. 1, Leipzig 1911, σ. 1-24.

²⁾ *Heinrich Ploss - B. Renz*, "Ενθ' ἄν., σ. 1. *Kummer*, Kindersegen und Kinderlosigkeit, HDA IV, 1931, 1374 - 1385.

³⁾ Πλάτ. Νόμοι, IV, 721 a-b., VI, 773 e. Διον. Ἀλικ. Β' 24. Βλ. Πλείονας ἀρχαίας μαρτυρίας παρὰ *Samter*, σ. 213 κ.ἑξ. *Κωνστ. Περιφανάκη*, Αἱ περὶ γάμου ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐν Ἀθήναις 1940, σ. 10 σημ. 16 καὶ *Δημ. Πετροπούλου*, Ἡ ἀκληρία εἰς τὰ ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, σ. 34 ἑξ. τοῦ παρόντος τόμου.

⁴⁾ Βλ. *Ivan von Müller und Adolf Bauer*, Die griechischen Privats- und Kriegsaltertümer, München 1893, σ. 147, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. *Samter*, σ. 213 ἑξ. Παρ' ἄλλοις λαοῖς σήμερον βλ. εἰς HDA, "Ενθ' ἄν., σ. 1374, 1377-78.

⁵⁾ *Fr. - Jos. Dölger*, Das Lebensrecht des ungeborenen Kindes und die Fruchtabtreibung in der Bewertung der heidnischen und christlichen Antike. (Antike und Christentum, Bd. IV (1933) σ. 1 καὶ 27). *Κονκουλές*, σ. 9.

Ἡ γέννησις τέκνου καὶ μάλιστα ἡ πολυπαιδία ἐλογίζετο κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς βυζαντινὴν περίοδον οὐ μόνον εὐτυχία διὰ τὸ ἀνδρόγυνον, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐνδειξις εὐνοίας πρὸς αὐτὸ τοῦ Θεοῦ¹⁾, τῆς ἀτεκνίας κατ' ἀκολουθίαν θεωρουμένης ὡς θείας τιμωρίας ἔνεκα ἁμαρτιῶν²⁾. ἤδη δὲ κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα εἶχε διαμορφωθῇ ἡ διδασκαλία, ἐξ ἐπιδράσεως προφανῶς καὶ Ἰουδαϊκῶν ἀντιλήψεων, καθ' ἣν ἡ γυνὴ συλλαμβάνει ἐκ θείας προνοίας³⁾.

Ἐκ τῶν πεποιθήσεων τούτων περὶ τῆς ἀποκτήσεως τέκνων οἱ ἄτεκνοι εὐρίσκοντο εἰς ὑποδεστέραν θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Χαρακτηριστικὴ τῆς ταπεινωτικῆς θέσεως τῶν ἀπαιδῶν εἶναι ἡ κατωτέρω μαρτυρία ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Εὐθυμίου (4·5 αἰ.), κατὰ τὸ κείμενον τοῦ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται περὶ γυναικός, ἣτις «οὐ μέτριον ἡγεῖτο τὸ πάθος, οὐδὲ οἶον ὀλίγης ἀξιοῦν φροντίδος, ἀλλὰ μερίμναις τὴν ψυχὴν ὀξεῖαις ἐβάλλετο καὶ ὀδύναις ἐκόπτετο καὶ τὰ σπλάγχνα καὶ τὴν καρδίαν τῷ τῆς ἀπαιδίας πυρὶ διεπίμπρατο, καρποῦ κοιλίας ἐφιεμένη· ὃ πρᾶγμα γυναιξὶ ταῖς πλείοσιν εἰσπαιτότατον, ὀφθαλμοῖς ἥδιστον ὄν, ἱκανὸν αὐταῖς περιθεῖναι δόξαν καὶ μὴ ταπεινὴν μηδ' ἀπαρρησιάστον εἰς τὰς τῶν ἀνδρῶν ὕψεις παρασκευάσαι»⁴⁾.

Ἡ περιφρόνησις τῆς κοινωνίας ἐβάλλετο οὕτω κατὰ πρῶτον λόγον τὴν γυναῖκα, ἡ ὁποία ἦτο ὑπαχρεωμένη καὶ ἀντιμετωπίζει παρθεῖν καὶ τοὺς συχνοὺς ὀνειδισμοὺς τοῦ συζύγου της. Οὕτω παρὰ τὴν, ὡς ἄνω μαρτυρίαν περὶ τοῦ ἀπαρρησιάστου τῆς στειράς γυναικός πρὸ τῆς ὕψεως τοῦ ἀνδρός αὐτῆς, ἀναφέρεται καὶ περὶ ἄλλης γυναικός, ἣτις «τὴν νηδὺν ἄγονος οὔσα παίδων... καὶ τῆς συμφορᾶς ἐπίτασιν τὸν ἄνδρα ἔχουσα πολλὰ τῆς ἀπαιδίας ὀνειδὴ καταχέοντα»⁵⁾.

Ὑπὸ τὰς ψυχολογικὰς καὶ κοινωνικὰς αὐτὰς συνθήκας ἡ ἄτεκνος γυνὴ ἐπε-

¹⁾ Fr.-Jos. Dölger, "Εὐθ' ἄν., σ. 27-28. Ἡ δοξασία αὕτη ὑπάρχει καὶ σήμερον εἰς τὸν λαόν. Βλ. Δημ. Παιρόπουλον, "Εὐθ' ἄν., σ. 33.

²⁾ Κουκουλές, σ. 9-10.

³⁾ Fr.-Jos. Dölger, "Εὐθ' ἄν., σ. 27, 30-31. Κουκουλές, σ. 10. Βλ. καὶ κατωτέρω, σ. 106-107. Ἡ πίστις ὅτι ἡ γέννησις τῶν τέκνων ὀφείλεται εἰς τὸν Θεὸν ὑπάρχει καὶ σήμερον ἔτι εἰς τὸν λαόν.

⁴⁾ Migne, 114, 597 B.

⁵⁾ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Λόγος εἰς τὸν ὅσιον Συμεῶν τὸν ἐν τῷ στόλῳ. Migne, 114, 360 B. - C. Ὁμοίως καὶ εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσίου Δανιὴλ τοῦ Στυλίου ἔκδ. H. Delehaye, Anal. Boll. 32, 1913, σ. 122, στ. 14-19) λέγεται περὶ τῆς στειράς μητρός του «ὀνειδισμένης παρὰ τοῦ ἀνδρός καὶ τῶν συγγενῶν» ὅτι «ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν μεσονυκτικῇ λάθρᾳ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐξεληθοῦσα ἀνέτεινεν τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ προσήχητο λέγουσα: Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ... ἄφελε τὸν ὀνειδισμόν μου καὶ παράσχου καρπὸν τῇ ἐμῇ κοιλίᾳ...». Βλ. ἄλλας μαρτυρίας παρὰ Κουκουλές, σ. 10.

ζήτηι τὴν ἀπόκτησιν τέκνου, καταφεύγουσα εἰς τὴν βοήθειαν τῶν ἱατρῶν ¹⁾, κυρίως δὲ χρησιμοποιοῦσα διάφορα πρὸς τοῦτο μέσα τῆς λαϊκῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς μαγείας ²⁾. Συνήθως ὅμως, κατ' ἔθος ἤδη ἀρχαίων ³⁾, αἱ στείραι γυναῖκες κατέφευγον, ὅπως τεκνογονήσουν, εἰς τὴν ἀρωγὴν καὶ τῆς θρησκείας. Αὐταὶ ἐρχόμεναι εἰς ἱεροὺς τόπους καὶ καταγῶγια καὶ εἰς ἐνάρετον βίον ἀσχοῦντας μοναχοὺς καὶ ἱερεῖς ἦτον παρ' αὐτῶν διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῶν θερμῶν δεήσεων πρὸς τὸν Θεὸν τὸ χάρισμα τῆς τεκνογονίας. Οὕτως ἀνδρόγυνον ἄτεκνον, προσελθὼν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐν Λυκίᾳ, παρακαλεῖ αὐτὸν λέγων: «Ἐλέησον ἡμᾶς, δοῦλε τοῦ Θεοῦ, ὅτι τριάκοντα ἔτη ἔχομεν ἐξ ὅτου τὸν γάμον ἐποιήσαμεν καὶ παιδίον οὐκ ἔσχομεν· καὶ ἠκούσαμεν περὶ τῆς δόσιας ὑμῶν εὐχῆς καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι τὸν θεὸν καὶ τὴν ἀγιωσύνην ὑμῶν· καὶ εὗξῃ ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα σπλαγχνισθῇ ὁ θεὸς ἐφ' ἡμᾶς καὶ δώῃ ἡμῖν καρπὸν» ⁴⁾. Γυνὴ τις ὀνειδιζομένη ὁμοίως παρὰ τοῦ ἀνδρός της διὰ τὴν ἀγονίαν της «καὶ συμφορᾷ τοιαύτῃ πιεζομένη πρὸς τὸν πλησίον Πολυεύκτου τοῦ θεοῦ μάρτυρος ναὸν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἀφικομένη... ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις ἐν τούτῳ τῇ προσευχῇ προσήδραυνον. Ἀπῆλθον τε αὐτοῖς τὰ δεσμὰ τῆς στειρώσεως ἦτον καὶ καρπὸν οἰκείων ἀδελφῶν θεῶν ἠγάγοντο» ⁵⁾. ἄλλῃ δ' ἄπαις γυνὴ καταφυγοῦσα πρὸς τὸν ὅσιον Συμεὼν τὸν ἐν τῷ στείλῳ ἐθροῖνι τὸ πάθος... ἵκέσταν, ἥτις βόλει τὴν τῆς στειρώσεως ἥτις λυσι καὶ ὅπως παῖδα ἐξ αὐτῆς ἴδοι» ⁶⁾.

Εἰς τὸν ὅσιον Θεόδωρον τὸν Συναῖτην ⁷⁾ (6 αἰ.) διατρίβοντά ποτε ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου προσῆλθεν ἀνδρόγυνον ἐπὶ τριετίαν ἄνευ παιδὸς καὶ παρεκάλει αὐτὸν, ὅπως δώσῃ εἰς αὐτοὺς «παιδοποιίας

¹⁾ Βίος καὶ πολιτεία ὁσ. Ἀντωνίου τοῦ νέου (9 αἰ.) ('Αθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Συλλογὴ παλαιστ. καὶ συριακῆς ἀγιολογίας, τευχ. Α', Ἐν Πετροπόλει 1907, σ. 195, στ. 25 ἐξ.

²⁾ Fr.-Jos. Dölger, Ἐνθ' ἀν., σ. 1. Κουκουλές, σ. 10-11. Τῶν συλληπτικῶν τούτων μέσων γίνεται χρῆσις καὶ σήμερον ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ὡς καὶ παρ' ἄλλων ἔτι λαῶν. Βλ. Μέγαν, σ. 25. Δημ. Πετρόπουλον, Ἐνθ' ἀν., σ. 33. Samter, σ. 214-15. H. Ploss-B. Renz, Ἐνθ' ἀν., σ. 3 κ.ἐξ.

³⁾ Βλ. Samter, σ. 213-14.

⁴⁾ Βίος καὶ πολιτεία... Νικολάου ἀρχιμανδρίτου <γενναμένου τῆς ἁγίας Σιών καὶ ἐπισκόπου τῆς Πιναρέων πόλεως>, Anrich, I, σ. 33-34 (κεφ. 40). Ὁ βίος συνεγράφη κατὰ τὸν Anrich, II, σ. 441, περὶ τὸ ἔτος 565.

⁵⁾ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Βίος ὁσίου Εὐθυμίου. Migne, 114, 597 B.

⁶⁾ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Λόγος εἰς τὸν ὅσιον Συμεὼν τὸν ἐν τῷ στείλῳ. Migne, 114, 360 B. Ἄλλαι μαρτυρίαι περὶ συλλήψεως στειρῶν γυναικῶν διὰ τῆς εὐλογίας ὁσίων ἀνδρῶν, ἐγκοιμήσεως εἰς ἱεροὺς τόπους κ.ἄ. Ἰωάννου Μόσχου, Λεμῶν, Migne, 87, 2977 D. Βίος ὁσ. Ἰλαρίωνος ('Αθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ΑΙΣ, 5, 89-90). Βίος τοῦ ἁγίου Συμεὼν τοῦ Στυλῖτου, AS Maii, τόμ. 5, σ. 311 B. Νικήτα Παφλαγόνο, Βίος Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Migne, 105, 561 D. κ.ἄ.

βλάβστημα. Αὐτὸς δὲ εἶπεν αὐτοῖς: μὴ ἐμοί, τέκνα, ἀλλὰ τῷ θεῷ προσέλθετε καὶ αὐτὸς ποιήσει τὸ αἶτημα ὑμῶν». Ἔτι δὲ ἐπιμενόντων αὐτῶν ταῖς παρακλήσεσιν, ἔλαβεν ἀμφοτέρων αὐτῶν τὰς ζώνας καὶ ἔθηκεν ἔνθα καὶ ἔνθα, καὶ μέσον αὐτῶν κλίνας τὰ γόνατα ἐποίησε τὴν εὐχὴν αὐτοῖς καὶ ἐπέδωκεν αὐτοῖς ζώσασθαι· καὶ χάριτι Χριστοῦ μετὰ ἑννέα μῆνας ἐτέχθη αὐτοῖς ἄρρεν παιδίον¹⁾. Τέλος καὶ ὁ ὅσιος Ἀντώνιος ὁ νέος (9 αἰ.), προτοῦ καρῆ μοναχός, τὴν στρατηγίαν κατέχων τοῦ Θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν καὶ ὁδεύων ἀνεπισήμως πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐφιλοξενήθη ὡς ἱατρὸς εἰς τινα σταθμὸν ὑπὸ οἰκογενείας στερουμένης τέκνων. Ὁ ἄρχων Ἰωάννης, ὡς ἐλέγετο τότε ὁ ὅσιος Ἀντώνιος ὁ νέος, ὅτε ἐπληροφορήθη περὶ τῆς ἀτεκνίας τοῦ ζεύγους καὶ τῆς σφοδρᾶς ἐπιθυμίας του ν' ἀποκτήσῃ τέκνον, ἀπέκοψε φύλλα ἐκ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ «συνέγραψε τόμον ὅσον ἐδύνατο διαζῶσαι τὸν φορέσαι μέλλοντα. Καὶ γράψας εἰς αὐτὸν εὐχὴν... ἐπέτρεψεν αὐτοῖς λέγων· «πλύνετε τὰ ἐγκοίτια ὑμῶν, λούσασθε δὲ καὶ αὐτοί, καὶ ἀποσμηξάμενοι παντοίως, περιζωσαμένη ἐπὶ σάβανος ἡ κυρία τὴν εὐλογίαν ταύτην οὕτως συναναπαύσεται τῇ σῇ εὐνίᾳ καὶ πιστεύω τῷ θεῷ τῷ εὐλογήσαντι τοὺς πατέρας καὶ παρασχόντι αὐτοῖς τὴν χάριν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξουσίας ὅτι ἔσται καὶ ὑμῖν κατὰ τὴν ἔφεσιν ὑμῶν. Τοῦτου οὖν γεγονότος συνέλαβεν ἡ γυνή²⁾. Εἰς τὰς μαρτυρίας ταύτας ἐκ τῶν βίων τῶν ὁσίων Θεοδώρου τοῦ Συκεῶν (6 αἰ.) καὶ Ἀντωνίου τοῦ νέου (περὶ τὸ ἔτος 823) παρατηροῦμεν ὅτι χρησιμοποιεῖται ἡ ζώνη ὡς μέσον πρὸς διευκόλυνσιν τῆς συλλήψεως εἰς γυναῖκα στεῖραν· καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην εὐλογοῦνται ὑπὸ τοῦ ὁσίου Θεοδώρου διὰ τῆς προσευχῆς του αἰ ζῶναι τοῦ ἀτέκνου ζεύγους, τὸ ὁποῖον περιβάλλεται πάλιν αὐτὰς, εἰς δὲ τὴν δευτέραν συρράπτεται ἐκ φύλλων τοῦ Εὐαγγελίου ζώνη ἐφ' ἧς καταγράφονται ὑπὸ τοῦ ὡς ἱατροῦ παρουσιαζομένου ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου, τότε, ὡς ἄνω, στρατηγοῦ τῶν Κιβυρραιωτῶν, εὐχὴ καὶ ρήσεις ἐκ τῆς Βίβλου καὶ παραγγέλλεται παρ' αὐτοῦ νὰ ζωσθῇ αὐτὴν ἡ γυνή, ἀφοῦ προηγουμένως μετὰ τοῦ ἀνδρός της λουσθῇ καὶ καθαρθῇ.

Χρῆσιν τῆς ζώνης πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀναφέρει παλαιότερον κατὰ τὸν 4 αἰ. ὁ Σέξτος Πλάκτος: «ut mulier concipiat. Homo vir si solvat semicinctium

¹⁾ Βίος ὁσίου Θεοδώρου ἀρχιμανδρίτου Συκεῶν συγγραφείς παρὰ Γεωργίου μαθητοῦ αὐτοῦ... Θεοφίλου Ἰωάννου, Μνημεῖα ἀγιολογικά, Βενετία 1884, σ. 446. Ὁ αὐτὸς ὁσίος Θεόδωρος εὐχηθεὶς εἰς τὸν Θεὸν προεῖπε καὶ εἰς τὸν πατρίκιον Δομνιτζίολον ὅτι ἡ μέχρι τότε ἄγνωστος σύζυγός του «Θεοῦ χάριτι τρεῖς παῖδας τέξεται... καὶ τοὺς τρεῖς ἄρρενας... καὶ κατὰ τὸν θεόπνευστον λόγον αὐτοῦ... καὶ ἀπὸ τῆς εὐχῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἡμέρας ἀρξάμενῃ τῆς πρώτου αὐτῆς παιδὸς συλλήψεως» Ἐνθ' ἄν., σ. 486-87.

²⁾ Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου (Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμῆως, Συλλογὴ Παλαιστ. καὶ Συριακῆς ἀγιολογίας, τευχ. Α', Ἐν Περτρουπόλει 1907, σ. 195 - 196.

suum et eam praecingat et dicat: ergo desinas: explica te laborantem»¹⁾. Ὁ Heim ἐξέφρασε τὴν γνώμην, τὴν ὁποίαν δέχεται καὶ ὁ Samter, ὅτι ἡ φράσις ἐνταῦθα «ut mulier concipiat» προσετέθη εἰς τὸ κείμενον ἐκ πλάνης καὶ ὅτι εἰς τοῦτο ὑπῆρχεν ἀρχικῶς ἐπὶ πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ²⁾. Παρὰ ταῦτα ὁμως παρατηρεῖ ὁ Samter ἐκ σχετικῶν συγχρόνων ἐθίμων ὅτι ἡδύνατο ἡ ἀνωτέρω ἐπὶ πρὸς νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ ὡς συλληπτικὸν μέσον εἰς τὴν γυναῖκα³⁾.

Περὶ τῆς ζώνης ὡς ὠκυτοκίου μέσου ἀναφέρει παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ὁ Πλίνιος (N. H. XXVIII, 42)⁴⁾ ὅτι ὁ σύζυγος κατὰ τὸν τοκετόν, ἐνῶ περιέβαλλε τὴν ἐπίτοκον διὰ τῆς ζώνης του καὶ εἶτα ἔλνε αὐτήν, ἐπέλεγεν: «ὁ ἴδιος, ὅστις σὲ ἔξωσα, θὰ σὲ λύσω πάλιν» καὶ ὁ ἱατρὸς Σωρανὸς (ἐκδ. V. Rose, σ. 240, στ. 14 ἐξ.)⁵⁾, παραγγέλλων πρὸς ὑποβοήθησιν τῆς ἀποκυσήσεως ὅτι «εἰς τὴν ἀκώλυτον δίοδον τοῦ πνεύματος λύειν τε τὴν ζώνην προσῆκεν αὐτῶν (=τῶν ἐπιτόκων) καὶ τὸ στήθος πάσης ἐλευθεροῦν περιειλήσεως, οὐ κατὰ τὴν ἰδιωτικὴν πρόληψιν καθ' ἣν τὰ γυναῖκια δεσμὸν οὐδένα βούλεται τυγχάνειν, διὰ ταύτην δὲ καὶ τὰς τρίχας λύειν», ἀναφέρεται ἐνταῦθα ἀσφαλῶς εἰς τὴν λαϊκὴν ταύτην συνήθειαν τῆς λύσεως οὐ μόνον τῆς ζώνης⁶⁾ ἀλλὰ καὶ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς.

Ἡ ζώνη εἰς τὴν γυναῖκα θεωρεῖται ἐκ τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, ἥδη παρ' Ὀμήρῳ (λ. 245), μέχρι τῆς σήμερον καὶ παρ' ἄλλοις προσέτι λαοῖς, σύμβολον τῆς καθαρότητος καὶ τῆς ἀννείας, ἡ δὲ λύσις αὐτῆς σημαίνει τὸ τέμα τοῦ παρθενικοῦ βίου τῆς φερούσης τὴν λυομένην ζώνην γυναικός⁷⁾. Ἐκ τῆς συμβολικῆς αὐτῆς σημασίας τῆς ζώνης, παρὰ καὶ τὴν πρὸς συγκράτησιν τοῦ φορέματος καὶ πρὸς διακόσμησιν αὐτοῦ χρησιμοποιοῦσιν τῆς⁸⁾, προῆλθε κατόπιν ἡ μαγικὴ αὐτῆς χρῆσις κυρίως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ βασκάνου ὀφθαλμοῦ ἀπὸ τοῦ φέρον-

¹⁾ *Sexti Placiti Papyriensis, De medicamentis ex animalibus liber*, cap, 17, 12 (Parabulum medicamentorum. Scriptores antiqui. ed. Ioann. Ch. G. Ackermann, 1788, σ. 55.

²⁾ Βλ. παρὰ Samter, σ. 126-127 καὶ N. Γ. Πολίτη, Ὀκυτόκια, Λαογρ. 6 (1917-1918), σ. 326 (= Λαογρ. Σύμμεικτα, Β', 1921, σ. 303).

³⁾ Samter, σ. 127.

⁴⁾ Βλ. καὶ παρὰ Samter, σ. 124 καὶ 126.

⁵⁾ Περὶ τῆς χρήσεως τῆς ζώνης ὡς ὠκυτοκίου κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς μέσους χρόνους καὶ σήμερον ἔτι εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ παρ' ἄλλοις προσέτι λαοῖς βλ. G. H. Welcker, *Kleine Schriften*, τόμ. 3, Bonn 1850, σ. 188 καὶ 201. Κονκονλέν, σ. 24. Μέγαν, σ. 28α. Jungbauer, Gürtel. HDA III, 1930, 1217-18. Arn. van Gennep, *Manuel de folklore français Contemporain*, Tom. I, 1, Paris 1943, σ. 116.

⁶⁾ Βλ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου, Ἀγνείας πείρα. Λαογρ. 3 (1911-1912) 88-89 ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Jungbauer, Gürtel, HDA III, 1930, στ. 1215-1216.

⁷⁾ Jungbauer, Ἐνθ' ἀν., σ. 1210.

τος τὴν ζώνην καὶ ἄλλων ἔτι κατ' αὐτοῦ βλαπτικῶν μαγικῶν ἐνεργειῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἐκτεθειμένη ἡ παρθένος κατὰ τὸν χρόνον τῆς μνηστείας καὶ τοῦ γάμου της¹⁾).

Κύριος σκοπὸς τοῦ γάμου καὶ φυσικὸς ἐκ τούτου καρπὸς εἶναι τὰ τέκνα. Ὁ ἄνθρωπος, ἀγνοῶν τὰς ἀνατομικὰς ἢ παθολογικὰς αἰτίας τῆς στειρώσεως τῆς γυναικὸς, ἀπέδωκεν, ὡς εἶναι φυσικόν, τὴν ἐκτροπὴν αὐτὴν ἐκ τοῦ συνήθους κανόνος, δηλαδὴ τῆς τεκνογονίας, εἰς ὑπερφυσικὰς αἰτίας, ἤτοι εἰς δυσμενῆ διάθεσιν πρὸς τὴν γυναῖκα δαιμονικῶν ὄντων ἢ εἰς μαγικὰς ἐνεργείας ὑπ' ἐχθρῶν αὐτῆς²⁾).

Πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου τούτου ἐκ τοῦ ἐρχομένου εἰς γάμου κοινωνίαν ζεύγους λαμβάνονται μέτρα προστασίας αὐτοῦ διὰ ποικίλων μαγικοῦ χαρακτῆρος ἐθιμικῶν ἐνεργειῶν, μεθ' ὧν καὶ ἡ περιζῶσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς διὰ ζώνης.

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀντίληψεις αὐτὰς τοῦ λαοῦ περὶ τῆς τεκνογονίας, ἡ νυμφευμένη καὶ παραμένουσα στειρὰ θεωρεῖται ὅτι τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐχθρικοῦ πρὸς τὸ ζεῦγος διακειμένου δαίμονος ἢ καὶ παρακωλυτικῶν τῆς τεκνογονίας μαγικῶν ἐνεργειῶν· νομίζεται δηλαδὴ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὅτι ἡ ἄγονος γυνὴ εἶναι οὕτω καταδεδεμένη εἰς τὴν ἀτεκνίαν· ὅπως δὲ κατὰ τὰς τῶματὸν ἐπιδιώκεται ἡ ἀποκούσις, πλὴν τῶν μέσων τῆς ἐπιστήμης, καὶ διὰ προσεγγίων πρὸς τὸ θεῖον καὶ μαγικῶν τέλεος ἐνεργειῶν μεθ' ὧν καὶ ἡ διὰ τῆς ζώνης πρὸς λύσιν τῶν δεσμῶν τοῦ τοῦτοῦ διὰ τῆς ἀποδιώξεως τοῦ παρεμποδίζοντος αὐτὸν κακοποιοῦ πνεύματος, οὕτω καὶ εἰς τὴν περιπτώσιν τῆς στειρώσεως τῆς γυναικὸς, θεωρουμένης, ὡς εἴπομεν, τῆς γυναικὸς καταδεδεμένης εἰς τὴν καταστάσιν ταύτην, ἐπιζητεῖται ὁμοίως ἡ λύσις καὶ ἀπαλλαγὴ ἐκ ταύτης τῆς γυναικὸς.

Ἡ λαϊκὴ αὕτη ἀντίληψις πιστοποιεῖται καὶ εἰς συζητουμένας ἐνταῦθα ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων εἰδήσεις. Οὕτως, ὡς λέγεται ἀνωτέρω, ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ στειρὰ γυνὴ του, προσελθόντες εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, «λυθῆναι τε αὐτοῖς τὰ δεσμὰ τῆς στειρώσεως ἤτουν»· ἄλλη δὲ γυνὴ ἄτεκνος, προσελθοῦσα πρὸς τὸν ὄσιον Συμεὼν τὸν ἐν τῷ στύλῳ καὶ ἱκετεύουσα αὐτὸν «τὴν τῆς στειρώσεως ἤτει λύσιν». Ἐπομένως διὰ τῆς χρησιμοποίησεως, ὡς ἀνωτέρω, τῆς ζώνης ὑπὸ τῶν ὁσίων Θεοδώ-

¹⁾ Φαίδ. Κονκουλέ, Μεσαιωνικοὶ καὶ νεοελληνικοὶ κατάδεσμοι, Λαογρ. 9 (1926) 459-461, 469. Ἀλεξ. Χατζηγάκη, Τ' Ἀσπροπόταμο Πίνδου, Τρίκκαλα 1946, σελ. 23, 24, 27, 30. † Γ. Οἰκονομίδου, Γαμήλια σύμβολα ἐν Σιατίστῃ, Μακεδονικά Α' (1940) 269. Περὶ τῆς χρήσεως ταύτης τῆς ζώνης εἰς διαφόρους λαούς: Βλ. Isidor Scheftelowitz, Das Schlingen- und Netzmotiv im Glauben und Brauch der Völker. Giessen 1912, σ. 52 ἐξ. Samter, σ. 123. Jungbauer, Ἐνθ' ἀν., σ. 1210.

²⁾ Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Οἱ ἀμφιθαλεῖς εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ. Ἀρχ. Θεολ. λαογρ. καὶ γλωσσ. Φησαυροῦ, τόμ. 13 (1946-47) 204 ἐξ.

ρου Συκewότου και Ἀντωνίου τοῦ νέου πρὸς σύλληψιν ἀγόνων γυναικῶν, ἐπεδιώχθη συμφώνως πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ καὶ τὰ ἔθιμά του ἀπαλλαγὴ αὐτῶν ἐκ τοῦ δεσμοῦ τῆς ἀτεκνίας.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπιζητῶν διὰ τοῦ γάμου τὴν ἀπόκτησιν τέκνου ἐπόθει ἰδιαιτέρως τὴν γέννησιν ἄρρενος. Ἡ πρὸς ἀρρενογονίαν ἐπιθυμία ἀπαντᾷ ζωηρὰ εἰς τὸν λαὸν ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων, ὑπάρχουσα δὲ αὕτη εἰς ὅλους τοὺς λαούς¹⁾, πηγάζει ἐκ τῆς κυριαρχούσης θέσεως τοῦ ἀνδρός, ὡς παράγοντος, ὡς ἐλέγχθη ἀνωτέρω, πρὸς συνέχισιν τοῦ γένους καὶ τῆς οἰκογενειακῆς λατρείας, ἔτι δὲ καὶ ὡς στυλοβάτου τῆς οἰκογενείας διὰ τῆς ἐργασίας του καὶ τῆς προστασίας του πρὸς αὐτήν²⁾.

Τὴν ἀντίληψιν ταύτην τῆς κοινωνίας καὶ τὸν πόθον τοῦ λαοῦ πρὸς ἀπόκτησιν ἄρρένων τέκνων ἐκφράζει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ Εὐριπίδης λέγων (Ἰφιγ. ἐν Ταύρ. 57) ὅτι «στῦλοι γὰρ οἴκων εἰσὶ παῖδες ἄρσενες». Εἰς τὴν βυζαντινὴν κοινωνίαν ὁμοίως ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς συνεχιζομένης ἀρχαίας παραδόσεως καὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἔτι διὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀντιλήψεων ἦτο εὐκταία ἡ ἀπόκτησις ἄρρενος³⁾, ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερον⁴⁾. Τούτου ἔνεκα οἱ στερούμενοι ἄρρενος παιδὸς ἐθλίβοντο ἐπὶ τούτῳ⁵⁾ καὶ προσεύχοντο εἰς τὸν Θεὸν διὰ τὴν γέννησιν ἄρρενος. Οὕτως οἱ γονεῖς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου (6 αἰ.), ἀμυροῦντες ἄρρενος παιδὸς, ἐπέτυχον διὰ τῆς προσευχῆς καὶ ἀποκτήσαν ἄρρεν τέκνον (τὸν Γρηγόριον)⁶⁾· καὶ ἡ βασίλισσα Εὐδοκία (κατὰ τὸ ἔτος 400), ἔγκυος οὖσα, παρέκάλεσε τὸν ἅγιον Πορφύριον καὶ τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας, ὅπως εὐχηθῶν, ἵνα αὕτη τέξῃ ἄρρεν⁷⁾.

¹⁾ Βλ. H. Ploss - B. Renz, "Ενθ' ἀν., σ. 1 ἐξ. Kummer, Kindersegen und Kinderlosigkeit, HDA IV, 1931, 1377. Πολίτης, ΔΣ., σ. 210 σημ. 5.

²⁾ Βλ. ἀνωτέρω, σ. 104.

³⁾ Κουκουλές, σ. 14-15.

⁴⁾ Πολίτης, ΔΣ, σ. 210.

⁵⁾ Ἐνδεικτικῇ περὶ τούτου εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἱω. Χρυσοστόμου Migne, 50, 747: «Ἐτέχθη τις θήλεια· ὅτι μὴ ἄρρεν, ὃ ἀνὴρ σκυθρωπάζει».

⁶⁾ Βίος τοῦ ἁγ. Γρηγορίου (ἐκδ. Vasiliev). Βυζ. Χρον. 14 (1909) 39. "Ἄλλαι μαρτυρίαι: Βίος ἁγίου Νικολάου, Anrich, I, σ. 34, στ. 1 ἐξ. Βίος ὁσ. Θεοδώρου Συκewότου (6 αἰ.), Θεοφ. Ἰωάννου, Μνημεῖα ἀγιολογικά, σ. 446. Βίος ὁσ. Ἰλαρίωνος (Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ΑΙΣ, 5, σελ. 89-90). Συμ. τοῦ μεταφραστοῦ, Βίος ἁγίου Αὐξεντίου, Migne, 114, 1433 D. Βλ. καὶ Πολίτην, ΔΣ, σ. 210 σημ. 5.

⁷⁾ Μάρκου διακόνου, Βίος ἁγίου Πορφυρίου ἐπισκόπου Γάζης (ἐκδ. H. Gregoire et M - A. Kugener) σ. 36-37 (κεφ. 43-44) «Εὐξασθε, πατέρες, ἵνα κατὰ τὸ ρῆμα ὑμῶν, θεοῦ θέλοντος, γεννήσω τὸν ἄρρενα... Ἦν δὲ εὐχή, ἵνα τέκῃ τὸν ἄρρενα». Βλ. καὶ παρὰ Κουκουλέ, σ. 14.

Πλὴν τοῦ λόγου τῆς διαδοχῆς τῆς ζωῆς, θεωρουμένου ἐκ τούτου τοῦ γάμου, κατὰ τὸν Βασίλειον ἐπίσκοπον Σελευκείας (5 αἰ.) ὅτι ἀποτελεῖ πηγὴν πρὸς διαδοχὴν «τοῦ κοινοῦ γένους» καὶ ὅτι τῶν «γενῶν τὰς ἐπωνυμίας ἀγκραιφνεῖς οἶδε φυλάττειν»¹⁾, ἡ προτίμησις τοῦ ἄρρενος κατὰ τὰς τότε — καὶ σήμερον ὁμοίως — κοινωνικὰς συνθήκας ὀφείλετο ἔτι καὶ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ θῆλυ τέκνον ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἄρρεν εἶχεν ἀνάγκην περισσοτέρας μερίμνης παρὰ τῶν γονέων του διὰ τὴν ἀνατροφὴν του καὶ ἀκολουθῶς πρὸς τὴν διὰ τοῦ γάμου κοινωνικὴν αὐτοῦ ἀποκατάστασιν.

Περὶ τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης τῶν γονέων ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσίου Θεοφάνους ὅτι: «εἰ μὲν ἄρρεν εἴη (τὸ τέκνον) μερικὴ τις ἐκκοπή· εἰ δὲ θῆλυ, διπλοῦν τὸ κακόν· χρεῖα γὰρ ἀναμεῖναι καὶ χρόνους γάμου καὶ λοιπῆς προνοίας»²⁾.

β') Ὁ τοκετός

Περὶ τῆς καταλαμβανομένης ὑπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ τοκετοῦ γυναικὸς ἐλέγγοτο ὅτι ἐκοιλιόπνευ³⁾. Πρὸς βοήθειαν τῆς ἐπιτόκου προσεκαλοῦντο, κατ' εἰδήσεις ἤδη ἐκ τῆς πρώτης περιόδου, εἰδικαὶ ἰατροὶ⁴⁾ καὶ γυναῖκες, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα⁵⁾, εἰδικὰς γνώσεις ἔχουσαι⁶⁾, ἀετιζομέναι ματαί⁷⁾. Συχνὰ οὐκ

¹⁾ *Migne*, 84, 509 c καὶ 500 b.

²⁾ *Migne*, 115, 16 b.

³⁾ *Λεοντίου ἐπισκ. Νεαπόλεως τῆς Κύπρου, Βίος Συμεῶν τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ* (6 αἰ.). *Migne*, 93, 1717 c. «Ὅτε δὲ ἔφθασεν ἡ ὥρα τοῦ γεννῆσαι αὐτὴν ἐκοιλιόπνευσεν τὰς τρεῖς ἡμέρας ἕως θανάτου». Ἡ ἔκφρασις αὕτη, δημώδης τότε, ἐπιζῇ καὶ κατὰ τοὺς κατόπιν χρόνους (*A. Vasiliev, Anecd. Graeco-byz. Mosquae* 1893, σ. 339 (κεφ. κα'): «Κυρίε μου, γυνὴ πονεῖ καὶ κοιλιόπνευ καὶ οὐ δύναται γεννῆσαι») μέχρι τῆς σήμερον. Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 18.

⁴⁾ *Μάρκος διάκονος*, σ. 25, στ. 20 ἔξ. (κεφ. 28). *Παλλαδίον*, Λαυσ. ἱστορ. *Migne*, 34, 1219 c. Ἐνταῦθα λέγει ὁ Παλλάδιος ὅτι ἐν Γαλατίᾳ τῆς Μ. Ἀσίας ἰδὼν γυναῖκα τίκτουσαν ἐν τῇ στοᾷ τῆς Ἐκκλησίας «καὶ μηδένα εὐρὼν τὸν ταύτῃ παραστησόμενον, ἐν τῇ ἀνάγκῃ ἐκεῖνη αὐτὸς ἰατρὴν τὸπον ἐπέσχεν, οὐ βδελυζόμενος τὸ μῦθος τὸ παρακολουθεῖν ταῖς τικτούσαις τῶν γυναικῶν...». *Νικήτα Παφλαγόνης, Βίος Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως*, *Migne*, 105, 564.

⁵⁾ Ἐν Ἀθήναις ἐκαλοῦντο αὗται ἀκέστριαι. *F. G. Welcker*, «Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 194.

⁶⁾ *Παλλαδίον*, «Ἐνθ' ἀν. Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 21.

⁷⁾ *Μάρκος διάκονος*, σ. 25, στ. 20 ἔξ. «ματαὶ οὐκ ἴσχυον». Μαρτύριον τῆς ἀγίας Περγετούσας... (3 αἰ.) (*Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἱστορικαὶ μελέται, Ἐν Ἱεροσολύμοις* 1906, σ. 91): «ἡ Φηλικητὰτὴ χαίρουσα ἐπὶ τῇ τοῦ τοκετοῦ ὑγείᾳ, ἵνα θηριομαχήσῃ ἀπὸ αἵματος εἰς αἷμα ἀπὸ μαίας πρὸς μονομαχίαν, μέλλουσα λούσασθαι μετὰ τὸν τοκετόν...».

εἰς δυσκόλους τοκετοὺς τὰ πρόσωπα ταῦτα δὲν ἴσχυον, ὥπως παράσχουν ταχεῖαν καὶ ἀποτελεσματικὴν εἰς τὴν ἐπίτοκον βοήθειαν, ὅτε ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οἱ οἰκεῖοι αὐτῆς, κατὰ μαρτυρίαν ἐκ Γάζης τοῦ 5 αἰ., προσέτρεχον εἰς μάντεις καὶ ἐπαιδοὺς, ἔτι δὲ καὶ εἰς θυσίας ὑπὲρ τῆς τικτούσης, πιστεύοντες ὅτι διὰ τῶν μέσων τούτων θὰ ἠδύναντο νὰ εὐκολύνουν τὸν τοκετόν· συγχρόνως ὅμως, ὅσον εὐρύτερον ἐπεκράτει ὁ χριστιανισμός, κατέφευγον κατὰ παραδιδόμενον ἐκ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἔθος¹⁾ καὶ εἰς ἱεροὺς τόπους ὡς καὶ πρὸς εὐσεβεῖς κληρικοὺς καὶ ὁσίους ἄνδρας αἰτοῦντες τὴν θεῖαν ἀντίληψιν ὑπὲρ τῆς ἐπιτόκου²⁾).

Πλὴν τούτων ἐγένετο χρῆσις πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ καὶ ὠκυτοκίων³⁾, μεθ' ὧν κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ «ἐλαιον ἐκ τῆς ἐν τῇ σορῷ τοῦ ἁγίου ὑφαπτούσης λαμπάδος»⁴⁾ καὶ τεμάχιον ἐκ τοῦ πέπλου, δι' οὗ ἐκαλύφθη ἡ σορὸς τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰγνατίου⁵⁾, προσέτι δὲ καὶ ἡ περιζωσις τῆς τικτούσης κατὰ τὴν ὁσφὺν αὐτῆς διὰ ζώνης, διὰ τῆς ὁποίας εἶχον προηγουμένως περιζώσει κίονα τῆς Ἐκκλησίας⁶⁾).

Ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ μέχρι τῆς σήμερον, ὅπου δὲν λειτουργοῦν ἀκόμη μαιευτήρια, αἱ γυναῖκες ἐγέννων κατ' οἶκον. Μοναδικὴ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ περίπτωση τῆς ἰδρύσεως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεή-

¹⁾ F. G. Welcker, Kleine Schriften, tom. 3, Bonn 1850, σ. 193 ἐξ.

²⁾ Βλ. Παλλαδίον, ἀνωτέρω, σ. 111 σημ. 4. Ἐν τῇ τ. ἀναφέρει ὁ Μάρκος διάκονος εἰς τὸν βίον ἁγ. Πορφύριου ἐπισκόπου Γάζης (σ. 25, στ. 20 ἐξ. σ. 26 στ. 24-26), ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας δὲν ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ ἔνεκα κακῆς τοποθετήσεως ἐν αὐτῇ τοῦ ἐμβρύου καὶ: «αἱ μαῖαι οὐκ ἴσχυον εἰς τὸ κατὰ φύσιν αὐτὸ μεταγαγεῖν. Οἱ ταύτης οὖν γονεῖς καὶ ὁ ἀνὴρ ὡς ὄντες δεισιδαίμονες ἐποίουν καθ' ἑκάστην θυσίαν ὑπὲρ αὐτῆς, ἔφερον δὲ καὶ ἐπαιδοὺς καὶ μάντεις, νομίζοντες ἐκ τούτων αὐτὴν ὠφελῆσαι καὶ οὐδὲν ἦνυσον». Ἡ τροφὸς τέλος καταφεύγει εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, ἐνθα παρεκάλεσε τὸν ἐπίσκοπον Πορφύριον νὰ προσευχηθῇ ὑπὲρ τῆς κινδυνεύουσας γυναικός. Ὁ Πορφύριος τότε λέγει εἰς τὴν τροφὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν οἶκον τῆς λοχευομένης καὶ εἴπῃ εἰς αὐτὴν παρουσίᾳ πάντων: «Ἰησοῦς Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ἰσχύει σε» εἰς αὐτὸν πιστεύσον καὶ ζήσῃ...». Εἰς ὁμοίαν περίπτωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐχρησιμοποιήθη τεμάχιον ἐκ τοῦ πέπλου τῆς σοροῦ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Ἰγνατίου, τὸ ὁποῖον μόλις ἡ τίκτουσα «περιῆψε τῇ ὁσφύϊ» αὐτῆς, πάραυτα ἐγεννήθη τὸ βρέφος. Νικήτα Παφλαγόνης, Βίος ἁγ. Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Migne, 105, 564 b.

³⁾ Βλ. παρὰ Κουκουλέ, σ. 24-26.

⁴⁾ Βίος ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου, Θεοφ. Ἰωάννου, Ἐνθ' ἁν., σ. 161.

⁵⁾ Βλ. ἀνωτέρω, σημ. 2.

⁶⁾ Eduard Kurtz, Zwei griechische Texte über die hl. Theophano, die Gemahlin Kaisers Leo VI. St.-Petersburg 1898, σ. 2, στ. 32 ἐξ. (κεφ. 3). Βλ. καὶ Κουκουλέν, σ. 24.

μονος ἐπὶ λοχοκομείων πρὸς παραμονὴν ἐνταῦθα ἐπὶ ἐπὶ ἡμέρας τῶν ἐπιτόκων τῶν ἐκ Συρίας εἰς Ἀλεξάνδρειαν προσφύγων ¹⁾).

Μετὰ τὸν τοκετὸν ἡ παρισταμένη κατ' αὐτὸν μαῖα ἔλουε τὸ βρέφος ²⁾), κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν ³⁾), ἐντὸς δοχείου, τὸ ὁποῖον ἐν Μ. Ἀσίᾳ (Λυκίᾳ), ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐλέγετο *σκάφη* ⁴⁾ καὶ *λεκάνη τῆς λούστρας* ⁵⁾), ἔπειτα δ' ἐτοποθέτει τοῦτο ἐσπαργανωμένον εἰς τὸ λίκνον, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου καλούμενον *κλινίδιον* ⁶⁾), ἐν Γαλατίᾳ δὲ τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τὸν ἑβδομον αἰῶνα δημωδῶς *κούννα* ⁷⁾). Πλὴν τοῦ βρέφους ἐλούετο ἐπίσης καὶ ἡ λεχώις ⁸⁾).

Οὐχὶ σπανίως, ὡς καὶ σήμερον, συνέβαινε ἡ μήτηρ νὰ μὴ παραγάγῃ γάλα πρὸς θηλασμόν τοῦ ἀρτιγεννήτου, ὅτε πρὸς τόνωσιν προσεφέροντο εἰς αὐτὴν τὸ λοχόζεμα ⁹⁾ καὶ ἄλλαι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τροφαί. Πρὸς τοῦτο κατέφευγον ἔτι καὶ εἰς ἱατροσόφια καὶ ἄλλα μέσα· οὕτως ἀναφέρεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου († 877) ὅτι λεχὼ τις μὴ ἔχουσα γάλα πρὸς θηλασμόν τοῦ τέκνου τῆς ἡχθῆ εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἰγνατίου, ὅπου «τῶν ἁγίων αὐτοῦ τριχῶν ἀπομυρυσθεισῶν καὶ τῇ ἀρτιτόκῳ πικρὴν δόσιν ὀφειλόμενων, ἐπὶ τοσοῦτον εὐθὺς γαλοῦχος ἀπεφάνθη, ὡς καὶ πολλὴ πλέον τῆς χρῆσις τὸ γάλα τῶν μαζῶν καταρρεῖν» ¹⁰⁾).

Ἡ γέννησις τέκνου καὶ μάλιστα ἀρρένος ἀπετέλει χαρμόσυνον διὰ τὴν οἰκογένειαν γεγονὸς καὶ ὡς τοιοῦτῶν ἐορτάζεται δι' ἐκτενέστερας ὑπὸ τῶν γονέων, τὸν συγγενῶν καὶ φίλων, τῆς ἐορτῆς ταύτης καλούμενης *Γενέθλια* ¹¹⁾). Οὕτως ἀνα-

¹⁾ Βίος τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεθμάνου, *Anal. Boll.* 45 (1927), σ. 22, στ. 17 ἐξ Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 23.

²⁾ *Κουκουλέν*, σ. 27.

³⁾ *Πολίτης*, ΔΣ, σ. 208.

⁴⁾ *Anrich*, I, σ. 4 στ. 6 ἐξ.

⁵⁾ *Νεοφύτου* πρεσβυτέρου καὶ ἐγκλείστου, Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν... Νικόλαον. *Anrich*, I, σ. 393, στ. 31 ἐξ. «Ἡ μαῖα ἐν τῇ λεκάνῃ τῆς λούστρας συνήθως τὸ βρέφος λαβοῦσα κατέκλινεν». Βλ. καὶ παρὰ *Κουκουλέν*, σ. 28.

⁶⁾ *Migne*, 50, 721.

⁷⁾ Βίος ὁσ. Θεοδώρου τοῦ Συκεώτου, Ἐνθ' ἀν., 488, στ. 1-2 «καὶ τοῖς μικροῖς βρέφεσι σὺν ταῖς κούνναις αὐτῶν». Ἡ λέξις *κούννα*, ἐκ τῆς λατινικῆς *cuna*, καὶ σήμερον ἐν χρήσει εἰς τὸν λαόν, πιστεύω ὅτι θὰ ἦτο τότε, κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, εὐρέως διαδεδομένη, ἀφοῦ ἡδη κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀναφέρεται, προφανῶς ὡς δημώδης, ὁ ἐξ αὐτῆς τύπος *κουνίον* ὑπὸ τοῦ Θέωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως ἐν τοῖς σχολίοις του εἰς τὰ Φαινόμενα τοῦ Ἀράτου, στ. 268. (Ἐκδ. Imm. Bekkerus, Berolini 1828, σ. 75, στ. 26-28) «λίκνον δὲ τὸ κουνίον φησί, παρὰ τὸ λίαν κινεῖσθαι, ἐν ᾧ τὰ νήπια κατετίθεσαν».

⁸⁾ Μαρτύριον τῆς ἁγίας Περγετούας. (Βλ. ἀνωτ. σ. 111 σημ. 7).

⁹⁾ Ἴδε *Κουκουλέν*, σ. 31-32.

¹⁰⁾ *Migne*, 105, 561 c.

¹¹⁾ Ἡ ἐορτὴ τῶν γενεθλίων ἐλέγετο μεταγενεστερῶς καὶ *γενέσια*. Βλ. *Κουκουλέν*, σ. 35.

φέρεται ἐν τῇ μαρτυρίῳ τῆς ἁγίας Ζωῆς ἑορτασμός ἐν Ἀτταλείᾳ παρ' ἐθνικοῦ ἐπὶ τῇ γεννήσει ἄρρενος παιδὸς ¹⁾ καὶ ὑπὸ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ ὅτι ἐπὶ τῇ γεννήσει θυγατρὶον «τοῖς γεγεννηκόσιν ἤγετο ἑορτὴ τοῦ παιδὸς τὰ γενέθλια» ²⁾).

γ') Λοχεία

Ἡ πίστις περὶ τῆς λεχοῦς ὡς ἀκαθάρτου ἐπὶ χρονικὸν διάστημα μετὰ τὸν τοκετὸν τεσσαράκοντα ἡμερῶν, γνωστὴ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος³⁾, συνεχίζεται ὁμοίως καὶ καθ' ἅπασαν τὴν βυζαντινὴν περίοδον καὶ μέχρι τῆς σήμερον ⁴⁾).

Κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον, ἥδη κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, δὲν ἐπετρέπετο εἰς τὴν λεχώ, ὡς ἀπηγορευμένην ἔνεκα τοῦ ἐκ τοῦ τοκετοῦ μολυσμοῦ, ἢ εἰσόδος εἰς ἱερὸν χώρον ⁵⁾).

Ὁ Χριστιανισμὸς κατόπιν ἐδέχθη τὴν συνήθειαν ταύτην καὶ ἀνεγνώρισεν οὕτως ἐπισήμως τὴν εἰδικὴν αὐτὴν κατάστασιν τῆς λεχοῦς, θεσπίσας τὸν καθαρμὸν αὐτῆς διὰ τῆς προσελεύσεώς της μετὰ τοῦ βοήρου εἰς τὸν ναὸν καὶ τῆς ἀναγνώσεως ὑπὲρ αὐτῆς εἰδικῶν εὐχῶν: «εἰς τὸ καθαρίσαι γυναῖκα» ⁶⁾. Ἡ καθιέρωσις τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐδικαιολογήθη ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας κατὰ μίμησιν τοῦ γεγονότος τῆς προσελεύσεως τῆς Θεοτόκου μετὰ τοῦ βοήρου Ἰησοῦ εἰς τὸν ναὸν κατὰ τὴν τεσσαρακοστήν ἀπὸ τοῦ τοκετοῦ πρὸς ἐξαγνισμόν αὐτῆς κατὰ τὸν Ἰουδαϊκὸν νόμον περὶ καθαρμοῦ τῆς λεχοῦς ⁷⁾).

Τὸ συμπόσιον τοῦτο, ἐθιζόμενον καὶ σήμερον πάλαι, ὑποστηρίζει ὁ Ν. Γ. Πολίτης ὅτι ἐγένετο τὴν ἐβδόμην ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου. Βλ. *Πολίτην*, ΓΣ., σ. 249.

¹⁾ AS Maii, τόμ. I (Παράρτ., σ. XVII (κεφ. 6)) «ἐγεννήθη δὲ τῷ Κάτλφ υἱὸς καὶ μιὰρὰ γενέσια ἐξετέλουν θύοντες τῇ Τύχῃ τῆς πόλεως καὶ πάντες εὐφραίνοντο ἐπὶ τῇ μιὰρῃ γενέσει τοῦ παιδός... Ὁ δὲ Κάτλος ἐλθὼν μετὰ τὸ ἄριστον, τὸ μιὰρὸν ἐκείνο, εἶπεν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ Τερτία. Ὁ ἅπαντες εὐφράνθησαν εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ παιδὸς ἡμῶν... Καὶ εὐθέως ἔβαλεν εἰς ἄγγειον οἶνον καὶ εἰς δίσκον κρέα καὶ ἀπέστειλεν αὐτῇ (=τῇ Ζωῇ)».

²⁾ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Λόγος εἰς τὸν ὅσιον Συμεῶν ἐν τῷ στύλφ, *Migne*, 114, 360 B - C. Βλ. ἄλλας μαρτυρίας παρὰ *Κουκουλέ*, σ. 35 - 37.

³⁾ *Edwin Rohde*, *Psyche*, Aufl. 9 - 10, 1925, Tom. II, σ. 72 ἐξ. *Πολίτης*, ΛΣ., σ. 218. Γ. Κ. Σπυριδάκης, Ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς καὶ νεωτέροις Ἑλλησι. Ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 8 ἐξ.

⁴⁾ *Πολίτης*, ΛΣ., σ. 218 ἐξ. Γ. Κ. Σπυριδάκης, Ἐνθ' ἄν., σ. 8 - 13. *Κουκουλέ*, σ. 33 - 34.

⁵⁾ *Πολίτης*, ΛΣ., σ. 214. *W. H. Roscher*, *Die Tessarakontaden und Tessarakontadenlehren der Griechen und anderen Völker*. (Berichte über die Verhandlungen der Phil.-hist. Klasse der Sächs. Gesell. der Wiss. τόμ. 61 (1909) II, σ. 28 - 30. Γ. Κ. Σπυριδάκης, Ἐνθ' ἄν., σ. 8 - 9.

⁶⁾ Βλ. Περὶ τῶν εὐχῶν τούτων βλ. *Τρεμπέλα*, Βάπτ., σελ. 12 ἐξ. καὶ 73 ἐξ.

⁷⁾ *Λουκ. Β.* 22 ἐξ. «Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῆς, κατὰ

Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα τῆς λοχείας ἀπηγορεύετο εἰς τὴν λεχὼ οὐ μόνον ἡ εἴσοδος αὐτῆς εἰς ἱερὸν χώρον, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἡ ἔξοδος αὐτῆς ἐκ τῆς οἰκίας καὶ ὅπωςδήποτε ἡ ἐλευθεροκοινωνία τῆς, λαμβανομένων προσέτι μέτρων προστατευτικῶν ὑπὲρ αὐτῆς καὶ τοῦ βρέφους ἀπὸ προσβολῆς κυρίως κακοποιῶν πνευμάτων, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἐπήρειαν διετέλουν ἡ ἀρτιτόκος μετὰ τοῦ τέκνου αὐτῆς ¹⁾).

Περὶ τῆς τηρήσεως ταύτης τοῦ χρόνου τῆς τεσσαρακονθήμερου λοχείας μανθάνομεν καὶ ἐκ τῆς διηγήσεως τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Ἀρτεμίου, συγγραφέισης περὶ τὰ μέσα περίπου τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος ἐν Κωνσταντινουπόλει ²⁾), ἐνθα λέγεται περὶ λεχοῦς ἥς τὸ βρέφος ἡσθάνει ὅτι «πληρωσάσης οὖν αὐτῆς τῶν λοχίων τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας, τινῶν πείραν ἔχόντων τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀρτεμίου καὶ τῶν αὐτοῦ θαυμάτων, συνεβούλευσαν αὐτῇ προσεδρεῦσαι τῇ σορῶ τοῦ Ἀγίου καὶ δὴ λαβοῦσα τὸ βρέφος ἔρχεται ἐν τῷ ναῷ τοῦ Προδρόμου...» ³⁾). Εἰδικώτερον περὶ τῆς προσαγωγῆς τοῦ βρέφους ὑπὸ τῆς μητρὸς εἰς τὸν ναὸν μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τεσσαρακονθήμερου τῆς λοχείας ἀναφέρεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Συμεῶνος τοῦ νέου Στυλίου (6 αἰ.), συγγραφέντι τὸν 7ον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ του Ἀρκαδίου ἐπισκόπου Κωνσταντίας Καπύου, περισωθέντι δὲ ἐν ρητορικῇ διασκευῇ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Οὐρανοῦ ⁴⁾). ἐνταῦθα λέγεται ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Συμεῶνος «τεσσαρακὸς τῶν μετὰ τὸν τόκον ἡμέρας προσάγει τὸ βρέφος τῷ τοῦ Προδρόμου ναῷ, ἀντιδιδούσῃ καθάπερ ὁ ἔλαβε, καὶ τῷ Θεῷ τῷ δεδοκῶτι καθιεροῦσα...» ⁵⁾).

Β'. Η ΒΑΠΤΙΣΙΣ

Τὸ βάπτισμα πρὸς καθαρόν τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τοῦ ρύπου τῆς ἁμαρτίας καθιερώθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ⁶⁾ κατὰ μίμησιν τῆς βαπτίσεως τοῦ Ἰησοῦ Χρι-

τὸν νόμον Μωσέως, ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα, παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου...». Περὶ τῆς σχετικῆς διατάξεως τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ἐν *Λευιτ.* 12. βλ. καὶ *Τρεμπέλα*, Βάπτ., σ. 12 κ.ἑξ.

¹⁾ *Κουκουλές*, σ. 33 - 34. *Fr.- Jos Dölger*, "Ενθ' ἀν., σ. 18 κ.ἑξ.

²⁾ Βλ. *Σ. Κουγέαν*, ἐν *Λαογρ.* 3, 278 - 279.

³⁾ *Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως*, *Varia graeca sacra*, Περσούπολις 1909, σελ. 74, στ. 22 ἑξ.

⁴⁾ Βλ. *Καρ. Κρουμβάχερ*, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας*, τόμ. Α', μετάφρ. ὑπὸ Γ. Σωτηριάδου, ἐν Ἀθήναις 1897, σ. 287, σημ. 3 καὶ *Δημ. Σ. Μπαλάνου*, *Πατρολογία*, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 537, σημ. 5.

⁵⁾ *Migne*, 86, 2993 A - B. Περὶ τοῦ ἔθους τούτου κατὰ τοὺς χρόνους ἀπὸ τοῦ ἐνάτου καὶ κατόπιν αἰῶνος βλ. *Κουκουλές*, σ. 33. *Γ. Σπυριδάκης*, "Ενθ' ἀν., σ. 10. *Τρεμπέλαν*, Βάπτ., σ. 12 κ.ἑξ.

⁶⁾ «Μετανοήσατε καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ λήψεσθε τὴν δωρεάν τοῦ Ἀγίου Πνεύματος», Πράξ. τῶν Ἀποστ. Β', 38.

στοῦ ¹⁾ και ἐτέθη ὡς ἀπαραίτητος προϋπόθεσις, ὅπως ἄτομόν τι καταστῇ μέλος τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ τυπικὸν τῆς βαπτίσεως, διαμορφωθὲν ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων, περιελάμβανε, ἐφ' ὅσον ἡ βάπτισις ἐγένετο εἰς ὄριμον ἡλικίαν, σειρὰν ὄλων τυπικῶν ἐνεργειῶν πρὸς μύησιν πρῶτον καὶ εἰσδοχὴν ἔπειτα διὰ τῆς βαπτίσεως τοῦ ἀτόμου ἐκ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας εἰς τὴν χριστιανικὴν. Οὕτω προηγείτο κατήχησις τῶν ὑποψηφίων χριστιανῶν κατὰ τῆς ὁποίας τὴν διάρκειαν εἰσήγοντο βαθμηδὸν οἱ κατηχούμενοι εἰς τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου τῆς νέας θρησκείας καὶ ἔπειτα ἐβαπτίζοντο ²⁾. Ἡ μαρτυρήσασα περὶ τὸ ἔτος 298 ἁγία Δόμνη «νυκτὸς παραγενομένη πρὸς τὸν ἀγιώτατον ἐπίσκοπον Κύριλλον, διαλαθοῦσα πάντας, ἦται τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἤρξατο ἀπὸ τῶν ἁγίων Γραφῶν κατηχεῖν αὐτὴν καὶ κατασφραγίσας τῷ τιμίῳ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ ἐποιήσατο αὐτὴν κατηχουμένην· παρακατέστησε δὲ αὐτῇ τὸν διάκονον Ἀγάπιον τὸν εὐνοῦχον ἐπὶ τὸ ἐκτελεῖν κατ' οἶκον τὰς εὐχὰς καὶ ἀποθάνειν παρ' αὐτοῦ τὰ εἰωθότα μαθήματα, ἅπερ οἱ προσαγόμενοι τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι μανθάνουσιν. Ἦν δὲ ἐν τῷ παλατίῳ νηστεύουσα... πληρωθεῖσα δὲ τῶν ἡμερῶν καταξιοῦνται... τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καὶ γίνεται τῆς μὲν πατρὸς ἀνάδοχος καὶ μήτηρ ἡ παρθένος Βασίλισσα» ³⁾.

Ὁ χρόνος τῆς κατήχησεως, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω μαρτυρίας, ἦτο καθωρισμένος ⁴⁾· ἡδύνατο ὅμως, ὡς μανθάνοιεν ἐκ μεταγενεστέρων, ἦτοι τοῦ 11ου καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος ἀγιολογικῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐξ ἀρχαίων πρωτοτύπων, ἡ κατήχησις τοῦ ὑποψηφίου χριστιανοῦ νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς ἑπτὰ ἡμέρας, μεθ' ὧς ἐτελεῖτο τὸ βάπτισμα. Οὕτως ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἀπόστολος Ἀνδρέας τὸν Ματθίαν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ «κατηχήσας αὐτοὺς ἑπτὰ ἡμέρας ἐβάπτισε τῇ νυκτὶ παρὰ τὴν ὄχθην τῆς θαλάσσης» ⁵⁾.

¹⁾ Ο R. Reitzenstein (Die Vorgeschichte der Christlichen Taufe, Leipzig und Berlin 1929, σελ. 152 κ.ἑξ.) ἐξετάζων τὴν τελετὴν τοῦ βαπτίσματος εἰς τοὺς Μανδαίους καὶ τοὺς Χριστιανούς ὑποστηρίζει τὴν ἐκ τοῦ πρώτου, ὡς προτύπου, εἰσαγωγὴν του εἰς τὸν Χριστιανισμόν διὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.

²⁾ Τρεμπέλας, Κατηχ., σελ. 27 ἑξ., 41 ἑξ.

³⁾ Μαρτύριον τῆς ἁγίας Δόμνης καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐν Νικομηδείᾳ μαρτυρησάντων. Μ. Κλεόπα(Κοικυλίδου), Βίοι τῶν Παλαιστινῶν Ἀγίων, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1907, σ. 61 (κεφ. 4)

⁴⁾ Τρεμπέλας, Κατηχ., Ἐνθ' ἄν.

⁵⁾ Ἐπιφανίου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου (11 αἰ.), Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων καὶ τοῦ τέλους τοῦ ἁγίου καὶ πανευφήμου καὶ πρωτοκλήτου τῶν Ἀποστόλων Ἀνδρέου, Migne, 120, 221 Α. Περὶ τοῦ ἔθους τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος κατὰ τὴν νύκτα βλ. Κουκουλέν, σ. 46. Fr.-J. Dölger, ἐν Antike u. Christentum 2 (1930) 54.

Ἡ ἑβδομαδικὴ αὕτη προθεσμία πιστεύω ὅτι ἐπεβλήθη κυρίως ἐκ τῆς κατὰ τὴν Μεγ. Ἑβδομάδα γινομένης συντονωτέρας διδασκαλίας τῶν καθ' ὅλην τὴν Μεγ. Τεσσαρακοστὴν κατηχομένων, ὅπως δεχθοῦν οὗτοι τὸ βάπτισμα κατὰ τὸ ἑσπέρας τοῦ Μεγ. Σαββάτου¹⁾. Ἡ ἐντατικὴ δηλαδὴ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Μεγ. Ἑβδομάδος κατήχησις ἐπέδρασεν, ὥστε ἡ δοκιμασία αὕτη νὰ περιορισθῇ ἀργότερον μόνον εἰς ἑπτὰ ἡμέρας. Εἰς τὴν ἐπίρρωσιν τῆς προθεσμίας ταύτης παρὰ τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ πιστεύομεν ὅτι θὰ ἤσκησεν ἔτι ἐπίδρασιν οὐ μόνον ἡ μυστικὴ σημασία τοῦ ἀριθμοῦ ἑπτὰ, ἀλλὰ καὶ ἡ παρ' αὐτῷ ἐξαιρετικὴ σημασία τῆς ὀγδόης ἡμέρας συνδεμένης πρὸς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος²⁾.

Ὁ ἀριθμὸς οὗτος τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν ἐτηρεῖτο ἐπίσης καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα πρὸς στερέωσιν τῶν νεοφωτίστων εἰς τὴν νέαν θρησκείαν διὰ σχετικῆς διδασκαλίας πλησίον τῶν πνευματικῶν των. Ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κωνσταντίας τῆς Κύπρου (5 αἰ.) φέρεται ὅτι «μετὰ δὲ τὸ βαπτισθῆναι αὐτοὺς ἐποίησεν Ἐπιφάνιος τὰ 7 ἡμέρας μετ' αὐτῶν διδάσκων αὐτούς³⁾· ὁμοίως ἡ ἁγία Πελαγία, βαπτισθεῖσα ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐπεφωτισμένη τῆς ὀγδόης ἡμέρας, ἣτις ὑπῆρχε Κυριακή, ἀποδύεται μὲν ἦν ἐφόρει στολὴν τοῦ βαπτίσματος καὶ ἐνδύεται στιχάριον...»⁴⁾.

Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ βάπτισμα τῶν ἐκ χριστιανῶν γονέων παιδῶν ἤρχισε νὰ τελεῖται ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν γέννησιν αὐτῶν, εἰς τὴν νηπιακὴν αὐτῶν ἡλικίαν, καθιερωθέντος πλέον τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ⁵⁾. Ὁ βαπτισμὸς ἠδύνατο νὰ γίνεταί ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησιν· ἀναφέρεται οὕτως ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Πορφυρίου (5 αἰ.) ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β' κατηξιώθη τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἐντὸς βραχείας χρονικοῦ διαστήματος μετὰ τὴν γέννησίν του (τῷ 400)⁶⁾ καὶ περὶ τοῦ ὁσίου Θεοδώρου (6 αἰ.) ἐκ κόμης Συκεῶν τῆς Γαλατίας ἐν Μ. Ἀσίᾳ ὅτι ἡ μήτηρ του «ὀλίγων ἡμερῶν διαγενομένων, ὡς ἔθος

¹⁾ Τρεμπέλας, Κατηχ., σ. 41.

²⁾ Βλ. Βλ. Ἰω. Καλλιτσούνaki, Ἑπταδικαὶ Ἑρευναι, ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 42 κ. ἑξ. Ἐνταῦθα καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία. Βλ. Fr. Dölger, Antike Zahlenmystik in einer byzantinischen Klosterregel. Ἑλληνικά, Παράρτημα ἀρ. 4, «Προσφορά εἰς Στίλωνα Π. Κυριακίδην» Θεσσαλονίκη 1953, σ. 103 ἑξ. R. Reitzenstein, Ἐνθ' ἀν. σελ. 142 ἑξ., 314 κ. ἑξ. καὶ 343 κ. ἑξ.

³⁾ Migne, 41, 88 c - d. Βλ. καὶ στήλ. 33 A. Ἡ προθεσμία αὕτη περιορίζετο ἀργότερον εἰς πέντε μόνον ἡμέρας τῆς Ἑβδομάδος τῆς Διακαινησίμου. Τρεμπέλας, Κατηχ., σ. 36. Βάπτ., σ. 55-56.

⁴⁾ Herm. Usener, Legenden der heiligen Pelagia, Bonn 1879, σ. 13, στ. 10 κ. ἑξ.

⁵⁾ Κουκουλές, σ. 44.

⁶⁾ Μάρκος διάκονος, σ. 38 (κεφ. 46) «μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀξιοῦται τὸ παιδίον τοῦ ἁγίου βαπτίσματος».

ἐστὶν τοῖς χριστιανοῖς, ἀπήγαγεν αὐτὸν ἐν τῇ τῶν Ὁρθοδόξων ἀγία Ἐκκλησίᾳ καὶ προσήνεγκε τοῖς ἱερεῦσι καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν¹⁾.

Ἡ βάπτισις τοῦ παιδίου ὁμῶς μικρὸν μετὰ τὴν γέννησίν του δὲν ἀπετέλει συνήθειαν ἀπαράβατον κατὰ τὴν πρώτην μέχρι τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος περίουδον²⁾, καθ' ὅσον γνωρίζομεν περιπτώσεις περὶ τελέσεως τοῦ φωτισματος μετὰ πάροδον ἱκανοῦ χρόνου μετὰ τὴν γέννησιν. Ἐν τῷ βίῳ τοῦ Συμεῶνος τοῦ νέου Στυλίου (6 αἰ.) κατὰ διασκευὴν ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Οὐρανοῦ μαγίστρου Ἀντιοχείας (10 αἰ.) ἀναφέρεται ὅτι ὁ Συμεὼν ἐβαπτίσθη ἐν Ἀντιοχείᾳ εἰς ἡλικίαν δύο ἐτῶν³⁾, καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Δανιὴλ τοῦ Στυλίου (5 αἰ.) ὅτι παρέμεινε παιδίον ἐπὶ πέντε ἐτὶ ἀβάπτιστον⁴⁾ καὶ ἄλλο τέλος ἐπὶ ἐπτὰ ἐτὶ⁵⁾.

Διὰ τὴν βάπτισιν τῶν νηπίων καθιερώθη ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου ἡ ὁγδόη ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἡμέρα ἥτοι μετὰ πάροδον ἐπτὰ ἡμερῶν. Συγχρόνως ὁμῶς ἐπεκράτει καὶ ἄλλη συνήθεια νὰ τελεῖται τὸ βάπτισμα τὴν τεσσαρακοστήν, τὴν ἡμέραν δ' αὐτὴν ἐγένετο ἡ βάπτισις τῆς Ἐπιφανείας, θυγατρὸς τοῦ Ἡρακλείου⁶⁾.

Εἰς τὸ ἔθος τοῦτο, ὡς ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ Φαίδ. Κουκουλὲς⁷⁾, στηριζόμενος ὁ Λέων ΣΤ' ὁ σοφὸς ἐθέσπισε διὰ τῆς Τῆς Θεοῦς τῆς Θεοῦς, ὅπως τελεῖται τὸ βάπτισμα τὴν τεσσαρακοστήν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου χωρὶς παρὰ τοῦτο ν' ἀποκρούῃ ἐν ἀνάγκῃ τὴν βάπτισιν τὴν ὁγδόην ἡμέραν⁸⁾.

Ἐκ τούτων περισσότερον διαδεδομένη εἰς τὸν λαὸν ἦτο πιθανώτατα ἡ συνήθεια τῆς βαπτίσεως τῇ ὁγδόῃ ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ νηπίου⁹⁾, ἡ ὁποία καὶ σήμερον ἐτι τηρεῖται εἰς πολλοὺς τόπους¹⁰⁾.

¹⁾ Θεοφίλου Ἰωάννου, Μνημεῖα ἀγιολογικά, Βενετία 1884, σ. 464-65. Καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Ὁμηριτῶν (ἐκδ. Vasiliev, ἐν Βυζ. Χρον. 14 (1909) σ. 39) λέγεται ὅτι μετὰ τὴν γέννησίν του «οὐ μετὰ πολὺ φωτισθέντος αὐτοῦ τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι Γρηγόριον αὐτὸν ἐπωνόμασαν».

²⁾ Εἰς κώδικας ἐκ τῆς τρίτης, ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, περιόδου περιέχοντας τὴν ἀκολουθίαν τοῦ βαπτίσματος φέρονται προθεσμία πρὸς τέλεσιν αὐτοῦ ἡ πέμπτη ἢ ἡ ἕκτη μετὰ τὸν τοκετὸν ἡμέρα. (Τρεμπέλας, Βάπτ., σ. 71).

³⁾ Migne, 86, 2993 A - B. «Διετὲς δὲ γεγονὸς τὸ παιδίον... τὸ βάπτισμα δέχεται...».

⁴⁾ Anal. Boll, 32 (1913), 123.

⁵⁾ Βίος ὁσίου Εὐφροσύνης. Anal. Boll. 2 (1883) 196, 27. Βλ. καὶ Κουκουλὲν, σ. 47.

⁶⁾ Βλ. παρὰ Κουκουλὲν, σ. 46. Πολίτη, ΓΣ., σ. 248. Πρβλ. καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ὁ ἀρχαῖος τεσσαράκοντα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ νεωτέροις Ἑλλήσι. Ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 14.

⁷⁾ Ἐνθ' ἀν.

⁸⁾ Migne, 107, 460. Jus Graeco-rom. (ἐκδ. Ἰ. Ζέπου καὶ Π. Ζέπου), τόμ. 3, 91. Πάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων. Τόμ. 4, Ἀθήναι 1854, σ. 9. Βλ. καὶ Κουκουλὲν, σ. 46-47.

⁹⁾ Βλ. Πολίτην, ΓΣ., σ. 248 καὶ Κουκουλὲν, σ. 47.

¹⁰⁾ Βλ. Πολίτην, ΛΣ., σ. 214. Κουκουλὲν, σ. 47. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ἐνθ' ἀν., σ. 14.

Ἡ καθιέρωσις τῆς προθεσμίας ταύτης προέρχεται ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ ἰουδαϊκοῦ νόμου¹⁾ καθ' ὃν μετὰ τὴν πάροδον ἑπταμέρου ἀπὸ τοῦ τοκετοῦ, καθ' ὃ διάστημα χρόνου ἡ λεχὼ ἐθεωρεῖτο καθ' ἑξοχὴν ἀκάθαρτος, τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἐγένετο ἡ περιτομὴ τοῦ ἀρτιγεννήτου παιδὸς καὶ ἐδίδετο καὶ τὸ ὄνομα εἰς αὐτόν²⁾. συμφώνως δὲ πρὸς τὰς διατάξεις ταύτας τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ὑπέστη καὶ ὁ Ἰησοῦς τὴν περιτομὴν τὴν ὀγδόην ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του³⁾.

Πρὸ τῆς καθιερώσεως ὅμως τῆς ὀγδόης ἡμέρας διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ βαπτίσματος, ἡ ἡμέρα αὕτη εἶχεν ὀρισθῆ δι' εἰδικὴν προβαπτιστικὴν τελετὴν «εἰς τὸ κατασφραγίσαι παιδίον λαμβάνον ὄνομα τῇ ὀγδῷ ἡμέρᾳ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ»⁴⁾.

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν τοῦτο ἔθος τῆς κατὰ τὴν ὀγδόην ἡμέραν κατασφραγίσεως τοῦ βρέφους καὶ ὀνοματοθεσίας, ἔπειτα δὲ καὶ τῆς βαπτίσεως αὐτοῦ, πλὴν τῆς ἐπιβολῆς τούτου κατὰ τὸν μωσαϊκὸν νόμον, ὡς ἄνω, καὶ τὴν καθ' αὐτὸν περιτομὴν καὶ ὀνοματοθεσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, νομίζω ὅτι ἐξεχριστιάνισε προσέτι καὶ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκὰ ἔθιμα καθαρῶς τοῦ νηπιῦ καὶ ὀνοματοθεσίας εἰς αὐτὸ κατὰ εἰδικὰς τελετάς, ὡς τὰ Ἀμφιδρόμια τελούμενα ἐν Ἀθήναις κατὰ διαφόρους ἡμέρας, τὴν ἐβδόμην, ὀγδοὴν καὶ δεκάτην ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδὸς⁵⁾ καὶ τὰ Nominalia παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, καθ' ἃ, ἐορταζόμενα τὴν ὀγδοὴν διὰ τὰ θήλα καὶ τὴν ἐνάτην ἡμέραν διὰ τὰ ἄρρενα, εἴθετο εἰς τὸ ἀρτιγέννητον τὸ ὄνομα καὶ συγχρόνως διὰ τῆς τελετῆς ταύτης ἐκαθαίρετο τοῦτο ἐκ τοῦ μολυσμοῦ τοῦ τοκετοῦ⁶⁾.

Ἡ καθιέρωσις παραλλήλως καὶ τῆς συνήθειας τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τεσσαρακονθήμερου τῆς λοχείας, πιστεύω ὅτι ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἡδὴ ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος πίστιν περὶ τοῦ ἀκαθάρτου τῆς λεχοῦς κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα καθ' ὃ ἐλαμβάνοντο, ὡς καὶ σήμερον, μέτρα προστασίας αὐτῆς καὶ τοῦ βρέφους ἀπὸ κακοποιοῦ δαιμονικῆς ἐπηρείας. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν παρὰ τῷ λαῷ ἔθος τὸ βαπτισθὲν παιδίον, ἐπαναφερόμενον ἐκ τοῦ

¹⁾ Τρεμπέλας, Βάπτ. σ. 6-7. Κουκουλές, σ. 47.

²⁾ Λευιτ. 12.

³⁾ Λουκ. Β', 21.

⁴⁾ Βλ. παρὰ Τρεμπέλας, Βάπτ., σελ. 5, 7 κ.ἐξ.

⁵⁾ Ernst Samter, Familienfeste der Griechen und Römer, Berlin 1901, σελ. 59 κ.ἐξ. Martin Nilsson, Griechische Feste von religiösen Bedeutung, mit Ausschluss der Attischen. Leipzig 1906, σ. 115-116. Πολίτης, ΛΣ., σ. 214 καὶ ΓΣ., σ. 245-246 ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

⁶⁾ Τερτυλλ., de idol 16. Πλουτ. Ρωμαϊκὰ 102. Macroβ., Sat. I. 16, 36. βλ. καὶ παρὰ Ernst Samter, Ἐνθ' ἄν., σ. 62. Hugo Blümner, Die römischen Privataltertümer München, 1911, σ. 304.

ναοῦ εἰς τὸν οἶκον, ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ εἰς τὰς χεῖρας τῆς μητρός του¹⁾, ἡ ὁποία κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ τοκετοῦ τεσσαρακονθήμερον ἦτο ἀπηγορευμένη ὡς ἀκάθαρτος, διὰ τοῦτο μᾶλλον θὰ ἐθεωρήθη ὀρθὸν νὰ τελεῖται ὁ βαπτισμὸς μετὰ τὴν τεσσαρακοστήν, ὅτε ἡ μήτηρ εἶχε πλέον καθαρθῇ διὰ τῶν εὐχῶν τῆς Ἐκκλησίας²⁾.

Ἡ βάπτισις ἐγίνετο κατὰ κανόνα εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν ὅπου μετεφέρετο τὸ βρέφος³⁾ καὶ μάλιστα εἰς ἰδιαίτερον αὐτοῦ χῶρον, τὸ *φωτιστήριον*⁴⁾ ἢ *βαπτιστήριον*⁵⁾. Παρὰ τὸ *βαπτίζω* καὶ *βάπτισμα*, ἐν χρήσει ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, ἀπαντᾷ παραλλήλως ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος, ὅσον τουλάχιστον γνωρίζω, καὶ τὸ *φωτίζω* καὶ *φώτισμα*⁶⁾. Ὁ ὑποδεχόμενος ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας τὸν φωτιζόμενον, ὡς ἀναδεχόμενος αὐτὸν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, ἐλέγετο κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας *ἀνάδοχος*⁷⁾,

¹⁾ Βλ. κατωτέρω, σ. 124.

²⁾ Ὁ Λέων ΣΤ' ὁ Σοφὸς ἐν τῇ 17ῃ Νεαρχ. του (Jus Graeco-rom. ἐκδ. Ἰω. Ζέπου καὶ Παν. Ζέπου, τόμ. Α', 1931, σ. 76) ὀρίζων περὶ τελέσεως τοῦ βαπτισμοῦ μετὰ τὴν τεσσαρακοστήν, δικαιολογεῖ τὴν διάταξιν ταύτην συμφώνως πρὸς ἀρχαίαν διδασκαλίαν περὶ τῆς διαμορφώσεως μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ ἐμβρύου ἐν τῇ μητρικῇ κόλπῳ καὶ τῆς μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ βρέφους ἀναπτύξεώς του κατὰ τὸ χρόνον τούτου, τεσσαρακονθήμερον, διάστημα.

³⁾ *Μᾶρκος διάκονος*, σ. 39 (κεφ. 47). Βαπτιστήριον τοῦ νέου Θεοδοσίου καὶ ἐξεληθόντες ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τὸ παλάτιον καὶ π. 40 (κεφ. 48). «Ἐσθίμεν δὲ ἡμεῖς εἰς τὸ πρῶτον τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας... καὶ ὡς ἐξηκέν ἐκ τοῦ ἁγίου βαπτισματος». Βίος οὐτοῦ Θεοδώρου Συκεώτου (Θεοφ. Ἰωάννου, Ἐνθ' ἄν., σ. 364-5) «ὀλίγων ἡμερῶν διαγενομένων (= μετὰ τὴν γέννησιν), ὡς ἔθος ἐστὶν τοῖς Χριστιανοῖς, ἀπήγαγεν αὐτὸν ἐν τῇ τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίᾳ καὶ προσήνεγκε τοῖς ἱερεῦσι καὶ ἐβάπτισαν αὐτόν». Βλ. καὶ: Βίον Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κωνσταντίας Κύπρου, *Migne*, 41, 32 c-d. Βίον ἁγ. Γρηγεντίου (Βυζαντ. Χρον. 14, 1909, 39) καὶ *Κουκουλέν*, σ. 47-48.

⁴⁾ Βίος Ἐπιφανίου, Ἐνθ' ἄν., στ. 32 c-d-33 A «Μετὰ οὖν τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Εὐαγγελίου εἰσῆλθεν ὁ Ἐπίσκοπος ἐν τῷ φωτιστηρίῳ καὶ ἐκέλευσεν εἰσελθεῖν Ἐπιφάνιον καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἀδελφήν, καὶ Λουκιανόν, ὃς καὶ πατὴρ αὐτῶν ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ἁγίου φωτισματος· ὁ δὲ ἐπίσκοπος διδάξας αὐτοὺς τὴν ἅπασαν ἀκολουθίαν ἐβάπτισεν αὐτούς...» βλ. ἐνταῦθα καὶ στ. 88 c-d. καὶ Ἰω. Μόσχου, Λεμῶν, *Migne*, 87, 3100 B. Βλ. ἐκτενέστερον: *H. Leclercq*, *Baptistère ἐν F. Cabrol*, *Dictionn. d'Archeol. Chrér. et de Liturgie*, τόμ. II 1, Paris, 1910, σελ. 386-390 καὶ *Π. Τρεμπέλα*, Βάπτ., σ. 35.

⁵⁾ Βλ. *H. Leclercq*, Ἐνθ' ἄν. καὶ *Π. Τρεμπέλα*, Βάπτ., σελ. 12, 32, 35.

⁶⁾ Κανόνες 45-48 τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου (*Πάλλη-Ποιτῆ*, Σύνταγμα, τόμ. 3, Αθ. 1853, σ. 214-215). *Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ*, Εἰς τὰ ἅγια Φῶτα, *Migne*, 36, 356. *Μᾶρκος διάκονος*, σ. 39 (κεφ. 47). Βίος τῆς μακαρίας Μάρθας μητρός τοῦ ἁγίου Συμεῶν τοῦ ἀγωνισαμένου... ἐν τῷ Θαυμαστῷ ὄρει (6 αἰ.), *AS Maii*, τόμ. 5, 400 F. Βίος ἁγ. Γρηγεντίου (6 αἰ.) (Βυζαντ. Χρον. 14, 1909, 39). Βίος Ἐπιφανίου, Ἐνθ' ἄν. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σημ. 4 καὶ *Κουκουλέν*, σ. 49. *Τρεμπέλαν*, Βάπτ., σ. 35 καὶ 45.

⁷⁾ Μαρτύριον τῆς ἁγίας Δόμνης (3 αἰ.), *Κλεόπα* (Κουκυλίδου), Βίοι Παλαιστ. ἁγίων ἐν Ἱεροσολύμοις 1907, σ. 61 (κεφ. 4). Βίος ἁγ. Νικολάου, *Anrich*, I, σ. 34, στ. 1 κ.εξ. Βίος

ἀργότερον δὲ ὅτε καθιερώθη ὁ νηπιοβαπτισμός ἐκαλεῖτο οὗτος καὶ *σύντεκνος*¹⁾, ἡ δὲ *πρᾶξις ἀναδοχῆ*²⁾ καὶ *συντεκνία*³⁾).

Ὁ θεσμός τοῦ ἀναδόχου κατὰ τὴν βάπτισιν εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος⁴⁾, ὅτε ἀκόμη οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸν χριστιανισμόν ἐβαπτίζοντο ἐνήλικες μετὰ προηγουμένην κατήχησιν αὐτῶν. Ἔργον τότε τοῦ ἀναδόχου ἦτο ἡ περιβολὴ τοῦ νεοφωτίστου διὰ τῶν ἐμφωτειῶν ἐσθῆτων⁵⁾. Ὡς δ' ἀνάδοχοι ἐκ τῆς κολυμβήθρας ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἄνδρες ἢ γυναῖκες⁶⁾ καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἤδη περίοδον καὶ κληρικαί. Οὕτως ἐγένοντο ἀνάδοχοι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου (6 αἰ.) κατὰ τὸν βαπτισμόν του «*ἱερεῖς καὶ λευῖται*»⁷⁾. Ὁ πατριάρχης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων (7 αἰ.) ἐγένετο σύντεκνος, ἦτοι ἀνεδέχθη ἐκ τῆς κολυμβήθρας τὸ τέκνον πατρικίου τινὸς⁸⁾ καὶ ἀργότερον, τὸν 9 αἰ., ἀναφέρεται ὅτι, ἐπειδὴ εἷς τινα τὰ γεννώμενα παρ' αὐτοῦ τέκνα ἀπέθνησκον, ὁ ὅσιος Νικόλαος, παρακληθεὶς ὑπὸ τούτου, ἀνεδέχθη ἐκ τῆς κολυμβήθρας τὸ ἄρτι γεννηθέν, ἵνα οὕτως στερεωθῇ τοῦτο ἐν τῇ ζωῇ⁹⁾.

ἁγίου Γρηγορίου (Βυζαντ. Χρον. 14, 1909) 39. Βίος ἁγίου Ἰγνατίου ἀρχιεπ. Κωνσταντινουπόλεως (9 αἰ.), *Migne*, 105, 492 c.

¹⁾ *Λεοντίου ἐπισκόπου Νεαπόλεως Κύπρου* Βίος ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος (ἐκδ. Geizer) σ. 25, σ. 13. Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων τοσοῦτον εἶχε συνδεθῇ μετὰ τινος πατρικίου «ὥς καὶ σύντεκνον γενέσθαι αὐτὸν (τὸν Ἰωάννην) τοῦ πολλὰς εἰρημένου πατρικίου». — Βίος Μιχαὴλ τοῦ Σανκίλλου (9 αἰ.), *Μ. Γεδεών*, Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1899, σ. 231 α. — Τοῦ ὁσίου... Θεοδώρου ἡγουμένου τῶν Στουδίου, Ἐπιστολαί, *Migne*, 99, 961 c. Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 53.

²⁾ Βίος ὁσίου Νικολάου ἡγουμένου τῶν Στουδίου (9 αἰ.), *Migne*, 105, 917 Α. «Τὴν ἐκ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ θείου βαπτίσματος παρεκάλουν ἀναδοχὴν τούτοις δωρήσασθαι».

³⁾ Τοῦ ὁσίου Θεοδώρου ἡγουμένου τῶν Στουδίου, Ἐπιστολαί, *Migne*, 99, 941 Α. «Οὐ σχοίης μετὰ κοσμικῶν ἀδελφοποιίας καὶ συντεκνίας». — *Νικηφόρου τοῦ Χαρτοφύλακος* (περὶ τὸ ἔτος 801), Ἐπιστολὴ πρὸς τινα μοναχὸν Θεοδόσιον... ἐν Κορίνθῳ... *Migne*, 100, 1064 Α.

⁴⁾ *Κ. Πάλλη*, Περὶ τῶν ἀναδόχων κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐπετ. Πανεπ. Δ' (1907 - 1908), 162. Πρβλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 53.

⁵⁾ *Τρεμπέλας*, Βάπτ., σ. 15 καὶ σ. 41.

⁶⁾ Βίος Ἐπιφανίου ἐπισκ. Κωνσταντίας Κύπρου, *Migne* 41, 32 c - d - 33 A. «καὶ Λουκίανόν ὃς καὶ πατὴρ αὐτῶν ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ἁγίου φωτίσματος... καὶ Βερνίκην τὴν ἁγίαν παρθένον, ἣτις ἐγένετο μήτηρ τῆς ἀδελφῆς Ἐπιφανίου...» Βλ. καὶ *Τρεμπέλαν*, σελ. 15, 41. *Κουκουλέν*, σ. 55 - 56.

⁷⁾ Βυζ. χρον. 14 (1909) 39 «γεγόνασι γὰρ ἱερεῖς καὶ λευῖται ἀνάδοχοι αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ θείου βαπτίσματος καὶ ὑψοφάνθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ πανδημί, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀγαπίου τούτους ξενίσαντος».

⁸⁾ Βλ. ἀνωτ., σημ. 1.

⁹⁾ Βίος τοῦ ὁσίου ὁμολογητοῦ Νικολάου ἡγουμένου τῆς μονῆς τῶν Στουδίου, *Migne*, 105, 916 D - 917 Α.

Τὸ σκεῦος ὅπου τὸ ὕδωρ τῆς βαπτίσεως, ἐλέγετο ἤδη κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα¹⁾ καὶ σήμερον ἐτι πολλαχοῦ, *κολυμβήθρα*, ὃ δὲ βαπτισθεὶς ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων *νεοφώτιστος*²⁾ καὶ ἀργότερον *νεόφωτος*³⁾).

Οἱ βαπτιζόμενοι μετὰ τὴν ἀναδοχὴν αὐτῶν ἐκ τῆς κολυμβήθρας περιεβάλλοντο «τὴν ἐμφώτειον»⁴⁾ ἢ τὴν «νεοφώτιστον ἐσθῆτα»⁵⁾ ἢ ἄλλως «τὴν στολὴν τοῦ βαπτίσματος»⁶⁾ ἢ «τὰ νεοφωτιστικὰ ἐνδύματα»⁷⁾ διὰ τὰ ὁποῖα, χρώματος λευκοῦ, οἱ φωτιζόμενοι ἐχαρκτηρίζοντο «λευκοφοροῦντες»⁸⁾.

Τὴν ἐμφώτειον ταύτην λευκὴν στολὴν ἔφερον ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα μετὰ τὸν βαπτισμὸν οἱ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας εἰς ὥριμον ἡλικίαν βαπτιζόμενοι, μεθ' ἣν κατὰ τὴν ὁγδόην ἡμέραν τὴν ἀπέθετον⁹⁾. οὕτω δὲ καὶ ἡ ἁγία Πελαγία ἐν Ἀντιοχείᾳ «ἐπιφωσκούσης τῆς ὁγδῆς ἡμέρας, ἣτις ὑπῆρχεν Κυριακὴ ἀποδύεται μὲν ἣν ἐφόρει στολὴν τοῦ βαπτίσματος...»¹⁰⁾. Καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κωνσταντίας Κύπρου ἀναφέρεται ὅτι «μετὰ τὸ βαπτισθῆναι αὐτοὺς ἐποίησεν

1) Βλ. *Fr. - J. Dölger* ἐν *Antike u. Christentum*, II (1930) 74. Καὶ εἰς τοὺς βίους κατόπιν τοῦ Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κωνσταντίας τῆς Κύπρου (5 αἰ.), *Migne*, 41, 88 c - d λέγεται: «εἰσθῆθαι δὲ Ἐπιφάνιος ἕως ταραχῆ τὸ ὕδωρ μετὰ ταῦτα ἐμβαλεῖν εἰς κολυμβήθραν» καὶ τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως († 877), *Migne* 105, 492 c) «καὶ ἀναδοχὸν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πνευματικῆς κολυμβήθρας...». Βλ. καὶ Ἰγνατίου μητροπολίτου Σηλυβρίας (14 αἰ.), βίος Κωνσταντίνου καὶ Ελένης, *Θεοφ. Ἰωάννου*, Μνημεῖα ἀγιολογικά, 1884, σ. 185.

2) Τὸν ὄρον «νεοφώτιστος» ἀναφέρει ἤδη ὁ Τερτυλλιανὸς (3 αἰ.), *De bapt.* 19. Βλ. καὶ *Τρεμπέλας*, Βάπτ., σ. 56. *Her. Usener*, *Legenden der heiligen Pelagia*, Bonn 1879, σ. 11, στ. 19 (ἐν Ἀντιοχείᾳ 4ος αἰ.).—*Μάρκος διάκονος*, σ. 40, στ. 1 ἐξ. (κεφ. 48) «εἰς τὸν βαστάζοντα νεοφώτιστον (παιδίον)» ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν 5 αἰ.—*Ἰω. Μόσχου*, *Λειμών*, *Migne* 87, 3100 B (ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 7 αἰ.).

3) Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁγίου Φιλαρέτου τοῦ ἐλεήμονος (8 αἰ.) (ἐκδ. Μ. - H. Fourmy et M. Leroy), *Byzantion* 9 (1934) 163, στ. 28 κ. ἐξ.

4) Βλ. *Κουκουλέν*, σ. 51 σημ. 4. *Τρεμπέλας*, Βάπτ., σ. 41.

5) Βίος ἁγ. Ἐπιφανίου, Ἐνθ' ἁν., σελ. 88 c - d.

6) *Herm. Usener*, Ἐνθ' ἁν., σ. 13, στ. 10 κ. ἐξ. (ἐν Ἀντιοχείᾳ).

7) *Ἰω. Μόσχου*, *Λειμών*, *Migne*, 87, 3100 B. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸν 6 αἰῶνα. «Ἐνδύσαντες αὐτὴν τὰ νεοφωτιστικὰ ἐνδύματα καὶ λευκοφοροῦσα εἰσῆλθεν... Οἱ οὖν γείτονες ἰδόντες αὐτὴν λευκοφοροῦσαν εἶπον αὐτῇ. Τίς σὲ ἐβάπτισεν;».

8) Βλ. ἄνωτ. σημ. 7. Καὶ ὁ ἐπὶ Λύρηλιανοῦ μαρτυρήσας ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας Πορφύριος, βαπτισθεὶς «ἐνεδύσατο στολὴν λευκὴν», (*Anat. Boll.* 29 (1910) 271). Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 51, *Τρεμπέλας*, Βάπτ., σελ. 41, 56, 58 κ. ἐξ.

9) *Τρεμπέλας*, σ. 56.

10) *Herm. Usener*, Ἐνθ' ἁν., σ. 13, στ. 10 κ. ἐξ.

Ἐπιφάνιος τὰς ζ' ἡμέρας μετ' αὐτῶν διδάσκων αὐτούς. Καὶ μετὰ τὸ ἀλλάξει αὐτοὺς τὰς νεοφωτίστους ἐσθῆτας, εἶπεν Ἐπιφάνιος...').

Τὸ λευκὸν χρῶμα τοῦ ἔμφωτειοῦ ἐνδύματος συνεβόλιζε, τὸ μὲν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ, τὸ δὲ καὶ ὡς σύμβολον τῆς χαρᾶς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, τὴν ψυχικὴν ἀναγέννησιν τοῦ φωτιζομένου διὰ τῆς καθάρσεώς του διὰ τοῦ βαπτίσματος²⁾, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ τοῦ φωτισθέντος ἐπὶ τῇ εἰσελεύσει του εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οἱ μετέχοντες ἢ ἄλλως παρακολουθοῦντες τὴν βάπτισιν φαίνεται ἐπίσης ὅτι ἐλευκοφόρου. Πιστεύω ὅτι ὁ Μάρκος διάκονος (5 αἰ.), εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Πορφυρίου, ἀποδίδει μᾶλλον λαϊκὸν ἔθος, ἀναφέρων ὅτι, κατὰ τὴν βάπτισιν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β' (τῷ 400) καὶ τὴν συνοδίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ παλάτιον, οἱ μετέχοντες εἰς αὐτὴν «ἐλευκοφόρου ὡς νομίζεσθαι τὸ πλῆθος ὑπὸ χιόνος πεπληρωσθαι. Προηγούμενοι δὲ πατρίκιοι, ἱλλούστριοι καὶ πᾶσα ἀξία μετὰ τῶν στρατιωτικῶν ταγμάτων πάντες κηρὺς βαστάζοντες ὡς νομίζεσθαι ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ φαίνεσθαι»³⁾).

Ἡ κηραψία κατὰ τὴν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐν πομπῇ ἐπάνοδον τοῦ βαπτισθέντος, ἐνταῦθα περισσότερον πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς, στηρίζεται εἰς καθιερωμένην χριστιανικὴν σκηθεῖαν, ἥ ὁποία μετὰ τὸν χρόνον ἐπετρέχοντο, ὡς παρετήρησεν ὁ καθηγητὴς Φαίδων Κουκουλές, συνεχίζεται πολλοῦ χρόνου μετὰ τῆς ἀπογραφῆς⁴⁾.

Τὸ ἔθος τῆς λαμπαδηφορίας, καθιερωμένον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος εἰς τὴν γαμήλιον πομπὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ⁵⁾ καὶ νιοθετηθὲν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας⁶⁾, ἐπεξετάθη ἀκολουθίως παρ' αὐτῆς καὶ εἰς τὴν τελετὴν τῆς βαπτίσεως μετὰ τὴν συμβολικὴν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας σημασίαν τοῦ πυρός, ὡς ὀδηγοῦντος ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ βίου πρὸς τὸ ἀληθινὸν φῶς⁷⁾.

Τὸ οὕτως ὑπὸ ἱεροπρεπῇ πομπῇ ἐπαναφερόμενον ἐκ τοῦ ναοῦ εἰς τὴν οἰκίαν νεοφώτιστον παιδίον, ὡς μαθητόμενον ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Πορφυρίου (5 αἰ.) περὶ τῆς βαπτίσεως τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β', παρεδίδετο εἰς τὴν

¹⁾ Migne, 41, 33 A.

²⁾ Κουκουλές, σ. 51. Τρεμπέλας, Βάπτ., σ. 41.

³⁾ Μάρκος διάκονος, σ. 39.

⁴⁾ Κουκουλές, σ. 61 - 62.

⁵⁾ Βλ. Charles Picard, La vie privée dans la Grèce classique, Paris 1930, σ. 38. Πρβλ. καὶ Adolf Furtwängler, La collection Sabouroff, Berlin 1883 - 87, Tom. I, Planches 58 καὶ 59. H. Blümner, Die römischen Privataltertümer, München 1911, σ. 358. Φαίδωνος Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. 4, ἐν Ἀθήναις 1951, σ. 180. Γ. Κ. Σπυριδάκης, Τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν. Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 20 (1950) σ. 141 - 144.

⁶⁾ Βλ. Φαίδ. Κουκουλέ, Ἐνθ. ἀν.

μητέρα αὐτοῦ ¹⁾, ὡς καὶ σήμερον ²⁾, εἴτα δὲ ἐπηκολούθει συμπόσιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τῶν γονέων τοῦ βαπτισθέντος ³⁾).

Περὶ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ βαπτισθέντος ὑπὸ τῆς μητρὸς εἰς τὰς χεῖρας τῆς, παρετήρησεν ὁ Ernst Samter ⁴⁾ ὅτι αὕτη ἐνέχει τὴν ἔννοιαν τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ παιδὸς εἰς τὴν οἰκογένειαν· ἡ εἰσαγωγή αὕτη ἐγίνετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διὰ τῆς κατὰ τὰ Ἀμφιδρόμια τὴν δεκάτην ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἡμέραν περιφορᾶς τοῦ βρέφους περὶ τὴν ἐστίαν.

Γ. ΓΑΜΟΣ

α') Ἀντιλήψεις τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ γάμου

Ὁ θεσμὸς τοῦ γάμου ἐτιμᾶτο καὶ συνιστάτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλων ὡσαύτως λαῶν, ὡς βασικὸς παράγων διὰ τὴν κοινωνικὴν ὁργάνωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἰσορροπίαν, πρὸς δέ, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, καὶ διὰ τὴν δημογραφικὴν τῆς Πολιτείας συντήρησιν διὰ τῆς ἐκ τοῦ γάμου παιδοποιίας ⁵⁾).

Εἰς τὴν διάδοχον τῆς ἀρχαίας, τὴν μεσαιωνικὴν (βυζαντινὴν) κοινωνίαν, ὑπὸ τὴν πνευματικὴν κατεύθυνσιν τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ καταδικάζεται ὡς κοινωνικὸς θεσμὸς ὁ γάμος, ἐξαίρεται παραλλήλως παρ' αὐτῆς καὶ ἡ ἀποφυγὴ τοῦτου καὶ ἡ κατ' ἀκολουθίαν παραμονὴ τοῦ ἀληθοῦς χριστιανοῦ εἰς ἀγαμίαν, καθ' ὅσον αὕτη, ἀπαλλάττουσα τὸν ἀνθρώπον τῶν ὑλικῶν σκέψεων καὶ φροντίδων, ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ἀσκησιν τοῦ κανόνος τῆς ἠθικῆς του τελειώσεως, ὥστε ν' ἀποβῇ πρότυπον χριστιανοῦ.

Διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἐπιζητεῖται οὕτως εἰδικώτερον ἢ ἐν τῇ θρησκείᾳ διὰ τῆς ἀγαμίας σωματικῇ ἀγνείᾳ τοῦ ἀτόμου, ἧς αἱ πρῶται ἀρχαὶ ἀπαντοῦν ἤδη εἰς τὴν ἁγίαν Γραφὴν ⁶⁾).

¹⁾ *Mārkos διάκονος*, σ. 41, στ. 1 ἐξ. (κεφ. 49) «Εἰσελθόντος δὲ τοῦ παιδίου ἐν τῷ παλατίῳ ὑπήνησεν αὐτῷ ἡ δέσποινα καὶ ἐδέξατο καὶ κατεφίλησεν καὶ βαστάζουσα αὐτὸ ἡσπάσατο καὶ τὸν βασιλέα εἰποῦσα...».

²⁾ Βλ. *Μέγαν*, σ. 42ε.

³⁾ Βλ. ἀνωτ. σ. 121, σημ. 7.

⁴⁾ *Familienfeste*, Ἐνθ' ἀν., σ. 60-61 καὶ 63.

⁵⁾ Βλ. ἀνωτέρω, σ. 104 καὶ *Χαρ.* Ἱ. Βουλodήμου, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1903, σελ. 2 κέξ. (ἐνθα ἀναγράφονται αἱ σχετικαὶ πηγαί).

⁶⁾ Ματθ. ιθ', 11-12 «εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν». Παύλου πρὸς Κορινθ. 1, 7, 8-9 «Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστίν, ἐὰν μείνωσιν ὡς καγώ, εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν».

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες παρουσιάζονται ἤδη ἀπὸ τοῦ 2^{ου} αἰῶνος ὑμνοῦντες τὴν σωματικὴν παρθενίαν ¹⁾. Ὁ Ἀθηναγόρας, Πρεσβεία περὶ χριστιανῶν (κεφ. 33) λέγει: «Εὐροις δ' ἂν πολλοὺς τῶν παρ' ἡμῖν, καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, καταγεγραμμένους ἀγάμους ἐλπίδι τοῦ μᾶλλον συνέσεσθαι τῷ Θεῷ· εἰ δὲ τὸ ἐν παρθενίᾳ καὶ ἐν εὐνουχίᾳ μᾶλλον παρίστησι Θεῷ...» ²⁾.

Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (150-211) ἐγκρίνει ἐπίσης καὶ σέβεται τὴν ἀγαμίαν χωρὶς ὅμως καὶ νὰ καταδικάζῃ τὸν γάμον, ὃν ἀναγνωρίζει θεσμὸν συστατικὸν τῆς κοινωνίας ³⁾.

Ὁ κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ἀκμάσας Μεθόδιος, εἰς τὸ ἔργον του περὶ ἀγνείας «Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων ἢ περὶ ἀγνείας» ⁴⁾, τὸ ὁποῖον ἔγραψε κατὰ πρότυπον τοῦ Συμποσίου τοῦ Πλάτωνος, ἐξαίρει ὡσαύτως καὶ ὑμνεῖ τὴν παρθενίαν.

Μετ' αὐτοὺς ὁ Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, ὅστις πιθανώτατα εἶχεν ἐνστερνισθῇ τὰς ἀντιλήψεις ταύτας περὶ ἀγαμίας ἐκ τῶν σχέσεών του μὲ τὸν Μέγαν Ἀντώνιον, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε συνασκηθῇ εἰς τὴν ἔρημον ⁵⁾, εἰς τὸν λόγον του περὶ παρθενίας ἤτοι περὶ ἀσκήσεως ἐπαινεῖ τὴν παρθενίαν καὶ τὸν κατ' αὐτὴν βίον τῆς μοναχῆς. «Ἡ γυνὴ ἢ ἄγαμος» λέγει «μερίμνῃ τὸ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἁγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Ἡ δὲ γαμήσασα ἀπομνῇ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς φέρει τῷ ἀνδρὶ...», ἡ δὲ φροντίζουσα τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, γυμνῶς αὐτῆς ὁ Χριστὸς ἐστίν. ἡ γὰρ ἀρμοσομένη ἀνδρὶ φθαρτῷ τὸ δέλημα τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ποιεῖ» ⁶⁾. Ὁ ὀλίγον ἀργότερον κατὰ τὰ μέσα τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀκμάσας Μέγας Βασίλειος εἰς

καὶ κατωτέρω εἰς τὸ ἐδάφ. 39 τονίζει ἔτι ὁ Παῦλος ὅτι ἡ χήρα γυνὴ, εἰ δὲν ὑπανδρευθῇ «μακαριώτερα ἐστίν». Κατ' αὐτοὺς μάλιστα τοὺς Ἀποστολικούς χρόνους ἀναφέρονται, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Εὐσέβιος (Ἐκκλησ. Ἱστορ. III, 31, ἐκδ. Ed. Schwarz, τόμ. II, 1, σ. 264, στ. 15), τοῦ Ἀποστόλου Φιλίππου «δύο θυγατέρες αὐτοῦ γενηρακυῖαι παρθένοι».

¹⁾ Βλ. διὰ μακρῶν τὰς εἰδικὰς πραγματείας περὶ τοῦ θέματος τούτου: J. Wilpert, Die Gottgeweihten Jungfrauen in den ersten Jahrhunderten der Kirche, Freiburg 1892. Hugo Koch, Virgines Christi, Leipzig 1907, σ. 61-111 (Die Gelübde der Gottgeweihten Jungfrauen in den ersten drei Jahrhunderten), (Texte u. Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Litteratur, XXXI, 2, 1907).

²⁾ Βλ. εἰς τὴν ἐκδοσιν ὑπὸ J. Geffcken, Zwei griechische Apologeten, Leipzig u. Berlin 1907, σ. 152, στ. 8 κ.ἐξ.

³⁾ Παιδαγ. II, 10. (ἐκδ. Otto Stählin, σ. 211, στ. 29 κ.ἐξ.).

⁴⁾ Migne, 18, 27 κ.ἐξ.

⁵⁾ Βλ. Δημ. Σ. Μπαλάνου, Πατρολογία, Ἀθῆναι 1930 σ. 234 καὶ 247. Ἀνδρ. Φυντράκη, Τὰ ἰδεώδη τοῦ μοναχικοῦ βίου, Ἐν Ἀθήναις 1945, σ. 7.

⁶⁾ Τὸ κείμενον ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου πρὸς Κορινθίους I, 7, 32-35.

⁷⁾ Migne, 28, 253 § 2.

τὸ ἔργον του «περὶ τῆς ἐν παρθενίᾳ ἀληθοῦς ἀφθορίας» θεωρεῖ τὴν παρθενεύουσαν «νύμφην Χριστοῦ» ἢ «νυμφευθεῖσαν τὸν Χριστόν», εἰς αὐτὸν ἀφιερώνουσαν τὴν παρθενίαν της¹⁾. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς εἰς τὰ ἡθικὰ ἔπη του δέχεται τὸν γάμον ὡς ἔννομον θεσμόν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, παρατηρεῖ ὅμως ὅτι ὑπηρετεῖ εἰς σαρκικὰς καὶ ὕλικας φροντίδας²⁾ καὶ τούτου ἕνεκα συνιστᾷ εἰς τὴν ἀληθῆ χριστιανὴν παρθένον τὴν ἀγαμίαν καὶ ἐξυμνεῖ οὕτω τὴν σωματικὴν ἀγνεύαν³⁾, ἣ ὁποία ἀπετέλει ἤδη τότε ἀπαραίτητον ὄρον διὰ τὴν προσέλευσιν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων εἰς τὸν μοναχισμόν.

Τὴν παρθενίαν ἐξαίρει ὡσαύτως καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὅστις εἰς τὸ ἐγκώμιόν του εἰς τὴν ἁγίαν πρωτομάρτυρα καὶ ἀπόστολον Θέκλαν ἐξυψῶν τὴν ἐν παρθενίᾳ τὸν βίον διάγουσαν ἐπιφέρει: «οὐ γὰρ ἴσον παρθενευομένης καὶ πορνευομένης φθορά· οὐκ ἴσον ἰδιώτιδος καὶ βασιλίδος φθορά· οὐκ ἴσον σκεύους ἱερατικοῦ καὶ ἀγοραίου κλοπῇ· σκεῦος γὰρ ἱερατικὸν ἢ παρθένος»⁴⁾.

Εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσίου Αὐξεντίου (5 αἰ.) κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ διασκευὴν λέγεται περὶ τῶν παρθενεύουσῶν ὅτι: «εἰκόνες γὰρ Θεοῦ αἱ παρθένοι εἰσίν, αὐτὸν ἐν ταῖς ἐγνοίαις ἐχούσιν γαργαμμένον»⁵⁾.

¹⁾ *Migne*, 30, 869-870.

²⁾ «Ἐννομον ἔσθ' ὁ γάμος καὶ τίμιον· ἀλλ' ἔτι σαρκὸς». *Migne*, 90, 13, στ. 13. «Γάμος μέριμνα συζύγου καὶ φιλάτων· τῇ παρθενίᾳ Χριστοῦ». *Migne*, 37, 644, στ. 6.

³⁾ «Ἄγνευε πᾶσι, παρθένε, Χριστῷ μόνῳ νόμῳ· κράτει τὸ κάλλος ἐσφραγισμένον». Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, εἰς σωφροσύνην *Migne*, 37, 645, στ. 27. Ὁ ἴδιος εἰς τὸν πρὸς παρθένους παραινετικόν (*Migne*, 37, 632-640) λέγει:

«Αἰνεῖσθαι σοι καὶ γάμος, πρὸ γάμου δ' ἀφθορία·

γάμος συγγνώμη πάθους, ἀγνεύα δὲ λαμπότης (στ. 634, στ. 19-20).

«Ὅτ' ἦν νόμος καὶ σκιαὶ καὶ πρόσκαιροι λατρεῖαι,

τότ' εἶχε τὰ πρῶτα καὶ γάμος, ὡς ἔτι νηπιώδης.

Ἀλλ' ὅτε ἤλθεν ὁ Χριστός, ἐξέλαμψεν ἀγνεύα (στ. 635, στ. 27-29).

«Ἐχεις φάρμακα πολλὰ τῆς σεμνῆς παρθενίας·

Θεοῦ σε, φόβος πηγνύτω, νηστεία σε κενούτω,

ἀγρυπνία, προσευχαί, δάκρυα, χαμευνία» (στ. 636, στ. 38-40) κ.ά.

⁴⁾ *Migne*, 50, 748. Βλ. καὶ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Βίον ὁσίου Αὐξεντίου, *Migne*, 114, 1433 c. Ἀντίστοιχον ἰδεῖαν ἐκφράζει καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος λέγων περὶ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ὅτι εἶναι ναοὶ τοῦ Θεοῦ «καὶ διὰ τοῦτο ναοὶ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου εἰσὶ πάντες οἱ ἅγιοι, ἐν οἷς οἰκεῖ ἡ μία Θεότης...» (*Migne*, 29, 761. Α). Καὶ ὁ Ἰω. Χρυσόστομος ἐπόμενος εἰς τὴν ἰδεῖαν αὐτὴν λέγει τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ φιλήματος· «ἔστι δὲ καὶ ἕτερος μυστικὸς λόγος τοῦ φιλήματος τούτου, ναοὺς ἡμᾶς ἐποίησε τοῦ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Φιλοῦντες οὖν ἀλλήλων τὰ στόματα, τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ φιλοῦμεν». ('Αθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Varia graeca sacra*, Πετροῦπολις 1909, σ. 175, στ. 1 ἐξ.).

⁵⁾ *Migne*, 114, 1433 c.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ τῆς παρθένου, καθιερωμένης εἰς τὸν Χριστὸν καὶ θεωρουμένης σκευὸς ἱεροῦ καὶ εἰκότος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, εὐρύτατα διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας διαδεδομένη, ἀνήχθη ἀργότερον εἰς κανόνα δικαίου διὰ τῆς εἰσαγωγῆς της εἰς τὸν *Πρόχειρον Νόμον*, δημοσιευθέντα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 870--879, ἔνθα (τίτλ. 39, 62) δρίζεται: «Οἱ ταῖς μοναζούσαις ἢ ταῖς διακόνισσαις ἢ ταῖς ἀσκηταῖς ἐνασελγαίνοντες, ὡς εἰς τὴν *νύμφην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν*¹⁾ ὑβρίζοντες, ρινοκοπέσθωσαν...»²⁾).

Διὰ τῆς σωματικῆς αὐτῆς ἀγνείας τῆς γυναικός, ἥς προϋπόθεσις ἡ ἀγαμία, ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καθιέρωσε τὴν παρθένον εἰς τὸν Χριστόν, ὃν αὕτη ἀγγεύουσα ἀναλογίζεται ὡς νυμφίον αὐτῆς.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ τῆς παρθενίας καὶ ἀγνείας, ἡ ὁποία ὑπεστηρίχθη μετὰ θέρης ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ὑπῆρχεν ἐπίσης εὐρέως γνωστὴ καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πάνθεον εἰς λατρευτικὰς δοξασίας περὶ θεαινῶν παρθένων, εἰς παρθένους ἀφιερωμένας εἰς τὸν Θεὸν καὶ τέλος εἰς λατρευτικὰς πράξεις³⁾).

Διὰ τῆς ὑπερεκτιμήσεως τοῦ ἀγαίου ὄντος ὡς πλέον τοῦ ἐγγάμου καταλλήλου

¹⁾ Ποδὲ Ἐρσο, 2, 22-25.

²⁾ Ἡ διάταξις αὕτη ἐπανελήφθη αὐτοκράτει καὶ εἰς τὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 879 καὶ 886 συνταχθεῖσαν *Ἐπαναγωγὴν* (40, 59). Περὶ τῆς ὑπὸ τῆς νομοθεσίας προβλεπομένης τιμωρίας τῶν ἀρπαζόντων ἢ διαφθειρόντων ἀσκήτριας ἢ μονάστριαν ἢ διακόνισσαν, βλ. *Κουκουλίη*, σ. 101, σημ. 3 ἔνθα καὶ παράθεσις τῶν νομικῶν πηγῶν.

Ἡ ἠθικὴ αὕτη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἔξαρσις τῆς παρθενίας καὶ θεώρησις τῆς παρθένου, τῆς ἀνατεθειμένης τῷ Χριστῷ, νύμφης αὐτοῦ καὶ τῆς φθορᾶς αὐτῆς ὡς ὕβρεως πρὸς αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἐπεξετάθη ἀκολούθως σὺν τῷ χρόνῳ καὶ εἰς πᾶσαν παρθένον, ὥστε καὶ σήμερον ἔτι ὁ λαὸς παραβάλλει τὴν παρθένον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτω πιστεύεται ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Σητείας ἐν Κρήτῃ ὅτι «ὅποιος χαλᾷ (=φθείρῃ) μιὰν κοπελλιὰ (=ἀνύπανδρον νεάνιδα) εἶναι σὰν νὰ χαλᾷ μιὰν Ἐκκλησίαν». Σχετικὸν εἶναι προσέτι καὶ τὸ λαϊκὸν γνωμικὸν ἐκ τῆς Εὐβοίας «Καλύτερα νὰ γκρεμίσῃς Ἐκκλησίαν παρὰ νὰ γελάσῃς κορίτσι» (*Δημ. Λουκάτου*, Βελλερισμοί. Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδη, Ἑλληνικά, Παράρτημα ἀρ. 4, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 442, 453 ἀρ. 4) καὶ τὸ ἐκ Κοτυώρων Πόντου «Κορίτσο ποὶ κατωκλαίει, ἐγκλεσίαν χαλάν» *Ξενοφ. Κ. Ἀκοχλον (Ξένον Ξενίτα)*, Λαογραφικὰ Κοτυώρων, Ἀθήνα 1939, σ. 483, ἀριθ. 151, ὡς καὶ δημῶδες τέλος ᾄσμα ἐξ Ἰκαρίας «Ἀνενδρανίζω καὶ θωρῶ τέσσερα μαῦρα μάτια, τέσσαρα χεῖλη καὶ κόκκινα, δυὸ ἀγγελικὰ κορμάκια. Ἀνενδρανίζω καὶ θωρῶ μιὰν Ἐκκλησίαν χτισμένην μιὰν ἀγγελοκατέβατη ρόδα περιχυμένη».

(ΛΑ' ἀρ. 1170, σ. 27-28).

³⁾ Βλ. *Eugen Fehrle*, Die kultische Keuschheit im Altertum, Giessen 1910, σ. 3 κ.ἐξ., 42 κ.ἐξ., 162 κ.ἐξ.

πρὸς θεοσέβειαν ἢ Ἐκκλησία ἤσκει οὕτω προσηλυτισμὸν πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον, ἀναφέρονται δὲ οὐχὶ ὀλίγαι περιπτώσεις νέων καὶ νεανίδων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν χρόνον τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ἢ μικρὸν μετ' αὐτὸν ἐδραπέτευσαν ἢ ἐχώριζον κοινῇ συμφωνίᾳ καὶ κατέφευγον ἀμφοτέροι ἢ ὁ εἷς τούτων εἰς μοναστήρια ἢ εἰς ἐρήμους τόπους ὡς ἀναχωρηταί¹⁾).

Παρὰ τὴν ἐξύμνησιν τῆς σωματικῆς ἀγνεύας, ἡ Ἐκκλησία, ἀντιμετωπίζουσα ἐν ταυτῷ καὶ τὸν φυσικὸν τῆς ζωῆς νόμον, ἐδέχετο συγχρόνως τὸν γάμον ὡς χρήσιμον θεσμόν ἐν τῇ κοινωνίᾳ διὰ τὴν πραγματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐν αὐτῇ σημασίαν του, καταπολεμοῦσα οὕτω τὸν ἐλεύθερον κοσμικὸν βίον καὶ τὴν ἐκ οὗτου ἠθικὴν διαφθοράν.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ὠμίλησαν περὶ τοῦ γάμου, ὡς θεσμοῦ πρὸς παιδοποιεῖαν μόνον, οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες²⁾. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος εἰς ὁμιλίαν του περὶ τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλῃς λέγει τὰ ἑξῆς: «Οὐ γάμου σπιλιτεύω τὴν φύσιν, πρόνοια γὰρ οὗτος τοῦ γένους κοινὴ· ἀλλὰ τῶν ἐν γάμῳ δημοσιεύω τὴν μέριμναν, μερίμνης σαρκικῆς οὐράνιον προτίθημι μερίμναν, κάλλιον καλοῦ προτιμῶ³⁾». Καὶ ὁ Βασίλειος ἐπίσκοπος Σελευκείας τῆς ἐν Ἰσταντῇ (5 αἰ.) εἰς τὸν βίον ὡσαύτως τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλῃς, τονίζων τὴν ἠθικὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ σημασίαν τοῦ γάμου λέγει σχετικῶς ὅτι: ὁ γάμος δὲ οὗτος Θεοῦ φάρμακον καὶ βοήθεια τῇ κοινῇ γένει τῶν ἀνθρώπων δεδωρημένος ὁμοῦ πορνείας τε ἀλεξιφάρμακον ὑπάρχει καὶ πηγὴ τις καὶ ἐπιρροή καὶ διαδοχὴ τοῦ κοινοῦ γένους... Καὶ ἀάλιστος ὄρος καὶ φύλαξ ἐννόμῳ μίξει τὰς παρανόμους ἡδονὰς καὶ μίξεις αἰ κωλύων. Οὗτος καὶ τὸ γνήσιον ἀπὸ τῶν νόθων καὶ οὐκ εὖ γεγονότων διαιρεῖ καὶ γνώμων ἀκριβέστατός ἐστι τῆς εὐπαιδείας. Οὗτος καὶ τῶν γενῶν τῆς ἐπωνυμίας ἀκραιφνεῖς οἶδε φυλάττειν⁴⁾. Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐπισκόπου ἐν Κύπρῳ (9 αἰ.) ἀναφέρεται ὅτι δι' αὐτόν, ἡλικίας δέκα καὶ πέντε ἐτῶν, ἐσκέφθησαν οἱ γονεῖς του «τὴν ἀκινδυνότεραν ὁδόν, ὡς ὦντο, πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς φυλακὴν, εἰ καὶ δευτέραν πρὸς τὸ τῆς

¹⁾ Παλλαδίον, Λανσ. Ἱστορία, Migne, 34, 1025 A (ἐν Αἰγύπτῳ). Βασιλείου ἐπισκόπου Σελευκείας Ἰσταντῆς (5 αἰ.), Εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλῃς, Migne, 85, 484 B ἐξ. (Ἰκόνιον). Συμμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Βίος ὁσίου Ἀβραμίου (6 αἰ.), Migne, 115, 4^ο, (Συρία). Βίος ὁσίου Μακαρίου τοῦ Ρωμαίου (A. Vasiliev, Anecd. Graeco-byzant., Mosquae 1893, σ. 150 α, 10 α. Βίος ὁσίου Θεοφάνους τῆς Σιγριανῆς (9 αἰ.) (Car. de Boor, Theophanis Chronogr. τόμ. II, Lipsiae 1885, σ. 28, στ. 9 ἐξ.). Βλ. καὶ εἰς Κουκουλέν, σ. 116.

²⁾ Ὁ Ἀθηναγόρας, κεφ. 33 (ἐκδ. J. Geffcken, ἐνθ' ἀν., σ. 152, στ. 3 κ.ἐξ.) λέγει ρητῶς: «γυναῖκα μὲν ἕκαστος ἡμῶν ἦν ἡγάγετο κατὰ τοὺς ὑφ' ἡμῶν τεθειμένους νόμους νομίζων καὶ ταύτην μέχρι τοῦ παιδοποιήσασθαι...καὶ ἡμῖν μέτρον ἢ παιδοποιεῖται» κ.ἄ.

³⁾ Migne, 50,747.

⁴⁾ Migne, 85, 500 B, 509 C.

παρθενίας καλόν, νομίμω καθ' ὑπερβολὴν προσέθεντο γάμω»¹⁾. Χαρακτηριστική ἐστὶ τῆς παλαιότητος διδασκαλίας ταύτης ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λαὸν εἶναι ἢ κάτωθι πρὸς νέον συμβουλὴ: «σκέψη ἐν τῇ νεότητί σου καὶ ἴδης εἰ ἄρα δύνῃ παρθενεύειν χάριτι Κυρίου· εἰ δὲ οὐ δύνῃ, ἵνα εὐρήσῃς γυναῖον σεμνόν, ἀγαθόν καὶ ἐνάρετον καὶ βουλῇ τῶν γονέων, ἵνα ἄρῃς αὐτήν. Καὶ λοιπὸν οὔτε ἐκείνη οὔτε σὺ ἔξετε ἐξουσίαν τοῦ ἐτέρωθεν ρεμβεύεσθαι καὶ ὀφείλετε εἶναι ὥσπερ ζευγὸς τρυγόνων ἢ σεμνὰ καὶ τερπνὰ ἀδελφία»²⁾.

Εἰς τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα ὁ θεσμὸς τοῦ νομίμου γάμου χαρακτηρίζεται γενικῶς ὡς «τίμιος γάμος»³⁾ καὶ «ἐννομος» ἢ «νόμιμος γάμος»⁴⁾, ἐξαίρεται δὲ ὁ δι' αὐτοῦ ἐπιδιωκόμενος ἠθικὸς σκοπὸς τῆς παιδοποιίας⁵⁾.

β') Ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς πρὸ τοῦ γάμου.

Αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον διῆγον τὸν προγάμιον βίον τῶν θαλαμευόμεναι, ὅπως καὶ αἱ πρόγονοι αὐτῶν κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα⁶⁾· παραμεινουσῶν δ' αὐτῶν ἐγκλεισμένων εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν καὶ ἀθεάτων παρὰ τοῦ ἔξω κόσμου μέχρι τοῦ γάμου τῶν, ὁ πατὴρ εἶχε τὴν φροντίδα, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις⁷⁾, τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν εἰς γάμον⁸⁾. Ὁ Βασίλειος ἐπίσκοπος Σελουκείας τῆς Ἰσαυρίας (5 αἰ.), κατεῖχε πρὸ ὀφθαλμῶν παλαιότερον βίον τῆς ἀγίας πρωτομάρτυρος Θέκλης, φαίνεται ὅτι ἀποδίδει εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ βίον τῆς ἔθιμα τῆς Ἰσαυρίας, λέγων περὶ τῆς Θέκλης ὅτι διήγεν ἐν Ἰκονίῳ θαλαμευομένη ἐν αὐστηρότητι, ὥστε νὰ εἶναι αὕτη ἄγνωστος καὶ εἰς τοὺς περισσοτέρους τῶν ὑπηρετῶν τοῦ πατρικοῦ τῆς οἴκου⁹⁾.

¹⁾ Βίος ἀγίου Δημητρίου ἐπισκόπου Χυτρίδων Κύπρου (ἔκδ. *H. Gregoire*), *Byzant. Zeitschrift* 16 (1907) 222, στ. 164 κ.ἑξ.

²⁾ *Νικηφόρου πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως*, Βίος ὁσίου Ἀνδρέου σαλοῦ (10 αἰ.), *Migne*, 111, 765 c.

³⁾ Βίος ἀγίου Γρηγορίου (6 αἰ.) (ἔκδ. *A. Vasiliev*, *Βυζαντ. Χρον.* 14 (1909), 39.

⁴⁾ «Νομίμω καθ' ὑπερβολὴν προσέθεντο γάμω» Βίος ἀγ. Δημητρίου (9 αἰ.), Ἐνθ' ἀν., σ. 222, στ. 164 ἑξ.

⁵⁾ Βίος ἀγίας Συγκλητικῆς (4 αἰ.), *Migne*, 28, 1489 A. *Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Βίος ὁσίας Μελάνης τῆς ρωμαίας, *Migne*, 116, 753 B.

⁶⁾ *Χαρ. Ὁδ. Βουλδοῦμον*, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόμ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 12.

⁷⁾ Εὐριπ. Ἀνδρ. 987. Ὁμοίως καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις: *H. Blümner*, *Die römischen Privatsaltertümer*, München 1911, σ. 344.

⁸⁾ Βλ. *Κουκουλέν*, σ. 75.

⁹⁾ «Ὅτι μὲν κόρην οὖσαν, ἔτι δὲ καὶ θαλαμευομένην [καὶ οὐδὲ τοῖς πολλοῖς τῶν οἰ-

Ἡ θαλάμευσις αὕτη τῶν γυναικῶν κατὰ τὴν πρώτην βυζαντινὴν περίοδον, ἀναμφιβόλως δὲ καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς τοῦ βυζαντινοῦ βίου, φαίνεται ὅτι ἐτρεῖτο κυρίως εἰς τὰ ἀστικά κέντρα, τὰς μεγάλας πόλεις, θὰ ἦτο δὲ καὶ ἐκεῖ περιωρισμένη εἰς τὸν κύκλον μόνον τῶν εὐρώστων οἰκονομικῶς οἰκογενειῶν¹⁾. Ἐξ ἀντιθέτου εἰς τὴν οἰκονομικῶς ἀδύνατον τάξιν τῶν πολιτῶν, ὡς καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον, ὁ περιορισμὸς τῆς γυναικὸς ἐν τῷ οἴκῳ δὲν θὰ ἦτο πάντοτε δυνατός. Ἐνδεικτικὴ περὶ τούτου εἶναι ἡ μαρτυρία ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Φιλαρέτου τοῦ Ἑλεήμονος (8 αἰ.) ἐκ Παφλαγονίας: «Κύριοί μου, ἡμεῖς εἰ καὶ πτωχοὶ ὑπάρχομεν, ἀλλ' οὖν αἱ θυγατέρες ἡμῶν οὐδέποτε ἐξηλίθισαν ἐκ τοῦ κουβουκλίου αὐτῶν, ὡς δὲ κελεύετε, οἱ ἐμοὶ δεσπότες, εἰσέλθετε εἰς τὸ κουβούκλιον καὶ θεάσασθε αὐτάς»²⁾.

Κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν βυζαντινὴν περίοδον ἐξαίρεται ἐπίσης ὡς προσὸν διὰ τὸν γάμον τῆς γυναικὸς τὸ κάλλος τοῦ σώματος, ἡ κεκοσμημένη δὲ δι' αὐτοῦ χαρακτηρίζεται ἐν τοῖς ἀγιολογικοῖς κειμένοις «κατὰ τὸ σῶμα περικαλλεστάτη»³⁾, «τῇ ὥρᾳ καὶ τῷ κάλλει διαφέρουσα»⁴⁾, «κάλλει σποδροτάτῳ περιεκλάμπουσα ὑπὲρ πᾶσαν θεάν γυναικὸς»⁵⁾ κ. ἄ. Προσὸν εἶναι διὰ τὴν νεανίδα ἀπετέλει παραλλήλως καὶ ἡ καταγωγή της, τὸ γένος, ὡς καὶ ἡ ἡθικὴ ὑπόστασις αὐτῆς καὶ τῆς οἰκογενείας της⁶⁾. Οὕτως ἡ ἁγία Θεοδώρα (10 αἰ.) κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτῆς ἡλικίαν εἰς τὴν κείῳ γνωρίζομένην, περὶ δὲ τοῦτον καὶ ἡλικιᾶν ἡγελομένην, γάμῳ τε... φυλαττομένην» *Migne*, 85, 533 D. Ἡ ἁγία Συγκλητικὴ ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ (4 αἰ.) «ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας καὶ ἕως τῆς ἀκμαστικῆς οὐ μόνον παντὸς ἀνδρὸς συντυχίαν ἀπέφευγεν ἀλλὰ καὶ τὰς ὁμοφύλους τὰ πολλὰ παρητεῖτο», *Migne*, 1493 D, 1496 A. Καὶ παλαιότερον ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου Μαυρικίου ἐν Συρίᾳ ἐπὶ Μαξιμιανοῦ ἀναφέρεται ὅτι ἐξηλίθον πάντες οἱ τῆς πόλεως πρὸς θεάν «ὥς μηδὲ τῶν θαλαμευομένων παρθένων καταλειφθεῖσιν ἐν τοῖς οἰκείοις καταγωγίσις» *Συμῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Ἀθλησις τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μαυρικίου κλπ. *Migne*, 115, 357 C. Βλ. καὶ *Κουκουλέν*, σ. 73-74.

¹⁾ «Παννυχίζει μὲν γὰρ πολλάκις ἡ πόλις» ἀνέφεται δέ, παρόντων ἀνδρῶν, γυναιξὶ καὶ παρθένοις τὸ θέατρον, οὐ μόνον ταῖς εἰς ὄχλον τεταγμέναις τῆς τύχης, καί, ναὶ μὰ Δία, πολλαῖς εὐγενείας τε καὶ πλοῦτου φερούσαις τὰ πρῶτα· καὶ οὔτε κόρην πατὴρ οὔτε σύνοικον ἀνὴρ ἀποτρέπει. Ὡς δὲ οὐκ ἂν διεκώλυεν, εἰ τὴν θεάν ἦθος ᾤετο διαφθεῖρειν» *Χορικίου*, Λόγος ὑπὲρ τῶν ἐν Διονύσου τὸν βίον εἰκονιζόντων, § 50 (ἐκδ. Foerster καὶ E. Richtsteig, σ. 355).

²⁾ Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Φιλαρέτου τοῦ Ἑλεήμονος (ἐκδ. M. - H. Fourmy et M. Leroy), *Byzantion* 9 (1934) 139, στ. 30 κ.ἐξ. Βλ. καὶ παλαιότερον Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον τῆς Μακρίνης*, *Migne* 46, 961 A.

³⁾ Βίος ἁγίας Συγκλητικῆς (4 αἰ.), *Migne*, 28, 1489 B.

⁴⁾ Βίος ἁγίου Δημητρίου, ἐνθ' ἄν., σ. 222, στ. 164 κ. ἐξ.

⁵⁾ Βίος ἁγίου Φιλαρέτου τοῦ Ἑλεήμονος, ἐνθ' ἄν., σ. 141, στ. 1 κ. ἐξ.

⁶⁾ Βίος ἁγίας Συγκλητικῆς (4 αἰ.), Ἐνθ' ἄν. — *Νικήτα Παφλαγόνο*ς (9 αἰ.), Λόγος εἰς Θέκλαν, *Migne*, 105, 308 B. Μαρτύριον ἁγίου Ἀδριανοῦ, *AS Septembris*, τόμ. 3, σ. 229 § 33.

πατρίδα της τὴν Αἴγιναν παρὰ τὴν καλλονὴν τοῦ σώματος ἐθαυμάζετο προσέτι καὶ ἐμεγαλύνετο καὶ «τῇ τε ἐκ γένους σωφροσύνη καὶ εὐσεβείᾳ» ¹⁾).

Εἰς τὴν πρὸς ὥραν γάμου νεάνιδα ἐπαινοῦνται προσέτι καὶ ἡ σεμνότης αὐτῆς ²⁾, τὸ «σεμνὸν καὶ ἀγαθόν» ³⁾, «ἡ γυναικεία εὐκοσμία» καὶ «ἡ παρθενικὴ αἰδώς» ⁴⁾, «ἡ εὐκοσμία τοῦ ἥθους καὶ ἡ τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλεια» ⁵⁾ κλπ. Παρὰ ταῦτα ὅμως σπουδαιότατον στοιχεῖον διὰ τὸν γάμον τῆς γυναικὸς ἀπετέλει, ὡς συμβαίνει καὶ σήμερον, καὶ ἡ οἰκονομικὴ αὐτῆς κατάστασις. Περὶ τούτου λέγει ρητῶς ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «τί ὁ μέλλων γαμεῖν τρόπον ἐξήτασε καὶ ἀνατροφὴν κόρης; Οὐδεὶς· ἀλλὰ χρήματα εὐθέως καὶ κτήματα, καὶ μέτρα οὐσίας ποικίλης καὶ διαφόρου καθάπερ τι πρίασθαι μέλλων, ἢ συνάλλαγμά τι κοινὸν ἐπιτελεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ οὕτω καλοῦσι τὸν γάμον» ⁶⁾. Οἱ παράγοντες οὗτοι, ἦτοι τῆς σωματικῆς ὡραιότητος, τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως, διὰ τὸν γάμον τῆς γυναικὸς ἐτίγγανον προσοχῆς καὶ διὰ τὸν ἄνδρα-γαμβρὸν ἐκ μέρους τῶν οἰκείων τῆς γυναικὸς, λαμβανομένων προσέτι τῶν ὅρων καὶ τοῦ ὅλου παραστήματος τοῦ σώματος αὐτοῦ, τῆς οἰκογενειακῆς του καταγωγῆς, τῆς παιδείας, ἧς εἶχε τύχει, τοῦ πλοῦτου καὶ ἐν γένει τῆς κοινωνικῆς του θέσεως ⁷⁾.

Τὴν φροντίδα πρὸς κοινωνικὴν ἀποκατάστασιν διὰ τοῦ γάμου τῆς γυναικὸς, καθ' ἡμέραν τὴν βυζαντινὴν περίοδον καὶ μετὰ τῶν νεωτέρων χρόνων, εἶχε κατὰ κανόνα ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας, ὁ πατήρ, ἢ ἐλλείψει τούτου ἄλλος οἰκεῖος

Βίος ὁσίου Θεοφάνους τοῦ ἐν Σιγριανῇ (9 αἰ.), *Μ. Γεδεών*, Βυζαντινὸν ἐορτολόγιον, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1889, σ. 290 β.

¹⁾ *Γρηγορίου Κληρικοῦ* (10 αἰ.), «Βίος <καὶ πολιτεία τῆς ὁσίας> μητρὸς ἡ <μῶν Θεοδώρας τῆς μυροβλύτιδος τῆς> ἀγωνισαμένης ἐν Θεσσαλονίκῃ (ἐκδ. Ed. Kurtz, ἐν *Mém. de l'Acad. d. Sciences de St. Petersbourg. VIIIe Série. Classe Hist. - Phil.* vol. VI, N° 1, 1902, σ. 3, στ. 19 ἐξ.).

²⁾ «Σεμνὴ πάνυ καὶ ὡραία», Βίος ὁσίου Θεοδώρου ἡγουμ. τῶν Στουδίου (ἐκδ. Basil. Latyschev) *Βυζαντ. Χρονικά* 21 (1914) 293.

³⁾ *Νικηφόρου πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως* (10 αἰ.), Βίος Ἀνδρέου σαλοῦ, *Migne*, 111, 765 ρσ'.

⁴⁾ *Βασιλείου ἐπισκόπου Σελευκείας* (5 αἰ.), Εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης, *Migne*, 85, 512 β.

⁵⁾ *Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Μαρτύριον ἀγ. μάρτυρος Εὐγενίας, *Migne*, 116, 612β.

⁶⁾ *Migne*, 58, 678.

⁷⁾ *Γρηγορίου Νύσσης*, Εἰς τὸν βίον τῆς Μακρίνης, *Migne*, 46, 964 Α-Β. De sancto Theodulo urbis Constan/tanae ex praefecto Stylita Edessae in Syria (5 αἰ.), *AS Maii* 6, 754d. *Βασιλείου ἐπισκόπου Σελευκείας* (5 αἰ.), Εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης, *Migne*, 85, 509c. *Γρηγορίου Κληρικοῦ*, Βίος ἀγ. Θεοδώρας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ (9 αἰ.) (ἐκδ. Ed Kurtz, ἐνθ' ἀν., σ. 3, στ. 19 ἐξ.). *Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ*, Μαρτύριον ἀγίας Εὐγενίας, *Migne*, 116, 612 c.

αὐτῆς, συμφώνως πρὸς τὴν συνεχιζομένην καὶ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν συνήθειαν¹⁾).

Ἡ μέριμνα τοῦ πατρὸς δὲν περιορίζετο μόνον εἰς τὸν γάμον τῶν θηλέων ἀλλ' ἐπεξετείνετο καὶ διὰ τὰ ἄρρενα τέκνα του. Περὶ τοῦ ὁσίου Συμεῶνος τοῦ νέου Στυλίου (6 αἰ.) λέγεται ἐν τῷ βίῳ του ὅτι οἱ γονεῖς του, ὅτε οὗτος εἶχε πλέον ἡλικίαν πρὸς γάμον, «διαλέγονται τισι κόρης πατράσι (Μάρθα δὲ ὄνομα ταύτη) ἐφ' ᾧ πρὸς γάμους αὐτὴν ἀγαγέσθαι τῷ νεανίσκῳ²⁾» καὶ τὸν ὅσιον Γρηγόριον τὸν Δεκαπολίτην (9 αἰ.) «τῆς ἡβης ἐπανθούσης... συμπλοκῇ γάμου τοῦτον οἱ γεννήτορες ἐπιξεῦξαι κατέπειγον»³⁾. Τέλος καὶ εἰς τὸν ὅσιον Μελέτιον τὸν νέον (11-12 αἰ.) ἐν Καππαδοκίᾳ ἔτι διατρίβοντα, ὅτε διήνυνεν τὸ 15 ἔτος τῆς ἡλικίας του «οἱ γονεῖς αὐτῷ καὶ ἀνθρώπων τῷ φρονήματι χρώμενοι, τὰ πρὸς γάμον ἡυτρεπίζον, καὶ που καὶ νύμφην ἐξεῦρον...»⁴⁾.

Ἡ ἀναφερομένη ἀνωτέρω (σ. 129) ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἀνδρέου σαλοῦ (10 αἰ.) προτροπὴ πρὸς τὸν νέον, καθ' ἣν ὥφειλεν οὗτος τὰ νυμφευθῆ «βουλῇ τῶν γονέων του», καὶ ἡ ὁποία, ὥς ἐπιταγὴ πλέον, ἀπαιτοῦντο καὶ διὰ τὰ θήλεα τέκνα, φαίνεται ὅτι ἴσχυεν ὥς κανὼν γενικῶς ἀπεναντιομένου κατ' ὅλους τοὺς μέσους καὶ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων⁵⁾.

Νομικὴς ἡλικία πρὸς γάμου κοινῶς ἐδικαθεύετο διὰ μὲν τὸν ἄνδρα τὸ 14ον ἔτος, διὰ δὲ τὴν γυναῖκα τὸ 12ον τῆς ἡλικίας⁶⁾. Ἡ διάταξις αὕτη ἀπαντᾷ ἐν ἐφαρμογῇ καὶ εἰς τὰς σχετικὰς εἰδήσεις ἐκ τῆς ἀγιολογικῆς γραμματείας⁷⁾, ἃν καὶ ἐνίοτε συνέβαινον παραβάσεις αὐτοῦ⁸⁾.

¹⁾ Βλ. Χαρ. Βουλοδήμον, Ἐνθ' ἄν., σ. 12. H. Blümner, Ἐνθ' ἄν., σ. 344-45. Κουκουλέν, σ. 75.

²⁾ Νικηφόρου μαγίστρου Ἀντιοχείας (10 αἰ.), Βίος Συμεῶν τοῦ νέου στυλίου, *Migne*, 86, 2989 c.

³⁾ Βίος ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου, Θεοφ. Ἰωάννου, Μνημεῖα Ἀγιολογικά, Βενετία 1884, σ. 132 § 3.

⁴⁾ Βίος ὁσίου Μελετίου τοῦ νέου ὑπὸ Νικολάου ἐπισκόπου Μεθώνης (Χρυσ. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι. Β' Ὁ ὅσιος Μελέτιος «ὁ νέος», Ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 36. Βλ. καὶ Βίον ὁσίου Σάββα ὑπὸ Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, Νέα Σιών 13 (1913) 405. Βίον ἁγίου Δωροθέου (11 αἰ.), *Migne*, 120, 1053 γ'.

⁵⁾ Εἰς τὴν Κρήτην (ἐπαρχίαν Σητείας) σήμερον διὰ ὑπανδρευομένην συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν τῶν γονέων τῆς λέγεται ὅτι: «ἐπῆς (= ὑπανδρεύθη) μὲ τῇ βουλῇ τῶν γονέων τῆς».

⁶⁾ Βλ. παρὰ Κουκουλέ, σ. 76-77.

⁷⁾ Βίος ἁγίας Συγκλητικῆς (5 αἰ.) *Migne*, 28, 1489 A. De sancto Theodulo, AS Maii τόμ. 6, 754 B. Βίος ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου (9 αἰ.), Ἐνθ' ἄν., σ. 133, § 3. Βίος ἁγ. Δημητρίου (9 αἰ.) (ἐκδ. H. Gregoire) Byz. Zeitsch. 16 (1907) 222, στ. 164 ἐξ. Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Μαρκύριον ἁγ. Εὐγενίας *Migne*, 116, 612 B. καὶ Βίος ἁγ. Μελάνης τῆς ρωμαίας, Αὐτόθι, 753 B. Βίος ὁσίου Μελετίου τοῦ νέου (11 αἰ.) Ἐνθ' ἄν., σ. 36.

⁸⁾ Οὕτως ἀναφέρεται περὶ τοῦ ἁγίου Δωροθέου τοῦ νέου (11 αἰ.) ὅτι, ὅτε οὗτος «πρῶ-

γ') Προξενεία και μνηστεία

Αἱ προτάσεις περὶ μνηστείας καὶ γάμου ἐγίνοντο διὰ μεσαζόντων προσώπων, τὰ ὁποῖα λέγονται εἰς τὰ συναξάρια *προξενούντες ἢ προξενηταί*¹⁾ καὶ ἐπὶ γυναικὸς *προξενήτρια* καὶ κατὰ τὸν Κεκαυμένον *κουρκουσοῦραι*²⁾. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνελάμβανον ἄνδρες ἢ γυναῖκες³⁾, συνηθέστερον ὅμως γυναῖκες ἑγγαμοί, εἰς ἡλικίαν ἀπὸ τῆς ὥριμου καὶ πέρα⁴⁾, γνωσταὶ δὲ εἰς τὰς οἰκογενεῖας τῶν νέων, ἄνδρὸς καὶ γυναικὸς. Οὕτως ὁ ἑρασθεὶς τῆς μακαρίας Μαρίας παρθένου ἐν Ἀντιοχείᾳ «οὐδ' ὅλως τῆς διαβολικῆς ἐπιθυμίας ἐπαύετο, ἀλλὰ λοιπὸν καὶ διὰ γυναικῶν, αἷς ἦν πρέπον ταῖς τοιαύταις ὑποκρίσεσιν ὑπουργεῖν, ἐμήνυσεν καὶ διαφόρως ἕξειν αὐτὴν νομίμην γυναῖκα»⁵⁾· καὶ χιλίαρχός τις, ἐπιζητῶν νὰ νυμφευθῇ τὴν χήραν τοῦ μάρτυρος Ἀδριανοῦ († 310), «προεπέμψατο αὐτῇ καὶ διὰ τινων γνωρίμων γυναικῶν. Ἡ δὲ ἀπεκρίνετο ταῖς ἀποσταλείσαις γυναιξὶ λέγουσα: Κἀγὼ μαθοῦσα τοῦτο ἐχάρην σφόδρα· ἀλλ' ἐνδοτέ μοι μῆγας τρεῖς, ὅπως ἐτοιμάσωμαι... Αὕτη δὲ ἐβούλετο λάθρα ἀναχωρῆσαι καὶ ἀπελθεῖν... καὶ ἀπέλυσα τὰς γυναῖκας θωπεύουσα»⁶⁾.

Μετὰ τὴν συναίνεσιν τῶν γονέων ἢ τῶν οἰκείων τοῦ ζεύγους πρὸς γαμικὴν σύστασιν ἐπισημαίνονται ἡ μνηστεία αἰτροῦ, ἡ ὁποία, ὑπὸ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ χοῦρου ανισμοῦ καὶ τῶν ἀνατολικῶν δικαίων, θεωροῦμένη δεσμευτικὴ σχέσις δικαίου⁷⁾,

τον ἀνέβη δωδεκαέτης, ἡδίστη καθίσταται πρὸς τοὺς πατράσι καὶ σκέψις ἐπ' αὐτῷ παραχρῆμα καὶ βουλὴ περισπούδαστος, γάμου καταδεῖσθαι δεσμοῖς τὸν ἐλεύθερον» (Migne, 120, 1053 c.). Βλ. ἄλλας μαρτυρίας: Miklosich - Müller, Acta et Dipl. 2, 488. Κ. Σάθα, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη, τόμ. Ε', σ. 204. Pitra, Anal. Sacra, τόμ. Ζ', σ. 517. Βλ. καὶ παρὰ Κουκουλέ, σ. 77.

1) Καὶ σήμερον: *προξενητής*, καὶ ἐπὶ γυναικός: *προξενήτρια*.

2) «Οἰκειώσεται δὲ γυναῖκας, αἱ εἰς τὸ προξενεῖν πείραν ἔχουσιν, ἃς κουρκουσοῦρας καλοῦσι», Κεκαυμένον, Στρατηγικόν (ἐκδ. Β. Wassiliewsky - V. Jernstedt σ. 56, στ. 9-10). Βλ. καὶ παρὰ Κουκουλέ, σ. 79. Τὸ ὄνομα τοῦτο *κουρκουσοῦρα* πιστεύω ὅτι θὰ ἦτο παραλήλως πρὸς τὸ *προξενήτρια* εὐρέως διαδεδομένον εἰς τὸν λαὸν καὶ σημαίνει ἐνταῦθα τὴν συντρέχουσαν εἰς τι γυναῖκα, ἥτοι τὴν *προξενήτριαν*. Ἐτυμολογικῶς νομίζω ὅτι προέρχεται ἡ λέξις αὕτη ἐκ τοῦ μέλλοντος τῆς μετοχῆς τοῦ ρήμ. *concurro*: *concurra* > *concurra* > *circursura* (κουρκουσοῦρα). Ὁ καθ. Φ. Κουκουλὲς ὑποστηρίζει τὴν ἐτυμολογίαν ἐκ τῆς λ. *κουσοῦρι*. (Ἀθηνᾶ, 57, σ. 209).

3) «ταύτης ἑρασθεὶς προσέμπεται διὰ πολλῶν γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν αἰτούμενος αὐτὴν πρὸς γάμον». Ὁμολογία τῆς ἁγίας παρθένου Ἰουστίνης. L. Radermacher, Griechische Quellen zur Faustsage, Wien und Leipzig 1927, σ. 82, στ. 11 κ.ἐξ.

4) Βλ. Κουκουλέν, σ. 79.

5) AS Maii, τόμ. 7, σ. 50 B = L. Radermacher, Ἐνθ' ἄν., σ. 262, στ. 1 ἐξ.

6) Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Ἀδριανοῦ, AS Septembris, τόμ. 3, σ. 229, § 33.

7) Μαρτιάκης, σελ. 17, 20 κ. ἐξ. καὶ 28. Πετρόπουλος, ΙΡΔ., 1113.

ἐτελεῖτο μεθ' ἱερολογίας ἢ ἄνευ αὐτῆς¹⁾. Ἡ μνηστεία ἐπετρέπετο νὰ συναφθῇ πρὸ τῆς νομίμου πρὸς γάμον ἡλικίας τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς καὶ μάλιστα κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν ἅμα τῇ συμπληρώσει τοῦ 7ου ἔτους παιδικὴν ἡλικίαν²⁾· εἰς τὴν περὶπτωσιν ὁμως αὐτὴν ἡ μνηστεία συνήπτετο ἄνευ ἱερολογίας, ἐπιτρεπομένης ταύτης μόνον μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς πρὸς γάμον ἡλικίας.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἀναφέρονται περιπτώσεις τελέσεως τῆς μνηστείας εἰς ἡλικίαν κάτω τοῦ ἑβδόμου ἔτους. Ἡ ἁγία Εὐπραξία (4 αἰ.) ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναφέρεται εἰς τὸν βίον της ὅτι ἐμνηστεύθη ὑπὸ τῆς μητρὸς της εἰς ἡλικίαν πέντε ἔτων³⁾. Εἰς τὴν πρώτην αὐτὴν παιδικὴν ἡλικίαν πιστεύω ὅτι ἀναφέρεται καὶ αἱ μνηστεῖαι, αἱ ὁποῖαι προσδιορίζονται εἰς τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα ὅτι ἐτελέσθησαν τῆς κόρης «παιδείσκη» οὔσης⁴⁾ καὶ τοῦ ἀνδρὸς «ἐκ παιδόθεν»⁵⁾. Ἀπὸ τοῦ ἔκτου αἰῶνος φαίνεται ὅτι καθιερώθη τὸ ἑβδομον ἔτος ὡς κατώτατον ὄριον διὰ τὴν σύναψιν τῆς μνηστείας, τὸ ὁποῖον ἀργότερον περιεβλήθη καὶ μὲ νομικὸν κύρος⁶⁾, ὥστε κατὰ τὴν μεσοβυζαντινὴν καὶ κατόπιν περὶοδον ἡ μνηστεία συνήπτετο πλέον εἰς ἡλικίαν μετὰ τὸ ἑβδομον ἔτος⁷⁾. Ἡ ὁσία Θεοδώρα (9 αἰ.) λέγεται ἐν τῷ βίῳ της ὅτι ἐν τῇ γενετείᾳ της τῇ νήσῳ Λέβον· τοῦτο τὴν τῶν παίδων ἡλικίαν παραδραμοῦσα μνηστεύεται ἀνδρὶ τῶν κατὰ τὴν νήσον ὑπερεχόντων, τὸ δ' αἴτιον τῆς περὶ τὴν μνηστείαν ταχυΐτος τοῦτα ἦν τὸν ἑβδομον τῆς ἡλικίας ἡ παῖς διηρχετο χρόνον... κάλλει τε σώματος... ἐθανυμάλιστα διὰ τοῦτο, πολὺ τῶν εὐπατριδῶν πλῆθος ἐξήτει τὴν νέαν μνηστεύσασθαι... ὁ πατήρ αὐτῆς, ὅπως ἀπαλλαγῇ τῶν καθημερινῶν ὀχλήσεων ὑπὸ τῶν ζητούντων τὴν Θεοδώραν «ἐπιλεξάμενός τινα τῶν ἐκ γένους περιφανῆ, γνώριμον ἐπὶ σωφροσύνῃ καὶ περιβόητον ἐν λόγοις, ἐκείνῳ κατεγγυᾶν ἐκεκρίκει τὴν παῖδα· οὕτω δὲ βίῳ καὶ τρόποις πρὸς ἀλλήλους ἐξεύχθησαν»⁸⁾.

¹⁾ Μαριδάκης, σ. 17-18. Κουκουλές, σ. 81.

²⁾ Μαριδάκης, σ. 27-28.

³⁾ «ἦν γὰρ πάνυ παιδίον ὅτε τοὺς ἀρραβῶνας ἐδέξατο, ὡς ἐνιαυτῶν ε' καὶ μόνον τοῖς χρόνοις ὑπάρχουσα», Βίος τῆς ἁγίας Εὐπραξίας παρθένου, AS Martii, τ. 2, σ. 921 (κεφ. 4).

⁴⁾ «Πάτερ δεῖξον στοργὴν ἀντιλήψεως διὰ σοῦ λαθῆναι ἢ σὴ παιδείσκη, ὅτι ὁ αὐτῆς μεμνίας ἔασαι αὐτὴν βούλεται διὰ τὴν περιέχουσαν αὐτὴν χαλεπὴν νόσον», Διήγησις Εὐσεβίου μοναχοῦ εἰς τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ὁσίου Φιλίππου (4 αἰ.), AS, Maii, τόμ. 3 (παράρτ., σ. 3*, κεφ. 17).

⁵⁾ Οἱ γονεῖς «ἐμνηστεύσαντο αὐτῷ ἐκ παιδόθεν», Τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Ἀβραμίου, AS Martii, τόμ. 2, σ. 932 (κεφ. 2).

⁶⁾ Ἐκλογ. 1, 1. Ἑπαναγ. 14, 1. Βασιλ. 28, 12, 12. Βλ. καὶ Μαριδάκη, σ. 28.

⁷⁾ Βλ. Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. 5, Ἀθῆναι 1855, σ. 35.

⁸⁾ Γρηγορίου τοῦ κληρικοῦ, Βίος ὁσ. Θεοδώρας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ (9 αἰ.), (ἐκδ. Ed. Kurtz), Ἐνθ' ἀν., σ. 3, στ. 19 ἐξ.

Ἡ χρονικὴ διάρκεια τῆς μνηστείας ὀρίζετο ὑπὸ τοῦ νόμου εἰς δύο ἔτη, παλαιότερον δὲ ἑξαιρετικῶς εἰς τέσσαρα κατ' ἀνώτατον ὅριον¹⁾, καθ' ὅσον φαίνεται ὅτι ἡ μνηστεία διήρκει πολλάκις ἐπὶ πολὺ περισσότερα ἔτη. Ἐνδεικτικὴ περὶ τούτου εἶναι ἡ μαρτυρία ἐκ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Θεοφάνους (9 αἰ.) περὶ τῆς μνηστεύσεως αὐτοῦ κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ τῆς διαρκείας τῆς μνηστείας ἐπὶ ὀκτώ ἔτη²⁾.

Ἡ σύναψις τῆς μνηστείας καὶ κατὰ τὰς μαρτυρίας ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων ἐγίνετο κατὰ τὴν παραδεδομένην συνήθειαν³⁾, ἥτοι διὰ ψιλῆς συναινέσεως ἢ διὰ τῆς συντάξεως συμβολαίου· περὶ τῆς πρώτης ἀναφέρουν π.χ. ὁ Βασίλειος ἐπίσκοπος Σελενκείας τῆς Ἰσαυρίας (5 αἰ.) εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης «ἐκ λόγων τέως ἀρμοσθεῖσι μόνον»⁴⁾ καὶ ὁ Γρηγόριος κληρικὸς (10 αἰ.) ἐν τῷ βίῳ τῆς δσίας Θεοδώρας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ὅτι ὁ πατήρ της ἐν Αἰγίνῃ «ἐπιλεξάμενός τινα... ἐν λόγοις ἐκείνῳ κατεγγυᾶν ἐκεκρίκει τὴν παιδα»⁵⁾. Περὶ τῆς δευτέρας, τῆς συστάσεως τῆς μνηστείας διὰ συντάξεως ἐγγράφου συμβολαίου ἐνώπιον μαρτύρων, παραθέτομεν μαρτυρίαν ἐκ τοῦ βίου Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου (9 αἰ.) ἐνθα λέγεται: «τὰ τῆς μνηστείας ὑπογράφοντες πιατοῖς ἀνατάξασθαι συμβόλαια μέλλοντες»⁶⁾. Ἡ συμφωνία περὶ τῆς μνηστείας, προφορικὴ ἢ γραπτὴ, καλεῖται κατ' εἰς τὰς ἀγιολογικὰς πηγὰς: *συμβόλαιον*, *συνθήκη* καὶ *δημιώστερον συντάλαγμα*⁷⁾.

Ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῶν δύο φύλων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μνηστείας φαίνεται ὅτι αὗται δὲν ἐτηροῦντο αὐστηραὶ καθ' ὅσον ἡδύναντο οἱ μεμνηστευμένοι

¹⁾ Βλ. παρὰ *Κουκουλέ*, σ. 82, σημ. 4 καὶ *Τοῦ Αὐτοῦ*, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, τὰ Λαογραφικά, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1950, σ. 473.

²⁾ «γενομένου δὲ αὐτοῦ 18^{ου} ἔτους, ἀρμόζεται γυναικὶ καὶ αὐτῇ συνδιάγων ἣν χρόνους ἡ». Βίος τοῦ ὁσ. πατρὸς Θεοφάνους τοῦ τῆς Συγριανῆς (*Car. de Boor, Theophan. Chronogr.*, τόμ. II, Lipsiae 1885, σ. 28, στ. 8 ἐξ.).

³⁾ *Μαριδάκης*, σελ. 20, 23.

⁴⁾ *Migne*, 85, 488A.

⁵⁾ Βλ. ἀνωτέρω, σ. 134.

⁶⁾ *Θεοφίλου Ἰωάννου*, Μνημεῖα ἀγιολογικά, Βενετία 1884, σ. 132 (κεφ. 3).

⁷⁾ «Ἄκουε τοίνυν θυγατερ... ὅτι πολλῶν χρημάτων καὶ πολλῆς περιουσίας ἡμοσάμεθα γυναῖκα τῷ κυρίῳ μου Λυσιμάχῳ, ἐγὼ τε καὶ Ἀνθίμος ὁ ἐμὸς ἀδελφός. Πλὴν ὅμως σήμερον τὸ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τοῦ Προσφόρου διαλύσω συνάλλαγμα καὶ τὰς ἐν σοὶ θήσομαι συνθήκας καὶ ἔσῃ τῷ κυρίῳ μου Λυσιμάχῳ εἰς γυναῖκα...» Βίος ἁγίας Φεβρωνίας, AS Junii, τόμ. 7, σ. 23 § 23. «Καὶ εἰ μηδέπω τῷ γάμῳ, τῷ νομίμῳ λοιπὸν καὶ ταῖς ἐπὶ σοὶ μοι γεγεννημέναις συνθήκαις», *Βασιλείου ἐπισκόπου Σελενκείας* (5 αἰ.), Εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης, *Migne*, 85, 489 B. - «καὶ τὰ τῆς μνηστείας... συμβόλαια», Βίος ὁσίου Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου (9 αἰ.), *Θεοφ. Ἰωάννου*, Ἐνθ' ἀν., σ. 132 § 3.

νά συναντῶνται εὐχερῶς καὶ μάλιστα νά συνοικοῦν ¹⁾ καὶ δὴ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἱερολογημένης μνηστείας, ὅτε πλέον ἢ μνηστεία ἐλογίζετο δεσμός ἐξισούμενος εἰς νομικὴν ἰσχὴν πρὸς τὸν τοῦ γάμου ²⁾.

Κατ' ἀρχαῖον ἔθος, κληροδοτηθὲν καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν κοινωνίαν, σπουδαῖον στοιχεῖον διὰ τὴν συνομολόγησιν τοῦ γάμου ἀπετέλει πολλάκις καὶ ἡ κομιζομένη ὑπὸ τῆς νύμφης προίξ, ἡ στερουμένη δὲ ταύτης νεᾶνις περιεφρονεῖτο καὶ ὑπανδρεύετο μετὰ δυσκολίας. Χαρακτηριστικὴ τοῦ προικοθήρου πνεύματος τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας, τελευτῶντος τοῦ τετάρτου αἰῶνος, εἶναι ἡ καὶ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα πληροφορία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ὅτι ὁ νέος ὁ προτιθέμενος τότε νά νυμφευθῇ οὐδόλως ἐξήταζε τὴν ἀνατροφὴν τῆς νεάνιδος, «ἀλλὰ χρήματα εὐθέως καὶ κτήματα καὶ μέτρα οὐσίας ποικίλης καὶ διαφόρου, καθάπερ τι πρίασθαι μέλλον, ἢ συνάλλαγμά τι κοινὸν ἐπιτελεῖν» ³⁾. Τῆς δεινῆς δὲ θέσεως τῶν ἀπροίκων γυναικῶν ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Νικολάου ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ περὶ πτωχοῦ οἰκογενειάρχου, ὅστις τὰς θυγατέρας του «ἀνδράσιν αὐτὰς νομίμῳ συναρμόσαι γάμῳ ἠβούλετο μὲν, οὐκ ἡδύνατο δέ, διὰ τὸ πολὺ τῆς πενίας ὑπὸ πάντων εὐθὺς ἀπομαρτυρούμενος, τοῦ σωμάτων ἔρωτος ἐνταῦθα πρὸς χρημάτων ἔρωτα τῶν δευτερευόντων ἀστούμενον» ⁴⁾.

δ) Ἑῷμα πρὸ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου.

Αἱ εἰδήσεις ἐν ταῖς ἀγιολογικαῖς πηγαῖς περὶ τῶν ἐθιζομένων κατὰ τὸν χρόνον τῆς προετοιμασίας τῆς τελέσεως τοῦ γάμου εἶναι σχετικῶς πενιχραί, πρὸς δὲ καὶ ἀσαφεῖς.

Εἰς τὸν βίον Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου (9 αἰ.) ἐξ Εἰρηνουπόλεως τῆς Δεκαπόλεως τῆς Ἰσαυρίας ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἀναφέρεται ὅτι «συμπλοκῇ γάμου τοῦτον οἱ γεννητορες ἐπιξεῦξαι κατέπειγον· οἷ, καὶ τὰ τῆς μνηστείας ὑπὸ μάρτυσι πιστοῖς ἀνατάξασθαι συμβόλαια μέλλοντες, τοῦτον εἰς συλλογὴν τῶν τοῦ γάμου ἀφορμῶν σὺν δυσὶν ἱκέταις παρέπεμπον. Συνοδοιπόροις δὲ τούτοις πρὸς δλίγον χρησάμενος, θείῳ κέντρῳ τῷ τῆς ἀγνείας νυττόμενος... τοὺς μὲν οἰκέτας λαθῶν, καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ τὸ ποθούμενον ἀνύειν κατέσπευδε» ⁵⁾.

¹⁾ Ἰωάνν. Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν ἁγίαν πρωτομ. Θέκλαν ἐγκώμιον, *Migne*, 50, 748 καὶ *Βασιλείου Στελενκίας*, *Migne* 85, 488 Α. Βίος ὁσίου πατρὸς Θεοφάνους τοῦ τῆς Σιγριανῆς (*Car. de Boor*, *Theoph. Chronograph.* τόμ. II, *Lipsiae* 1885, σ. 28, στ. 8 ἐξ.). Βλ. καὶ *Μαριδάκη*, σ. 28-29. *Κουκουλέν*, σ. 82. *Νικ. Β. Τωμαδάκη*, Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος καὶ ἡ Κρήτη κατὰ τὸ 1400. Ἐν Ἀθήναις 1947, σ. 114 καὶ *Πολίτην*, ΔΣ, σ. 249-250.

²⁾ *Μαριδάκης*, σ. 26-29.

³⁾ *Migne*, 58, 678.

⁴⁾ *Migne*, 116, 324 Α.

⁵⁾ *Θεοφίλου Ἰωάννου*, Μνημεῖα ἀγιολογικά, Βενετία 1884, σ. 132, (κεφ. 3).

Ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἔθους τῆς συλλογῆς τῶν τοῦ γάμου ἀφορμῶν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ διευκρινῇται, τί ἦσαν αἱ ἀφορμαὶ αὐταί. Πιστεύω ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ συνηθείας καθ' ἣν ὁ γαμβρὸς πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ἐπισκεπτόμενος συγγενεῖς, φίλους ἢ καὶ γνωστὰ πρόσωπα προσεκάλει αὐτοὺς εἰς τὸν γάμον καὶ συγχρόνως ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν ὑπὸ τύπον δώρου τὰ ἀναγκαιοῦντα εἶδη, κυρίως τρόφιμα, διὰ τὸν ἐορτασμὸν τοῦ γάμου του¹⁾. Τὸ ἀναγκαιοῦν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ποσὸν θὰ ἦτο ἀσφαλῶς σημαντικόν, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου καὶ ἐξ ἄλλων ἔτι πηγῶν θορυβῶδη ἐν συμποσίῳ καὶ χορῶ πανηγυρισμὸν τοῦ γάμου ἐπὶ ἀρκετὰς ἡμέρας πρὸ καὶ μετὰ τὴν κυρίαν ἡμέραν αὐτοῦ²⁾.

Ἡ ἡμέρα τῆς τελέσεως καὶ τοῦ πανηγυρισμοῦ τοῦ γάμου φαίνεται ὅτι ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου ἐξηγγέλλετο ἐπισήμως, ὥς καὶ σήμερον, πολὺ ἢ ὀλίγον χρονικὸν διάστημα προηγουμένως³⁾· οἱ προσκεκλημένοι δὲ εἰς τὸν γάμον ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης βυζαντινῆς περιόδου ἐκόμιζον δῶρα εἰς τὸ ζεῦγος⁴⁾.

Ἡ προπαρασκευὴ διὰ τὴν κατὰ τὴν κυρίαν ἡμέραν, τὴν Κυριακὴν, τέλεσιν

¹⁾ Σημειωτέον ὅτι καὶ σήμερον ἔτι εἰς πλείους τόπους τῆς χώρας ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ στέλλονται πρὸς τὸν γαμβρὸν ἀπὸ τῶν προσκεκλημένων εἰς τὸν γάμον διάφορα δῶρα εἰς τρόφιμα. Βλ. *Μέγας*, σ. 74. γ.

²⁾ «Ἀλλὰ γάμων τελουμένων τοσαῦτα καταγέλαστα γίνεται πράγματα· καὶ γὰρ χορεῖται καὶ κύμβαλα καὶ αὐλοὶ καὶ ρήματα καὶ ἀσπασα αἰσχροὶ καὶ μέθαι καὶ κῶμοι καὶ πολὺς ὁ τοῦ διαβόλου τότε ἐπεισάγεται φορυτός». Βλ. παρὰ *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς λαογράφος, *Λαογρ.* 11 (1934-37) 635 σημ. 5· βλ. καὶ σ. 635-636 σημ. 6. Ἄλλαι ἔτι μαρτυρίαι παρὰ *Κουκουλέ*, σελ. 113 κ.ἐξ., 118-119. Ἐνδεικτικῇ ἔτι τῆς προετοιμασίας ἡ ὁποία ἐγίνετο καὶ κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον διὰ τὸν ἐορτασμὸν τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀναγκαίας πρὸς τοῦτο δαπάνης εἶναι ἡ κάτωθι μαρτυρία ἐκ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου (9 αἰ.) (*Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως*, Συλλογὴ Παλαιστ. καὶ Συριακῆς ἀγιολογίας, τευχ. Α', 1907, σ. 200). Ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης τοῦ θέματος Κιβυρραιωτῶν ἀποφασίσας νὰ νυμφευθῇ «τοὺς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν ποιμαινομένους ἐπὶ τούτῳ συγκαλεῖται, τοὺς τῆς κόρης γονεῖς τε καὶ ἀγχιστεῖς... πρὸς τὸ τὴν πανήγυριν διὰ συντόμου τῶν γάμων ἐπιτελέσαι· αὐτὸς τε τὴν προετοιμασίαν σὺν τοῖς ἰδίοις καὶ φίλοις τῶν χρεῶν ποιούμενος, πρὸς τὴν γαμήλιον κατέσπευδε ἐορτήν».

³⁾ «Τὰ γαμήλια ἠντρέπιζεν ἐκ πολλοῦ καὶ τὴν ἐορτὴν ἐκήρυττε, τοὺς τὸν γάμον διακονησομένους συνηγεν», *Συμῶντος τοῦ μεταφραστοῦ*, Βίος καὶ μαρτύριον ἁγ. Γρηγορίου ἐπισκόπου Ἀρμενίας, *Migne*, 115, 964 c.

⁴⁾ Εἰς τὸν βίον καὶ μαρτύριον τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Ἐπισκόπου Ἀρμενίας (4 αἰ.), (AS Septembris, τόμ. 8, 348 κεφ. 60), ἀναφέρεται ὅτι ὁ Διοκλητιανὸς προετοιμαζόμενος νὰ νυμφευθῇ τὴν μοναχὴν Ριψιμίαν «διὰ τάχους ἀγγέλους ἔπεμπεν πάσῃ τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, ὅπως πάντες δωροφόροι γένωνται τῷ μεγάλῳ γάμῳ...». Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἔθος τοῦτο τῆς δωροφορίας εἰς τοὺς βασιλικοὺς γάμους ἦτο εὐρύτερον λαϊκὸν εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν.

τοῦ γάμου ἤρχιζεν, ὥς συμβαίνει καὶ σήμερον¹⁾), ἀρκετὰς ἡμέρας προηγουμένων μέχρι ἕξ ἡμερῶν, ἥτοι ἀπὸ τῆς Δευτέρας. Κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς μετὰ τῆς προπαρασκευῆς τοῦ γάμου, μεθ' ἧς καὶ ὁ στολισμὸς διὰ τῆς προικὸς τῆς νέας κατοικίας τῶν μελλονύμφων καὶ δὴ τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου²⁾ καὶ τοῦ παστοῦ, ὥς καὶ τῶν μελλονύμφων, θὰ ἐγίνοντο συγχρόνως καὶ εὐωχίαι, χοροὶ καὶ γενικῶς διασκεδάσεις τῶν προσκεκλημένων καὶ μετεχόντων εἰς τὸν γάμον συγγενῶν καὶ φίλων· διὰ τοῦτο καὶ διακρίνεται ἐκ τῶν γαμηλίων τούτων ἡμερῶν πρὸ καὶ μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου ἡ κυρία ἡμέρα, δηλαδὴ ἡ ἡμέρα τῆς τελέσεως τοῦ γάμου. Οὕτως ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Θεοφάνους λέγεται ὅτι «τῆς κυρίας ἡμέρας καταλαβούσης καὶ παστὰς ἐπήγγυτο καὶ ὑμέναιος ᾗδετο καὶ τὰ λοιπὰ ἐτελεῖτο»³⁾). Χαρακτηριστικὴ προσέτι τῆς γινομένης προπαρασκευῆς τοῦ γάμου εἶναι μεταξὺ πολλῶν ἄλλων μαρτυριῶν καὶ ἡ τοῦ Βασιλείου ἐπισκόπου Σελευκείας (5 αἰ.) εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης: «Ἦν γάμος καὶ γαμικὴ χορεία καὶ πανήγυρις καὶ ὁ θάλαμος εἰκότως κεκαλλώπιστο, ἥ τε παστὰς πεποίκιλτο, χρυσὸς δὲ ἦν ὁ κόσμος καὶ ἄργυρος, καὶ αὐτὸς ἤδη κόσμος ὢν, καὶ ἐσθὴς ὅση ποικίλη τε καὶ λεπτὴ καὶ πολύτιμος, πολλὰ δὲ ἦν ταῦτα καὶ παρὰ πολλῶν συνειλεγμένα, πρὸς κοσμίαν τῆς γαμφοστολίας»⁴⁾).

Οἱ προσκεκλημένοι εἰς τὸν γάμον προσήγοντο μετὰ ἑνδύμα χρύσεον λευκοῦ⁵⁾, δὲν ἐπετρέπετο δὲ νὰ προσέλθῃ τις ἐνδεδυμένος ἀνάξια»⁶⁾).

Κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν συνεχίζουμένην διὰ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων μέχρι τῆς σήμερον⁷⁾ ἡ μελλονύμφος μεταβαίνουσα εἰσέρχεται εἰς λουτρόν. Ἐν τῷ βίῳ τῆς ἁγίας Συγκλητικῆς (4 αἰ.) λέγεται ὑπ' αὐτῆς: «ὀφείλομεν νῦν τῷ ἀληθινῷ νυμφίῳ (=τῷ Χριστῷ) προσελθοῦσαι εὐπρεπέστερον κοσμηθῆναι. Γινέσθω ἡμῖν οἰκοδομὴ ἡ θεὰ τοῦ κοσμικοῦ γάμου. Εἰ γὰρ ἐκεῖναι, πρὸς τὸν εὐάλωτον συναπτόμεναι ἄνδρα, τοσαύτην τίθενται σπουδὴν λουτρῶν τε καὶ μυραλοιφιῶν καὶ ποικί-

¹⁾ Πολίτης, ΛΣ, σελ. 251·260. Μέγας, σ. 63·64.

²⁾ J. Aufhauser, Das Drachenwunder des heiligen Georg in der griechischen Überlieferung, Leipzig 1911, σ. 57, στ. 2. Συμῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Βίος ὁσίου Θεοφάνους τοῦ τῆς Σιγριανῆς, Migne, 115, 13 (κεφ. δ'). H. Usener, Legenden der heiligen Pelagia, Bonn 1879, σ. 5, στ. 8.

³⁾ Μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς Θεοφάνους τοῦ τῆς Σιγριανῆς (ἐκδ. Car. de Boor Theoph. Chonogr., τόμ. II, Lips. 1885, σ. 28, στ. 14·16).

⁴⁾ Migne, 85, 573A. βλ. καὶ στ. 484B.

⁵⁾ Βίος τοῦ ἁγίου Ἡλία (10 αἰ.), AS Septembris, τόμ. 3, σ. 880 (§ 79).

⁶⁾ Βίος Νικηφόρου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως (9 αἰ.), Migne, 100, 157B. «μηδὲ βληθῆιν ἔξω τῆς ὑμετέρας ψυχοτρόφου διδαχῆς, πεδνηθεὶς χεῖρας καὶ πόδας, ὡς ἐκεῖνος, ὁ πρὸς γαμικὴν εὐωχίαν ἐνδεδυμένος ἀνάξια». Βλ. καὶ Κουκουλέν, σ. 101·102.

⁷⁾ Πολίτης, ΛΣ, σ. 259·260.

λης κοσμήσεως (ἐκ γὰρ τούτων δοκοῦσιν ἑαυτὰς ἑρασμίους μᾶλλον παρασκευάζειν...»¹⁾).

ε') Ἡ τελετὴ τοῦ γάμου.

Ἡ κυρίως «γαμήλιος ἑορτὴ»²⁾, δηλαδή ἡ τέλεσις τοῦ γάμου, ἐγίνετο συνήθως, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω σ. 137, κατὰ Κυριακὴν³⁾, ἤρχιζε δ' αὕτη, ὡς καὶ σήμερον, διὰ τοῦ στολισμοῦ τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης πρὸς τέλεσιν τῆς στέψεως. Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς (14 αἰ.) εἰς τὴν διήγησιν περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου μάρτυρος Κοδράτου λέγει περὶ τοῦ μάρτυρος ὅτι ἐν τῷ μαρτυρίῳ του αἱματωμένος ἔχαιρεν «ὥσπερ νυμφίος εὐπάρυφος, χρυσοῦφέσιν ἐστολισμένος τοῖς ἱματίοις»⁴⁾.

Ἰδιαιτέρως τελετουργικὸν χαρακτῆρα θὰ εἶχεν ὁ στολισμὸς τῆς νύμφης ὑπὸ τῶν νυμφοστόλων⁵⁾ γυναικῶν διὰ «τῆς νυμφικῆς ἐσθῆτος»⁶⁾, πολυτελοῦς καὶ λεπτοῦφάντου καὶ τὸ χρῶμα λευκῆς⁷⁾ κατὰ τὴν παραδεδομένην ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος συνήθειαν πρὸς συμβολισμὸν τῆς ἀγνότητος τῆς νύμφης⁸⁾, σπανιώτατα δὲ πορφυρᾶς⁹⁾. Τὸν νυμφοστόλισμὸν αὐτῆς συνεπλήρωνεν ἡ περιζώσις τοῦ νυμφικοῦ φορέματος διὰ ζώνης. Ἡ ἑτα Συγκλητική (4 αἰ.) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λέγουσα περὶ τῆς προσηλωσεως τῆς παύλου πρὸς τὸν νυμφίον Χριστὸν καὶ τῆς περιφορῆσεως τοῦ γάμου ἐπιφέρει: «ἀντὶ δὲ ζώνης τὴν σωφοσύνην περιζωσώμεθα»¹⁰⁾.

¹⁾ Migne, 28, 1544c. Βλ. ἄλλας μαρτυρίας παρὰ Κουκουλέ, σ. 103.

²⁾ «τῷ νέῳ τὴν γαμήλιον ἑορτὴν ἐπετέλεσαν, κόρην τινὰ τῇ ὥρᾳ καὶ τῷ κάλλει διαφέρουσαν... τοῦτ' οὗ συζεύξαντες», Βίος ἁγίου Δημητρίου ἐπισκ. Χυτρίδων Κύπρου (9 αἰ.) (ἐκδ. H. Gregoire), Byzant. Zeitsch. 16 (1907), 222 στ. 164 ἐξ.

³⁾ Κουκουλέ, σ. 105.

⁴⁾ Migne, 149, 516c.

⁵⁾ Κουκουλέ, 101.

⁶⁾ «Ἰδοὺ ἐνώπιόν σου πᾶς ὁ τοῦ γάμου κόσμος ὃ τε χρυσὸς καὶ ἡ νυμφικὴ ἐσθῆς». Μαρτύριον τῶν ἁγίων Τιμοθέου, Ἀναγνώστου καὶ Μαύρας (3 αἰ.), AS Maii, τόμ. 1 (παράρτ. σ. 18, κεφ. 5).

⁷⁾ Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς εἰς τὸ ἐγκώμιόν του εἰς τὴν ἁγίαν Βαρβάραν, μαρτυρήσαν ἐπὶ Μαξιμιανοῦ (4 αἰ.), λέγει ὅτι ἀγομένην αὐτὴν γυμνὴν διὰ τῆς ἀγορᾶς πρὸς τὸ μάρτύριον «ἀποστείλας ὁ Κύριος ἄγγελον στολῇ λευκῇ αὐτὴν περιεκάλυψεν καὶ περιεῖη καθάπερ νόμφη κεκοσμημένη καὶ κεκαλλωπισμένη, ἐκ τοῦ πατρικοῦ δόμου ἐπὶ τὴν εὐτρεπισμένην νυμφικὴν παστάδα...», Migne, 96. 804A—B.

⁸⁾ Βλ. Charles Picard, La vie privée dans la Grèce classique, Paris 1930, σ. 37· H. Blumner, Ἐνθ' ἄν., σ. 350.

⁹⁾ Βίος ἁγίου Ἡλίας (10 αἰ.), AS Septembris, τόμ. 3, 880, (§ 79).

¹⁰⁾ Migne, 28, 1544 (κεφ. 92).

Εἰς τὴν νυμφικὴν αὐτὴν ζώνην πιστεύω ὅτι ἀναφέρεται καὶ ὁ Βασίλειος ἐπίσκοπος Σελενκείας (5 αἰ.) ἱστορῶν εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης ὅτι κλέπτῃς τις εἰσελθὼν ἐν τῷ νυμφικῷ θαλάμῳ «τοῦ ὑφασμένου τὸ ἀριπρεπέστατον ἀφελόμενος ὄρχετο. Ζώνη δὲ ἦν τοῦτο, πολὺ τε χρῆμα καὶ τιμαλφέστατον, χρυσὸς γὰρ ἦν ἡ ζώνη καὶ λίθοι· ὁ μὲν ἱμάντος χρεῖαν παρεχόμενος ὑποσφίγγων τε ἅμα πάντα καὶ συνδέων· οἱ δὲ δίκην ἀστέρων κύκλῳ περιλάμποντες...»¹⁾).

Μετὰ τὴν ἔνδυσιν τῶν μελλονύμφων, ὁ γαμβρός, κατ' ἔθος, ὅπερ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος χαρακτηρίζει «νόμον», πρῶτον διὰ τὴν καθολικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ εἰς τὸν λαόν, ἤρχετο πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου²⁾. Εἰς τὴν στέψιν τοῦ ζεύγους ἐπενέβαιναν ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων καὶ ἡ Ἐκκλησία³⁾ παρέχουσα τὴν εὐλογίαν τῆς καὶ ἐξυψώνουσα οὕτω τὸν γάμον ὡς κοινωνικὸν θεσμόν. Εἰς τὸν ἑβδομον κανόνα τῆς συνόδου τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας συγκροτηθείσης, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 314 καὶ 325, γίνεται σαφὴς μνεία περὶ τῆς παρουσίας τοῦ πρεσβυτέρου κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου πρὸς εὐλογίαν αὐτοῦ⁴⁾. Ἡ ἱερολογία τοῦ γάμου εἶτα, ὡς ἀπαραίτητον ἀπαιτεῖον διὰ τὴν νόμιμον σύστασιν αὐτοῦ, ἐπεβλήθη νομοθετικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ τῷ 895 διὰ τῆς 89ης Νεαρᾶς του, ἐπεξετάθη δ' ἔπειτα καὶ εἰς τὸν γάμον τῶν δούλων ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ⁵⁾.

Εἰς τὸ τελεστικὸν τοῦ γάμου περιλαμβάνετο ὡς νόμιμον καθολικῶς ἀνεγνωρισμένον ἡ στέψις τοῦ ζεύγους διὰ στεφανίων. Ἐν πλατὺ τοῦτο καὶ καθολικὸν ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων μέχρι τῆς σήμερον ἔθος, εἰδωλολατρικὴ προηγούμενως συνήθεια⁶⁾, ἀναφέρεται εἰς τὰς πηγὰς ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος⁷⁾. Κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἀναφέρεται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περὶ τῆς στεφανώσεως τῶν εἰς γάμου κοινωνίαν ἐρχομένων⁸⁾ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὑπαινίσσεται εἰς

¹⁾ Migne, 85, 573A.

²⁾ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, Κατηχήσεις, (Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Varia Graeca Sacra*, Πετροῦπολις 1909, σ. 167, στ. 1 ἐξ. «καὶ γὰρ οὕτως γάμων νόμος, τὸν νυμφίον ἐρχεσθαι πρὸς τὴν νύμφην, καὶ ὁ μὲν εὐπορώτατος ἦ, ἡ δὲ εὐτελής καὶ ἀπερριμμένη...»).

³⁾ Βλ. μαρτυρίας τοῦ Τερτυλλιανοῦ παρὰ Μαριδάκη, σ. 41 σημ. 17.

⁴⁾ Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα, τόμ. Γ', Ἀθ. 1853, σ. 80. Βλ. καὶ Πετροπούλου, *ΙΡΔ*, σ. 1044.

⁵⁾ Βλ. Πετροπούλου, *ΙΡΔ*, σ. 1046. Πολίτου, *ΓΣ*, σ. 219 κ.ἐξ., Κουκουλέν, σ. 93.

⁶⁾ Βλ. Πολίτου, *ΓΣ*, σ. 232 κ.ἐξ.

⁷⁾ Βλ. Πετροπούλου, *ΙΡΔ*, σ. 1044-45. Πολίτου, *ΓΣ*, σ. 232.

⁸⁾ Παλλιδίου, Λαυσαϊκὴ ἱστορία, Migne, 34, 1025 A «ἔδοξε καὶ στεφανοῦσθαι καὶ ἐν παστῷ καθέζεσθαι».

ἐπίγραμμα του πρὸς τὴν Παρθένον «εἶτα σε σωφροσύνης δήσομεν ἐν στεφάνοις»¹⁾ τὴν στέψιν κατὰ τὸν γάμον. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος μὴ δυνάμενος ἐκ τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως νὰ δικαιολογήσῃ τὴν χρῆσιν τῶν γαμηλίων στεφάνων χαρακτηρίζει τούτους σύμβολον τῆς νίκης τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ σαρκικοῦ²⁾. Ὁ Βασίλειος ἐπίσκοπος Σελευκείας (5 αἰ.) ἔτι εἰς τὰς πράξεις τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλης παρουσιάζει τὴν μητέρα της ἐν Ἰκονίῳ παρακινουῦσαν τὴν Θέκλαν νὰ νυμφευθῇ τὸν μνηστῆρα της Θάμυριν καὶ λέγουσαν εἰς αὐτήν: «χορεύσω γὰρ ἐπὶ τῷ σῷ γάμῳ κἀγὼ καὶ περιθήσω μὲν σοι, περιθήσω δὲ τῷ νυμφίῳ τῷ σῷ τὸν πολυεύκτον στέφανον»³⁾. Ὁ χαρακτηρισμὸς ἐνταῦθα τοῦ στεφάνου πολυεύκτου εἶναι ἀρκούντως ἐνδεικτικὸς περὶ τοῦ πόσον ἠῦχeto τότε ὁ λαὸς εἰς πᾶσαν περίστασιν εἰς τοὺς ἀγάμους διὰ τὴν στεφάνωσιν των, ὥς καὶ σήμερον ἔτι συνήθης εἶναι ἡ εὐχὴ «ᾧ τὰ στέφανά σου» ἀντὶ τῆς εὐχῆς «ᾧ τὸ γάμου σου» ἢ «ᾧ τὴν χαρὰ σου».

Τὸ κοινὸν τοῦτο λαϊκὸν ἔθος τῆς ἐπιθέσεως στεφάνων ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν νυμφευομένων ἐκκληροδοτήθη εἰς τὴν βυζαντινὴν κοινωνίαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος⁴⁾. Ἀπετέλουν δ' οἱ στέφανοι οὐ μόνον ἰνδιχίονα τῆς καθαρότητος καὶ τῆς ἀγνείας⁵⁾, ἀλλ' ἐπεξητεῖτο ἔτι ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐτῶν καθιερώσεως εἰς τὸ ζεῦγος διὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν κλάδων μεταδόσεως εἰς αὐτὸ τῆς μυστικῆς δυνάμεως τῆς φύσεως, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ προστάσις τοῦ ἀπὸ τῆς ἐπιφορᾶς τῶν κακοποιῶν δαιμόνων, τυχὸν ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸ διατεταμένων⁶⁾.

Διὰ τὴν στεφάνωσιν καὶ ἱερολογίαν τοῦ γάμου οἱ μελλόννυμοι ἦγοντο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὅπου πρὸ τοῦ ἱερέως ἐγένετο ἡ σύνταξις αὐτῶν, δηλαδὴ ἐπιστοποιεῖτο ἡ συγκατάθεσις αὐτῶν, ὅπως νυμφευθῶν. Ὅτε δὲ ὁ πρεσβύτερος ἐβεβαιοῦτο περὶ τῆς ἐλευθέρου βουλῇ διαθέσεως αὐτῶν πρὸς γάμον συνῆπτεν αὐτῶν τὰς δεξιὰς χειρας⁷⁾ καὶ ἦρχeto τῆς ἱερολογίας τοῦ γάμου⁸⁾.

¹⁾ Migne, 38, 92 εἴς, στ. 6.

²⁾ Migne, 62, 546. Βλ. καὶ παρὰ Πολίτη, ΓΣ, σ. 232.

³⁾ Migne, 85, 512 Α.

⁴⁾ Βλ. Ludwig Deubner, Die Bedeutung des Kranzes im klassischen Altertum, Archiv f. Religionsw. 30 (1933) 71 κ. ἐξ.

⁵⁾ Paul Stengel, Opferbräuche der Griechen, Leipzig u. Berlin, 1910, σ. 18.

⁶⁾ L. Deubner, Ἐνθ' ἀν., σελ. 72, 75 κ. ἐξ. 86.

⁷⁾ Ἡ σύναψις αὕτη τῶν χειρῶν ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, παρ' οἷς ἡ junctio dextrarum ἐγένετο παρ' ὑπάνδρου γυναικός. Βλ. H. Blümner, Die römischen Privataltertümer, München 1911, σ. 355. Χρίστου Καπνουκάγια, Ἡ ἀρχαία Ῥωमाία, Ἀθῆναι 1935, σ. 57.

⁸⁾ Τυπικὸν τῆς συντάξεως ταύτης τῶν μελλονύμφων ἐκ κώδικος τοῦ 12ου αἰῶνος ἐδημοσίευσεν ὁ Νικόλαος Παν. Παπαδόπουλος, Ἡ σύνταξις τῶν μελλονύμφων. Ἀθῆναι 1940,

Εἰς συμβολικὸν ἔθος κατὰ τὴν στεφάνωσιν, μεταξὺ ἴσως καὶ ἄλλων συμβολικῶν πράξεων¹⁾, πιστεύω ὅτι ἀναφέρεται ἡ κάτωθι μαρτυρία τοῦ Νικήτα τοῦ Παφλαγόνο (9 αἰ.) εἰς τὸν λόγον του εἰς τὴν ἀγίαν πρωτομάρτυρα Θέκλαν. Ἐνταῦθα ὁ μνηστὴρ τῆς Θέκλης ἐν Ἰκονίῳ, ἐπιζητῶν πρὸ τοῦ μαρτυρίου της νὰ μεταπείσῃ αὐτήν, ὅπως τὴν νυμφευθῇ, λέγει πρὸς αὐτήν: «Θέκλα, ἐμοὶ κεχαρισμένη, ἐμοὶ ἡρμοσμένη καὶ νυμφοστολουμένη ἐμοὶ...αἰδέσθητι φωνῆς νυμφίου τοῦ σοῦ...καὶ λόγου μετάδος, καὶ ἁλῶν μετάσχωμεν τῶν αὐτῶν· καὶ εἰ βούλει αὐτίκα νῦν ἄδωμεν τὸν ὑμέναιον»²⁾.

Ἡ λέξις ἅλες ἐνταῦθα μὲ τὴν ἀρχαίαν ἤδη σημασίαν τοῦ ἁλατος ἀπαντᾷ εἰς πολλοὺς τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων³⁾· καὶ ἐν τῷ βίῳ προσέτι τοῦ ὁσίου Συμεῶνος τοῦ Στυλίου (5 αἰ.) λέγεται: «μόνον ἄρτου καὶ ὕδατος καὶ ἁλῶν γενομένη»⁴⁾.

Εἰς τὸ γαμήλιον τοῦτο ἐκ Μ. Ἀσίας ἔθιμον ἔχομεν μετάληψιν ἁλατος παρ' ἀμφοτέρων τῶν νυμφευομένων. Ἡ συνήθεια αὕτη ὑπῆρχε παρηλλαγμένη πως μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ εἰς τὴν Θράκην (Σαράντα Ἐκκλησίαι) ἔνθα εἰς τὴν νεόνυμφον μετὰ τὴν εἰσοδόν της εἰς τὴν νύμφαν κατὰ τὴν προσεφέρετο ἐντὸς δίσκου «ἄρτος μεθ' ἁλατος ἐξ οὗ ἐλάμβανε δύο βουκίας, τὴν μίαν προσέφερεν εἰς τὸν γαμβρόν, τὴν δ' ἄλλην ἔτρωγε»⁵⁾.

(Ἀνατοπώσις ἐκ τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Τύπου», σ. 8-9. «Κανὼν ἐκκλησιαστικὸς εἰς γάμους. Ἰσταται ὁ ἱερεὺς ἔσωθεν τοῦ ἱερατείου καὶ οἱ ἀρμοζόμενοι πρὸ τῶν θυρῶν. Καὶ λαμβάνει ὁ ἱερεὺς τὴν χεῖρα τοῦ νεωτέρου, τὴν δεξιάν, καὶ τὴν χεῖρα τῆς κόρης ἐκ τοῦ (ῶν) παρανύμφου (ων), καθότι οἱ γονεῖς τῶν νεονύμφων παραδιδάσκει τὰς δεξιὰς τῶν ἀρμοζομένων τοῖς παρανύμφοις, οἱ δὲ παρανύμφοι τῷ ἀρχιερεῖ. Ὁ δὲ ἱερεὺς, ἐπισφραγίσας αὐτούς, παραδίδωσιν αὐτῶν τὰς δεξιὰς, καὶ λέγει: Θέλοντα καὶ θελομένων. Καὶ τῶν παρόντων ἀποκρινομένων· Ναί, ἂν θέλῃ ὁ Θεός. Τοῦτο ἐρωτᾷ ἐκ τρίτου, πάντων ἀποκρινομένων. Τίθησι δὲ καὶ τὰ στέφανα»· βλ. ἐνταῦθα καὶ σ. 8. Ὁ Ν. Παπαδόπουλος παρατηρεῖ (σ. 10) ὅτι ἡ σύνταξις τῶν νυμφευομένων ἐγένετο καὶ ἐπὶ γάμου βασιλέων. Βλ. καὶ Κουκουλέν, σ. 107.

¹⁾ Περὶ συμβολικῶν πράξεων κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου ἀναφέρεται εἰς τὸν βίον τῆς ἀγίας Συγκλητικῆς (4 αἰ.) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, (*Migne*, 28, 1489 Α - Β. Ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς «παρὰ τῶν γονέων εἰς γάμον παρεκαλεῖτο καὶ πάντων πρὸς τὸ ζητούμενον εὐτρεπισθέντων καὶ τῶν ἐξ ἔθους συμβολικῶν ἐκτελουμένων, ἀπέπτη ὁ νέος... ἀνταλλαγὴν ποιησάμενος τῆς ἐπιγείου νύμφης, τὴν ἁμωμον καὶ ἐλευθέραν τῶν ἀγίων σύνοδον».

²⁾ *Migne*, 105, 308 Β.

³⁾ Βλ. παρὰ *Leop. Schmidt*, Ἡ ἡθικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (μετάφρ. Δημ. Ἰωαννίδου Ὀλυμπίου) τόμ. Β', Ἀθῆναι 1901, σ. 429-440 (Βιβλιοθ. Μαρασῆ) καὶ *Νικ. Πολίτου*, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παροιμίαι, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1899, σ. 438.

⁴⁾ *AS Maii*, τόμ. 5, 311 Β.

⁵⁾ *Κωνστ. Χατζοπούλου*, Ἡ ἐπαρχία Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Θρακ. Ἐπετηρίς Α' (1897) 193. πρβλ. καὶ *Πολίτην*, ΓΣ., σ. 266.

Τὸ φιλίας ἔθος τοῦτο, προτοῦ ἀποβῆ γαμήλιον, διεμορφώθη ἐξ ἀρχαίων θρησκευτικῶν δοξασιῶν περὶ τοῦ δεσμοῦ τῶν μετεχόντων εἰς κοινὰς ἐστιάσεις κατὰ τὰς θυσίας¹⁾, ἔπειτα δὲ κατ' ἐπέκτασιν καὶ περὶ ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἔχουν παρακαθίσει εἰς κοινὴν τράπεζαν καὶ ἔλαβον ἐκ τῆς αὐτῆς τροφῆς. Ὁ διὰ τῆς κοινῆς ταύτης ἐστιάσεως ἱερὸς δεσμὸς φιλίας ἐπετυγχάνετο ἔπειτα κατὰ συνεκδοχὴν καὶ διὰ τῆς μεταλήψεως συμβολικῶς ἐνὸς ἢ δύο ἐκ τῶν κυρίων συστατικῶν τῆς τροφῆς ἦτοι ἄρτου μόνον ἢ ἄλατος ἢ ἄρτου καὶ ἄλατος ἢ τέλος ἄρτου καὶ οἴνου²⁾).

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ κοινωνία ἄλατος καὶ τραπέζης συνίστα διὰ τὸν φιλοξενούντα καὶ τὸν ξενιζόμενον δεσμὸν φιλίας· ἐκ τοῦ ἔθους δὲ τούτου καὶ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης προήλθε κατόπιν ἡ παροιμία: «ἄλλας καὶ τράπεζαν μὴ παραβαίνειν»³⁾. Ἡ κοινὴ μάλιστα μετάληψις εἰδικῶς ἄλατος πρὸς κύρωσιν δεσμοῦ φιλίας μεταξὺ ἀτόμων ὑπῆρχεν ὡς ἔθιμον καὶ κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους εὐρύτατα διαδεδομένη⁴⁾. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὁμιλῶν περὶ φιλοξενίας λέγει «ἐπειδὴν ξένον τινὰ καταχθέντα πρὸς ἡμᾶς, σήμερας τινὰς ὑποδεξάμενοι φιλοφρόνως καὶ λόγων αὐτῷ καὶ ἄλῳν κοινωνήσαντες, ἀποπέμψωμεν»⁵⁾. Σήμερον τέλος εἶναι κοινόχρηστος ἔτι ἡ παροιμιώδης φράσις «ἐφάγαμε μᾶζι ψωμὶ κι ἄλατι» πρὸς δῆλωσιν τοῦ ὑπάρχοντος δεσμοῦ φιλίας, τὸν ὅποιον δεόν νὰ σέβωνται οἱ κοινωνήσαντες τῆς κοινῆς τραπέζης⁶⁾.

Ἐκ τῆς κοινωνίας τοῦ ἄλατος, ὡς συμβόλου δεσμοῦ φιλίας⁷⁾, τὸ ἔθος τοῦτο θὰ εἶχεν εἰσαχθῇ πολὺ παλαιότερον καὶ εἰς τὸν γάμον, καθ' ὃν εἰς τοὺς νεονύμφους προσεφέρετο νὰ γευθοῦν ἄλατος, ὅπως συνδεθοῦν οὗτοι δι' ἀρρήκτου ἀγάπης καὶ συμπνοίας εἰς ὅλον τὸν βίον των πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον προσφέρεται σήμερον εἰς αὐτοὺς μέλι ἢ μέλι μὲ καρύδι ἢ μέλι μετ' ἄρτου⁸⁾).

1) Βλ. *L. Schmidt*, "Ενθ' ἀν., σ. 427-428. *Πολίτου*, ΓΣ., σ. 242.

2) Βλ. *Πολίτου*, ΓΣ., σ. 242.

3) Ζηνόβ. Ι, 62. ("Ἑλλην. Παροιμ. Ι, σ. 24 ἀρ. 62). Βλ. ἄλλας μαρτυρίας παρὰ *L. Schmidt*, "Ενθ' ἀν., σ. 429-431.

4) Βλ. μαρτυρίας εἰς *Νικ. Πολίτου*, Παροιμιαί, "Ενθ' ἀν., σ. 437-438. *L. Schmidt*, "Ενθ' ἀν., σ. 612 σημ. 4. *Fr.-Jos. Dölger*, Salz der Freundschaft. Antike und Christentum, V (1935-36) 143.

5) *Migne*, 54, 651. Βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 142 σημ. 3.

6) *Νικ. Πολίτου*, "Ενθ' ἀν., σ. 436.

7) Καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (Παρεκβ. Ἰλ. Ι, 449, p. 132 (σ. 44 κ.ἐξ.)) ἐπαναλαμβάνει ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων «φιλίας οἱ ἄλεις σύμβολον» διὸ καὶ τοῖς ἐπιξενουμένοις παρετίθεντο πρὸ τῶν ἄλλων βρωμάτων.

8) Βλ. *Πολίτου*, ΓΣ., σ. 236 ἐξ. καὶ 266-267. *Μέγαν*, σ. 85, ἀρ. 5. Τὸ ἔθιμον τῆς κοινῆς τροφῆς τῶν νεονύμφων ἀπαντᾷ κοινὸν καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λαοὺς. Βλ. *Πολίτην*, "Ενθ' ἀν., σ. 239-240.

Μετά την στέψιν ἤγετο ἡ νύμφη μετὰ τοῦ γαμβροῦ ἐν πομπῇ εἰς τὴν νέαν τῆς κατοικίαν παρακρατουμένη ὑπὸ τῶν *νυμφοστόλων*¹⁾, τῶν ἄλλως καὶ *νυμφαγωγῶν* καλουμένων, καὶ συνοδευομένη ὑπὸ μεγάλης ἀκολουθίας μετὰ ἁσμάτων καὶ κρούσεως μουσικῶν ὀργάνων²⁾.

Χαρακτηριστικαὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς νυμφαγωγίας εἶναι αἱ ἀκόλουθοι εἰδήσεις ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ληφθῇ ἐκ τοῦ κοσμικοῦ γάμου. Εἰς τὸ μαρτύριον τῆς ἁγίας Βαρβάρας λέγεται ὅτι, ἐνῶ αὕτη ἤγετο γυμνὴ πρὸς τὸ μαρτύριον, ἄγγελος Κυρίου περιεκάλυπεν αὐτὴν διὰ λευκοῦ πέπλου καὶ «περιεῖθι καθάπερ νύμφη κεκοσμημένη καὶ κεκαλλωπισμένη ἐκ τοῦ πατρικοῦ οἴκου ἐπὶ τὴν ἡτρεπισμένην νυμφικὴν παστάδα, περιαιομένη τε καὶ δορυφορουμένη καὶ πομπεύουσα»³⁾.

Κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν αὐτὴν γαμήλιον πομπήν, ὅτε μάλιστα ἡ ἀπόστασις πρὸς τὴν νέαν κατοικίαν τῆς νεονύμφου ἦτο μεγάλη, φαίνεται ὅτι ἡ νύμφη λευκοφοροῦσα ἤγετο πρὸς αὐτὴν ἔφιππος, ὥς καὶ ὁ νυμφίος καὶ οἱ λοιποὶ συνοδοὶ αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης ἔλευκοφόρουν⁴⁾. Οἱ συνοδοῦντες τοὺς νεονύμφους ἐλαμπαδηφόρουν⁵⁾ κατ' ἀρχαιοτάτην ἥδη ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων συνήθειαν⁶⁾, ἡ ὁποία

¹⁾ Εἰς ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους Κῆρον καὶ Ἰωάννην *Migne*, 87, 8401a.) λέγεται ὅτι ὁ νυμφίος Χριστὸς ἔλαβε προνοίαν, ὥστε διὰ τῆς ἀρχαίας τῶν μαρτύρων «τὰ ἀσθενέστερα γυναῖκα, ὥς τοῖς νυμφοστόλοις αἱ νύμφαι, εἰς τρυφῶνα τὸν οὐράνιον συνεισέλθωσιν. Πληροῦται δὲ τοῦ νυμφίου τὸ βούλημα καὶ αὐαί ποτε νυμφαγωγούς καὶ τὰς νύμφας ταῖς οὐρανίαις ἐκδέχεται παστάσειν». Ὁ Ἰγνάτιος δὲ «τὴν ἐκείνου νύμφην (=δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησίαν) ὥς ἀγαθὸς νυμφοστόλος ἐν ἀμώμῳ προσήγε πολιτείᾳ». Ἡ εἰκὼν ἐνταῦθα ἐλήφθη προφανῶς ἐκ τῶν νυμφοστόλων τοῦ κοσμικοῦ γάμου. Βίος ἁγίου Ἰγνατίου ἀρχιεπ. Κωνσταντινουπόλεως (9 αἰ.), *Migne*, 105, 501D.

²⁾ *Κονκουλές*, σ. 103-105. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς λαογράφος. *Λαογρ.* 11 (1934-37) 635.

³⁾ Ἰωάννου *Δαμασκηνοῦ*, Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Βαρβάραν. *Migne*, 96,804 A-B.

⁴⁾ Εἰς τὸν βίον τοῦ ἐκ Καλαβρίας ἁγίου Ἠλίας (10 αἰ.) (AS. Septembris, τόμ. 3,880, § 79) λέγεται σχετικῶς ὅτι μοναχὸς τις Ἰωάννης εἶδεν ἐν ὄνειρ: «πλήθος λευκοφόρων ἀνδρῶν, ἐπιβεβηκότας ἐπὶ ἵππους λευκοὺς καὶ μέσον αὐτῶν γυναῖκα πορφυρόστολον, καὶ ἐκθαμβον τῇ τοῦ προσώπου θεᾷ, ἐν κυμβάλοις εὐήχοις καὶ τερπναῖς κιθάραις, καὶ ἐτέροις ὀργάνοις μουσικοῖς ᾄδοντας καὶ ταῖς χερσὶ κροτοῦντας, ὥς ἐπὶ γάμῳ, τὴν τε πύλην ἀνοίξαντες ἐν μεγάλῳ ἡχῳ ἔνδον εἰσῆρχοντο...». Τοῦ μοναχοῦ Ἰωάννου ἐναντιουμένου διὰ τὴν εἴσοδον αὐτῶν ἐν τῇ μονῇ, οὗτοι ἀπώθησαν αὐτὸν λέγοντες: «Παῦσαι στασιάζων ἡμᾶς καὶ ἐναντιούμενος, μοναχέ, ἐπειδὴ νύμφην ἑαυτοῦ ἡρμυσάμεθα ἔνθα βασιλεὺς καὶ βούλεται συναφθῆναι αὐτῇ ἐν τῷ ἐπουρανίῳ νυμφῶνι». Ἡ διήγησις αὕτη προφανῶς ἔχει ληφθῇ ἐκ τῆς γαμηλίου πομπῆς τοῦ κοσμικοῦ γάμου. Τὸ ἔθος τοῦτο τῆς ἐφίππου γαμηλίου πομπῆς διατηρεῖται ἔτι καὶ σήμερον. Βλ. *Πολίτου*, ΔΣ., 283-84.

⁵⁾ Βλ. *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Ἐνθ' ἂν. σ. 635. *Κονκουλέν*, σ. 103-104 καὶ 109-110.

⁶⁾ *Charles Picard*, La vie privée dans la Grèce classique, Paris 1930, σ. 38. *Adolf Furtwängler*, La collection Sabouroff, Berlin 1883-1887, Tom. I, planches 58-59,

διασώζεται πολλαχού μέχρι της σήμερον¹⁾. Εἰς τὸ ἔθος τοῦτο τῆς λαμπαδηφορίας ἀναφέρονται καὶ αἱ εἰς τὰς ἀγιολογικὰς πηγὰς εἰδήσεις: «ἀγαγέσθαι τε γυναῖκα καὶ γαμήλιον ἄψαι λαμπάδα»²⁾ ἐκ τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ «πότε λαμπάδας ἀνάνρω»³⁾.

Περὶ τῶν ἐθιμικῶν συμβολικῶν πράξεων κατὰ τὴν εἰσόδον τῆς νεονύμφου εἰς τὴν γέαν της κατοικίαν αἱ εἰδήσεις ἐκ βυζαντινῶν γενικῶς πηγῶν, ὅσον τουλάχιστον γνωρίζω, εἶναι πενιχραὶ, καίτοι θὰ ὑπῆρχον τοιαῦται, ἀφοῦ ἤδη γνωρίζομεν περὶ τούτων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος⁴⁾, ὑπάρχουν δὲ καὶ σήμερον πολλαὶ καὶ εὐρύτατα διαδεδομέναι εἰς τὸν λαόν⁵⁾. Εἰς τὰς συμβολικὰς ταύτας πράξεις ἀνήκει ἀναμφισβητήτως ἡ ἐκ κώδικος τοῦ 15^{ου} αἰῶνος πληροφορία περὶ χυλοῦ τῆς νύμφης ἐκ ροδίων: «νυμφικὸς χυλός, γλυκέων ροδίων ζωμός»⁶⁾, ὁ ὁποῖος, ὡς συνάγεται ἐξ ἀναλόγων σήμερον μὲ μέλι προσφορῶν εἰς τὴν νύμφην⁷⁾, θὰ προσεφέρετο εἰς αὐτὴν κατὰ τοὺς ὑστέρους βυζαντινοὺς χρόνους ὑπὸ τῆς πενθερᾶς.

Τὸ ζεῦγος μετὰ τὴν εἰσόδον του εἰς τὸν οἶκον ἐκάθητο εἰς τὸν παστὸν⁸⁾ ὅπου ἐδέχετο τὰς εὐχὰς καὶ τὰ δῶρα τῶν προσκεκλημένων, ἐνῶ συγχρόνως ἤδοντο ὑπὸ τὴν συνοδίαν μουσικῶν ὀργάνων ἐγκοιμιστικὰ εἰς αὐτὸ ἐπιθαλάμια ᾠσματα⁹⁾, τὰ σήμερον ἐν Κρήτῃ παστικά λεγόμενα¹⁰⁾.

(παράστασις δοδονχομένου γάμων ἐκ τοῦ 15^{ου} αἰ. κ.ε.ξ.), τὸ ἔθος τοῦτο ἰσχυρὰ καὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους βλ. H. Blümner, "Ενθ' ἀν., σ. 358-59.

¹⁾ Πολίτης, ΛΣ., σ. 285-86.

²⁾ Βασιλείου ἐπισκόπου Σελυκείας, Εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκης, Migne, 85, 496 c.

³⁾ J. Aufhauser, Das Drachenwunder des heiligen Georg in der griechischen Überlieferung. Leipzig 1911. σ. 57, στ. 2 (ἐκ κώδ. τοῦ XII αἱ).

⁴⁾ Βλ. παρὰ Πολίτου, ΛΣ., σ. 289-290. H. Blümner, "Ενθ' ἀν., σ. 359-360.

⁵⁾ Βλ. Πολίτου, ΛΣ., σ. 289 κ.ε.ξ. Μέγαν, σ. 88 κ.ε.ξ.

⁶⁾ Arm. Delatte, Anecdota Atheniensia, τόμ. II, σ. 365, στ. 12.

⁷⁾ Πολίτης, ΓΣ., σ. 265 ἐξ. καὶ ΛΣ., σ. 290 ἐξ. Μέγας, σ. 90, ἀριθ. 7.

⁸⁾ «Ἐδοξεν καὶ στεφανοῦσθαι καὶ ἐν παστῷ καθέζεσθαι», Παλλαδίου ἐπισκόπου Ἐλενουπόλεως, Λανσαϊκὴ ἱστορία, Migne, 34, 105 A.—«Ἐκάθητο μὲν γὰρ μετὰ τῆς νύμφης μάλα λαμπρὸς Ἀβράμιος, ὃς νυμφίος ἀληθῶς ἐπὶ τοῦ παστοῦ αὐτοῦ, Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Βίος καὶ πολιτεία ὁσίου Ἀβραμίου, Migne, 115, 45 c.D.—«Εἶδον ἑμάντον ἐν παστοφορίῳ καθεσθέντα ἐν ἐπιδοξῷ τόπῳ», Βίος ἁγίου Ἡλίου (Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Συλλογὴ Παλαιστ. καὶ Συρ. ἀγιολογίας, τευχ. Α', Πετρούπολις 1907, σ. 50 στ. 18 ἐξ.) Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ, Βίος ὁσίου Αὐξεντίου, Migne, 114, 1408 c. Βλ. καὶ Κουκουλέν, σ. 111.

⁹⁾ «Τότε γαμικῶς ἐχορευόμεν... τότε ἐπιθαλάμιον, νῦν... ᾄδομεν», Γρηγορίου Νύσσης, Ἐπιτάφιος λόγος. Migne, 46, 852 c.—«Καὶ δὴ τῆς κυρίας ἡμέρας καταλαβούσης καὶ παστὰς ἐπήγγυτο καὶ ὑμέναιος ἤδστο καὶ τὰ λοιπὰ ἐτελεῖτο», Βίος ὁσίου Θεοφάνους (ἐκδ. Car. de Boor "Ενθ' ἀν., σ. 28, στ. 9 ἐξ.).—«Καὶ ἐπιθαλάμιον ὑμέναιον ἀνεκρούοντο», Βίος ὁσίου Μελετίου τοῦ νέου (12 αἱ.) ὑπὸ Νικολάου ἐπισκόπου Μεθώνης (ἐκδ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, "Ενθ' ἀν., σ. 36). Βίος Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ Κοσμᾶ (Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ΑΙΣ, 4, 236 (κεφ. 20). Βλ. καὶ Κουκουλέν, σ. 111-113 ἐνθα πλείονες μαρτυρίαι.

¹⁰⁾ Βλ. Πολίτου, ΛΣ., σ. 296.

Μετά τὴν τέλεσιν πάντων τῶν κατ' ἔθος αἰσίων πρὸς εὐτυχίαν καὶ εὐγονίαν τῶν συζευχθέντων ἐπικολούθει κατόπιν κατὰ παραδεδομένον ἐκ τῆς ἀρχαιότητος πάγκοινον ἔθος¹⁾ ὁ πανηγυρισμὸς τοῦ γεγονότος τούτου διὰ γαμηλίου συμποσίου²⁾ καὶ χοροῦ τῶν προσκεκλημένων ἐπὶ ἑξ ὅλας συνήθως ἡμέρας.

Εἰκόνα τοῦ γαμηλίου συμποσίου καὶ τῶν ἀκολουθούντων εἰς αὐτὸ χορῶν καὶ ἄσμάτων ἔχομεν ἐκ πλείστων εἰδήσεων. Χαρακτηριστικά περὶ τούτου ἡδὴ ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου εἶναι αἱ σχετικαὶ μαρτυρίαι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ὅτι «γάμων τελουμένων, τσαῦτα καταγέλαστα γίνεται πράγματα... Ὑπὸ γὰρ τῆς συνηθείας οἱ πολλοὶ κατεχόμενοι καὶ παραλογιζόμενοι, οὐδὲ διαγιγνώσκουσιν αὐτῶν τὸ ἄτοπον... Καὶ γὰρ χορεῖται καὶ κύμβαλα καὶ αὐλοὶ καὶ ῥήματα καὶ ἄσματα αἰσχροῦ καὶ μέθαι καὶ κῶμοι καὶ πολὺς ὁ τοῦ διαβόλου τότε ἐπεισάγεται φορνιότης»³⁾, ὥς καὶ τοῦ Ἀμασείας Ἀστερίου λέγοντος περὶ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι «τὰς παστάδας πολλάκις καὶ ῥαδίως πηγνύντες ὥς πανηγύρεως ἐργαστήρια»⁴⁾. Εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ (10 αἰ.) βίον ὡσαύτως τοῦ ὁσίου Ἀβραμίου (6 αἰ.) λέγεται περὶ τούτου ὅτι κατὰ γάμον τοῦ «ἐτελεῖτο μὲν ἔκτην ἡμέραν ἢ εὐωχία καὶ τὰ γαμήλια ἐραστοῖτο καὶ ὕμναισι ἠδοντο»⁵⁾, κατὰ δὲ τὴν ἐβδόμην ἐν ᾗ ἀελύσθη ἡδὴ αὐτοῖς ἐμελλεῖ τὰ τῶν γάμων θαυματουργεῖται τι ποῦμα μηδὲ ὀφθαλμοῖς πιστευόμενον. Ἐπαύθη μὲν μετὰ τῆς νύμφης μετὰ λαμπρὸς ὁ Ἀβράμιος, ὥς νυμφίος ἀληθὺς ἐπὶ τοῦ παστοῦ αὐτοῦ· θορύβου δὲ καὶ κρότου, ὥς εἰκός, τὸν οἶκον κατεχόντων καὶ περὶ τὴν τράπεζαν πάντων καὶ τοὺς δαιτυμόνας ἀσχολουμένων, ὁ κρυπτὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐραστής... Χριστός...»⁶⁾.

¹⁾ Τὸ συμπόσιον κατὰ τὸν γάμον ἀπαντᾷ σύνηθες ἡδὴ παρ' Ὀμήρῳ (Ὀδ. δ. 3-4 καὶ Ἰλ. Ο, 125-128). Βλ. ἄλλας μαρτυρίας παρὰ *Πολίτη*, ΛΣ, σ. 300 σημ. 2. *Louis Sêchan*, *La danse grecque antique*. Paris 1930 σ. 218-19.

²⁾ «Οἱ γάμοι συνετελοῦντο καὶ τὰ γαμήλια εἰσιτῶντο», Βίος Συμεῶνος τοῦ νέου Στυλίου (6 αἰ.), *Migne*, 76, 3173 B.

³⁾ Βλ. παρὰ *Στίλ. Π. Κυριακίδη*, *Ἐνθ' ἀν.*, σ. 635 σημ. 5. καὶ σημ. 6. Βλ. καὶ *Georgios J. Theoharidis*, *Beiträge zur Geschichte des byzantinischen Profantheaters im IV und V. Jahrhundert*, hauptsächlich auf Grund der Predigten des Iohannes Chrysostomos Patriarchen von Konstantinopel. Thessaloniki 1940 σ. 76-77.

⁴⁾ *Migne*, 40, 228 D.

⁵⁾ Ὁμοίотροπον ἐπίσης ἐορτασμὸν τοῦ γάμου καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐμφάνει τὸ κάτωθι χωρίον τοῦ Θεοκρίτου (Εἰδύλλ., XVIII, στ. 7-8):

«ἄειδον δ' ἄρα πᾶσαι εἰς ἓν μέλος ἐγκροτέοισαι
ποσὶ περιπλέκτοις, περὶ δ' ἴαχε δῶμ' ὕμνεαίφ».

⁶⁾ *Migne*, 115, 45 c - d. Βλ. ἄλλας μαρτυρίας παρὰ *Κουκουλέ*, σ. 113 κ.ἑξ.

Εἰς τὴν γαμήλιον μετὰ τὴν στέψιν χοροστασίαν ἐλάμβανον προσέτι μέρος, ὥς καὶ σήμερον ¹⁾, οἱ γονεῖς τῶν νεονύμφων. Περὶ τοῦ πράγματος ἀναφέρει κατὰ τὸν πέμπτον ἥδη αἰῶνα ὁ Βασίλειος ἐπίσκοπος Σελευκείας τῆς Ἰσαυρίας «εἰς τὰς πράξεις τῆς Θέκλης» ὅτι ἡ μήτηρ παρακινουῖσα τὴν Θέκλαν νὰ νυμφευθῇ τὸν μνηστῆρά της εἶπε συγχρόνως εἰς αὐτήν: «χορεύσω γὰρ ἐπὶ τῷ σῷ γάμῳ καὶ γὰρ καὶ περιθήσω μὲν σοι, περιθήσω δὲ τῷ νυμφίῳ τῷ σῷ τὸν πολυεύκτον στέφανον, ἐπεύξομαι δὲ ταῦτα καὶ ὑμετέροις συγχορεῦσαι» ²⁾).

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω (σ. 146) μαρτυρίας ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀβραμίου καὶ ἐξ ἄλλων ἔτι βυζαντινῶν πηγῶν ³⁾ φαίνεται ὅτι ὁ γάμος ἐπανηγυρίζετο ἐπὶ ἑξ ἡμέρας, τὴν δ' ἑβδόμην ἐλύετο ὁ παστός ⁴⁾, ὁ καὶ θάλαμος καλούμενος ⁵⁾, δι' εἰδικῆς τελετῆς καθ' ἣν τὸ τελευταῖον ἐκάθηντο εἰς αὐτὸν οἱ νεόνυμφοι ⁶⁾ καὶ οὕτως ἐτελείωνεν ὁ πολυήμερος ἑορτασμός τοῦ γάμου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

¹⁾ Βλ. *Μέγαν*, σ. 95, ιγ'.

²⁾ *Migne*, 85, 509.

³⁾ Βλ. *Κουκουλέν*, σ. 118-119.

⁴⁾ Βλ. *Κουκουλέν*, σ. 118.

⁵⁾ «κόρην τινὰ τῶν ἐκ γειτόνων σεμνὴν... τῷ ἐμῷ υἱῷ προσαγόμενος καὶ τούτῳ συνάψας αὐτήν, μήπω τοῦ θαλάμου διαλυθέντος, μηδὲ τῶν γαμηλίων ὕμνων κατασιγασθέντων...» Βίος ὁσίου Θεοδώρου ἡγουμένου τῶν Στουδίου (ἔκδ. Β. Latyschev, Βυζαντ. Χρονικά 21 (1915) 293, στ. 20 κ.ἐξ.).

⁶⁾ «Τῇ δὲ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ καθημένου αὐτοῦ ἐν τῷ παστῷ μετὰ τῆς νύμφης, αἰφνιδίως...» Τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ, εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Ἀβραμίου, AS Martii, τόμ. 2, σ. 932 (κεφ. 2). Βλ. καὶ ἀνωτέρω (σ. 146) εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ βίου ὑπὸ τοῦ Συμεῶνος τοῦ μεταφραστοῦ.